व्यवहार सूत्रे सप्तम उद्देशकः (सप्तम विभाग)

संशोधक—**मुनि माणेक.**

प्रकाशक—**वकील केशवलाल प्रेमचंद,**

अमदावाद.

भावनगर—आनंद प्री. प्रेसमां शाह गुलाबचंद लल्लुभाइए छाप्युं.

प्रथम खंड संपूर्ण मूल्य रु. १७ फक्त सातमा उद्देशानुं **मूल्य रु. ३-४-०** बीजो खंड संपूर्ण मूल्य रु. १५

—: વ્યવહાર સૂત્ર વાંચનારા માટે સૂચના :—

પ્રથમ વિભાગમાં પીઠિકા છે જેમાં સૂત્રનો સાર છે.
દ્વિતીય વિભાગમાં, તૃતીય વિભાગ સંપૂર્ણમાં પ્રથમ ઉદ્દેશો છે.
ચતુર્થ વિભાગમાં, બીજો તથા ત્રીજો ઉદ્દેશો છે.

અહીં પ્રથમ ખંડ પૂરો થાય છે.

૪–૫–૬ ઉદ્દેશા અમદાવાદ છપાય છે.
સાતમો આ તૈયાર થઇ બહાર પડે છે.
૮–૯–૧૦ ઉદ્દેશ ભાવનગર છપાય છે.

મળવાનાં ઠે૦—**શ્રી મોહનલાલજી જૈન શ્વે૦ જ્ઞાન ભંડાર-સુરત ગોપીપુરા.**
અમદાવાદ—પ્રકાશક કેશવલાલ પ્રેમચંદભાઇ વકીલ-મોદી હાજાપટેલની પોળ.

સાતમા ઉદ્દેશાના વિષયનો સંક્ષિપ્તસાર.

૧ જે સાધુ સાધ્વીઓ સાંભોગિક છે અર્થાત્ એક આચાર્યની મર્યાદામાં છે, તેમાં સાધ્વીઓને વડીલ આચાર્યને પૂછ્યા વિના બીજા સંઘાડામાંથી આવેલી અતિચાર વિગેરેથી વ્રતમાં મલીનતા જેને છે તેને ગુરૂ પાસે પ્રાયશ્ચિત્ત અપાવ્યા વિના (છઠ્ઠા ઉદ્દેશના ૧૦ મા સૂત્ર પ્રમાણે) સાથે સમુદાયમાં લેવી ન કલ્પે પરંતુ તે સાધ્વીને ગુરૂ પાસે લેઇ જઇ પ્રાયશ્ચિત્ત અપાવી સાથે લેવી કલ્પે છે, નિર્મળ કર્યા પછી સાધ્વીને જો સાથે ન લેતો સાધ્વીઓને ગુરૂ પ્રાયશ્ચિત્ત આપે.

૨ જે સાધુ સાધ્વીઓ એક ગુરૂની મર્યાદામાં છે તે સાધુઓને બીજા સંઘાડાના સાધુ સાથે ગોચરીનો વ્યવહાર હોય, પરંતુ બીજા સંઘાડાવાળા સાધુના આચારથી વિરૂદ્ધ વર્ત્તન કરતા હોય તો પૂંઠ પછવાડે વ્યવહાર બંધ ન કરવો, પણ પ્રત્યક્ષ ભૂલ બતાવી દેવી, જો તેનો પસ્તાવો કરી ભૂલ સુધારે તો તેની ગોચરીનો વ્યવહાર ન તોડવો, પસ્તાવો ન કરે ભૂલ ન સુધારે તો વ્યવહાર બંધ કરવો.

૩ સાધ્વીઓએ પ્રત્યક્ષ દોષ જોયા હોય તોપણ ગોચરી વ્યવહાર ન તોડવો, પણ પોતાના આચાર્યની આજ્ઞા લેઇ અશુદ્ધ આચારવાળી સાધ્વીના ગુરૂને પ્રથમ કહેવડાવી તેને સુધારવા તક આપવી છતાં ન સુધરે તો પછી કહેવડાવી દેવું કે તમારી સાથે અમારો વ્યવહાર બંધ છે.

૪–૫ કોઈપણ સાધુએ પોતાની વેયાવચ્ચ માટે સાધ્વીને દીક્ષા આપવી ન કલ્પે. પરંતુ સાધ્વીની સલાહ લેઇ તે બાઇને દીક્ષા આપી તે સાધ્વીને સોંપવી.

૬–૭ તેજ પ્રમાણે સાધ્વીએ સાધુને દીક્ષા આપવી નહિ, પણ યોગ્યતાવાળાને સાધુ પાસે દીક્ષા અપાવવી.

૮ સાધ્વીને એક સંઘાડામાં દીક્ષા લેઇ બીજા સંઘાડાની ચેલી થવું હોય તો તેને તેમ દીક્ષા ન આપવી, પણ જ્યાં રહેવું હોય ત્યાં જઈ દીક્ષા લે.

૯ પણ સાધુને કારણસર એક સંઘાડામાં દીક્ષા લેઇ બીજા સંઘાડાના ગુરૂ ધારણ કરી શકાય છે.

૧૦ સાધુઓને પરસ્પર વિખવાદ થયા પછી જુદા પડયા હોય અને ખમાવવું હોય તો દૂર બેઠે ખમાવવું ન કલ્પે.

૧૧–૧૨ સાધ્વીઓને વિખવાદ થયો હોય તો દૂર બેઠે પણ ખમાવવું કલ્પે. સાધુઓને અયોગ્યકાળે સ્વાધ્યાય કરવું (સૂત્ર ગોખવું) ન કલ્પે.

૧૩–૧૪–૧૫ સાધ્વીઓને સાધુની નિશ્રાએ કારણસર સૂત્ર ગોખવું કલ્પે. સાધુ સાધ્વીઓને અસ્વાધ્યાયના દિવસોમાં ભણવું ન કલ્પે. પણ સ્વાધ્યાયના દિવસમાં ભણવું કલ્પે.

૧૬ સાધુ સાધ્વીઓને પોતાને અશુચિ વિગેરેનું કારણ હોય તો સૂત્ર ગોખવું ન કલ્પે પણ પરસ્પર પાઠ આપવો કલ્પે.

૧૭ ત્રણ વર્ષના પર્યાયવાળો સાધુ યોગ્યતા હોય તો ૩૦ વર્ષના પર્યાયવાળી સાધ્વીનો ઉપાધ્યાય થઇ શકે.

૧૮ પાંચ વર્ષના પર્યાયવાળો સાધુ ૬૦ વર્ષના પર્યાયવાળી સાધ્વીનો આચાર્ય–ઉપાધ્યાય થઇ શકે.

૧૯ કોઇ સાધુ વિહાર કરતાં કાળ ધર્મ પામ્યો હોય તો રસ્તામાં જતાં બીજો સાધુ જુએ તો તેને સાધુ તરીકે ઓળખી ત્યાંથી ઉપાડી એકાંત નિર્જીવ જગ્યામાં પુંજી પ્રમાર્જીને તેને પરઠવે (રસ્તામાં રખડવા ન દે) તેનું ઉપકરણ કંઇ વાપરવા જેવું હોય

તો પોતે ગુરૂની નિશ્રાએ લે, અને ગુરૂને બતાવી તે આપે તો વાપરે.

૨૦ ગૃહસ્થોના ભાડે આપવાના મકાનોમાં સાધુ કારણ વિશેષે ઉતર્યા હોય તો ભાડે આપતી વખતે કરાર કરે કે આટલી જગ્યા સાધુ વાપરશે અને તે કરાર ભાડે લેનારો સ્વીકારે તો મુળ ધણીનું ઘર શયાતર થાય, પણ ભાડે લેનારે પુરૂં મકાન ભાડે લેઇ સાધુને પોતે જગ્યા વાપરવા આપે તો તેનું ઘર શયાતર થાય, બંનેની થોડી થોડી જગ્યા વાપરે તો બંને શયાતર થાય.

૨૧ તે મકાન વેચાય અને વેચનાર કરાર કરે કે આટલી જગ્યા સાધુઓ વાપરશે તે ખરીદ કરનાર સ્વીકારે તો વેચનારનું ઘર શયાતર થાય, પણ તે ન સ્વીકારે અને વેચાતું લીધા પછી લેનાર પોતે જગ્યા આપે તો તેનું ઘર શયાતર થાય, બંનેની જગ્યા થોડી થોડી વપરાય તો બંને શયાતર થાય.

૨૨ દીકરી વિધવા થયા પછી બાપને ઘેર રહી હોય તો તેની આજ્ઞા લેઈ ઉતરવું કલ્પે છે, તો માલિકના પિતા ભાઇ પુત્ર જે ઘરમાં હકદાર હોય તેની આજ્ઞા લેઇ ઉતરવું કેમ ન કલ્પે ?

૨૩ માર્ગમાં પણ ગૃહસ્થી આજ્ઞા લઇ રહેવું કલ્પે છે.

૨૪ જ્યારે રાજ્યમાં રાજાનો ફેરફાર થાય અને અમુક રાજા નિમાવાનો પ્રગટ ઢંઢેરો જાહેર ન થાય અને બીજો રાજા તે રાજ્ય ન સ્વીકારે ત્યારે સાધુઓએ પૂર્વે જેની આજ્ઞા લીધી હોય તે જ આજ્ઞામાં રહેવું કલ્પે છે.

૨૫ જ્યારે રાજ્યનો રાજા એક કે જુદા પ્રગટ નિમાય, લોકમાં તે જાહેર થાય, ત્યારે સાધુઓએ ત્યાં રહેવું હોય તો બીજી વખત ત્યાંના નવા રાજાની આજ્ઞા લઇ રહેવું કલ્પે.

વીરપ્રભુના શાસનના સ્તંભરૂપ શ્રાવકોમાંના એક સંઘવી

સ્વર્ગસ્થ ફુલચંદભાઇ કમળશીભાઇની સંક્ષિપ્ત જીવનરેખા.

વ્યવહારસૂત્ર પ્રાયઃ સાધુઓને ઉપયોગી છતાં શ્રાવકોએ દ્રવ્યનો સદુપયોગ કરવાથી જ આ સૂત્ર પ્રસિદ્ધ થયું છે, પ્રથમ ઉદ્દેશામાં પાર્શ્વનાથની ત્રીજા ઉદ્દેશામાં પ્રવર્તક શાંતમૂર્ત્તિ કાંતિમુનિજી અને આ સાતમા ઉદ્દેશાને અંતે ઉપરોક્ત પુણ્યાત્મા શ્રાવકની તસ્બીર છે. તેમનું નિર્મળ ધાર્મિક વર્ત્તન અને પરોપકારી જીંદગી બીજાઓને આદર્શરૂપ થઇ પડશે—કુલચંદભાઇનો જન્મ વિ. સં. ૧૮૮૧ ની સાલમાં જામનગરમાં થયો હતો, ફક્ત ગામઠી નિશાળમાં ગુજરાતી અભ્યાસ કરી પ્રથમ લખતર સ્ટેટમાં નોકરી કરી ઉત્તમ ગુણોથી વધતાં વધતાં આ રાજ્યના મુખ્ય કારભારી થયા અને લખતરસ્ટેટના નામદાર ઠાકોર સાહેબઃઝાલા કરણસિંહજી સાહેબના ઉદય સાથે તેમનો પણ ઉદય થતો ચાલ્યો, પોતાના ચારે પુત્રોને કેળવવા લક્ષ આપ્યું, મોટા પુત્ર જગજીવનદાસના પૌત્રો હાલ વિદ્યમાન છે, બીજા પુત્ર દલીચંદ ભાઇના પુત્રો વિદ્યમાન છે.

પરંતુ પિતાના નામ તથા હોદ્દાને દીપાવનાર ત્રીજા પુત્ર નેણશીભાઇ અત્યારે ૬૬ વર્ષની ઉમરના વિદ્યમાન છે, જેમણે પિતાની દીવાનગિરિની જગ્યા આજસુધી શોભાવી રાજ્યની અને પ્રજાની પ્રીતિ મેળવી છે, અન્તે આખી જીંદગી આ રાજ્યની સેવામાં અર્પેલી છે.

—ઃ લખતરનું દેરાસર :—

અહીં દેરાસર નહોતું પણ એક ભવ્ય પ્રતિમા આદીશ્વરપ્રભુની સં. ૧૯૦૩ માં નીકળી, તે હાલના દેરાસર પછવાડે એક ઓરડામાં

બિરાજમાન હતી, તથા વખારીયા હીરાભાઇ શ્રાવકનું એક ઘર હતું, અને નગરશેઠ પ્રેમાભાઇ હેમાભાઇની પેઢી હતી, આ કુલચંદ ભાઇના પ્રયાસથી ૧૯૩૦ ની સાલથી ટીપ થઈ અને હાલનું શીખરબંધી દેરાસર તૈયાર થયું. અને ગામના ઉદયથી આજુબાજુના ગામના શ્રાવકો અહીં રહેવા આવ્યા, અને ૧૯૩૬ ના શ્રાવણ વદી ૮ મે કુલચંદભાઇના ખર્ચથી અમદાવાદના ઝવેરી છોટાલાલભાઈ તથા મગનભાઇ સુબાના હસ્તક પ્રતિષ્ઠા થઇ, આ દેરાસરને અત્રેના ઠાકોર સાહેબે એક ખેતર તેના વાર્ષિક ખર્ચ માટે આપેલ છે તથા ઘીના દીવામાટે છ રૂપિયા વાર્ષિક આજસુધી આવ્યા કરે છે, તે તેમની સર્વ ધર્મ પ્રેમવૃત્તિ સૂચવે છે, અને કુલચંદભાઇએ પોતાના જીવનસુધી આ દેરાસરની ઉન્નતિ માટે પ્રયાસ કર્યો છે,

—: તેમનાં બીજાં ધાર્મિક કાર્યો :—

દુર્ગંધિથી ભરેલી મલિન કાયાને પવિત્ર કરવા પરમ પવિત્ર પંચ પરમેષ્ઠિ નવકાર મંત્રનો ૨૭ લાખ જપ કર્યો તેવું તેમની નોંધમાં છે.

સિદ્ધગિરિની વિધિપૂર્વક ૯૯ યાત્રા કરી છે, અને અષ્ટાપદના દેરાસરમાં શાંતમૂર્તિ મુનિવર્ય હંસવિજયજી મહારાજના ઉપદેશથી આરસ જડાવી તીર્થંકરગોત્ર બાંધનાર રાવણ અને મંદોદરીની નાટારંભ કરતી મૂર્તિઓ તે દેરામાં પ્રભુ સન્મુખ પધરાવી છે, પુંડરિક ગણધરના ઉપર આરસની છત્રી કરાવી છે, અને ગિરનારતીર્થની તળાટીમાં પાંચ ઓરડાની ધર્મશાળા કરાવેલી છે, ધાર્મિક ક્રિયા, દેવપૂજન સામાયિક ગુરૂવંદન વિગેરેમાં તત્પર હતા, અને છેવટના છ ચોમાસાં ૧૯૫૧ ની સાલમાં નોકરી ઉપરથી રીટાયર થઇ પાલીતાણામાં કર્યાં અને આત્મસાધન કર્યું તેમના સુપગલે નેણશીભાઇએ ચાલી મહા પુણ્યબંધનું કારણ એવો ઉપાશ્રય દેરાસરના સન્મુખ બનાવી આપી શ્રીસંઘને ૧૯૬૫ ના ફાગણ વદી ૧ અર્પણ કર્યો છે, અને ધોરીમાર્ગ વીરમગામ વઢવાણ પાટડીનો હોવાથી સાધુ સાધ્વી પાસે જાતે આવી સાધુ સાધ્વીની વેયાવચ્ચ કરવાથી તેમને તથા અન્ય બંધુઓને ધર્મ જાગૃતિ કાયમ રહેલ છે કુલચંદ

ભાઇને લેખકે જોયા નથી પરંતુ તેમના આ સાક્ષાત્ આદર્શરૂપ નેણુશીભાઇ પુત્રને જોઇ તેમનાં પરોપકારી કૃત્યોથી કુલચંદભાઇનું જીવન કેવું પવિત્ર હશે તે અનુમાન કરી લેવાય છે. આ નેણુશીભાઇ સાધુ સાધ્વીની વેયાવચ્ચ દેરાસર સાધારણ દરેકની વ્યવસ્થા કરવા ઉપરાંત ગિરનાર પર્વતના પ્રાચીન દેરાસરના જીર્ણોદ્ધાર ખાતે રૂા. ૧૦૦૧) માતુશ્રી ડાહીબાના સ્મરણાર્થે આપેલા છે, રૂા. ૩૫૦) યાત્રાળુઓના રસોડા ખાતે આ સાલમાં આપેલા છે. તથા ગઇસાલમાં પિતાજીના સ્મરણાર્થે રૂા. ૩૫૧) આપેલા છે તથા પિતાજીની સ્વર્ગવાસની વૈશાખ વદ ૧૨ ની તિથિએ શત્રુંજયની તલાટીમાં સ્વામીભાઇને સાકરનું પાણી પીવા માટે રૂા. ૧૫૦૦) નાં સાડા છ ટકાના ડેવલેપમેન્ટ બોંડ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીમાં આપેલાં છે. એટલુંજ નહિ, પણ વ્યવહારસૂત્રની ઉપયોગિતા ઉપદેશમાં જાણતાં સાતમા ઉદ્દેશાના પેટે પ્રસિદ્ધ કરવા ખુટતી રકમ આપી અમરનામ સાથે જ્ઞાનભક્તિ કરી છે. શ્રી આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીના સ્થાનિક પ્રતિનિધિ તરીકે કુલચંદભાઇ હતા તેમની ગેરહાજરી થયા બાદ નેણુશી કુલચંદ સ્થાનિક પ્રતિનિધિ છે. મરહુમે આણંદજી કલ્યાણજીની હેડ ઓફીસ અમદાવાદમાં સ્થાપવા શેઠ પ્રેમાભાઈ તથા શેઠ દલપતભાઇ ભગુભાઇની સાથે રહી સુરત મુંબઇના ગૃહસ્થોને સમજાવવામાં બનતો પ્રયાસ કર્યો હતો. તેમજ આણંદજી કલ્યાણજીનું રેકર્ડ પાલીતાણા દરબાર સાથે શત્રુંજયની તકરાર થતાં પાલીતાણાથી અમદાવાદ લેઇ જવામાં ઘટતો પ્રયત્ન કર્યો હતો.

ગુજરાત તરફથી શ્રી સિદ્ધગિરિજીની યાત્રાએ છહરી પાળતા નીકળતા સંઘોનો લખતર મુકામ થતાં મરહુમે શ્રી સંઘની બની શકયા પ્રમાણે યોગ્ય રીતે ભક્તિ કરી દ્રવ્યનો સદ્ઉપયોગ કર્યો હતો.

લખતર
સં. ૧૯૮૪ ના મહા વદી ૪ }

—મુનિ માણેક.

॥ सभाष्ये व्यवहारसूत्रे सत्तमो उद्देसओ ॥

व्याख्यातः षष्ठोद्देशकः । सम्प्रति सप्तम आरभ्यते । तत्र चेदमादि सूत्रम्—

१ जे निग्गन्था य निग्गन्थीओ य संभोइया सिया, नो कप्पइ निग्गन्थीणं निग्गन्थे अणापुच्छित्ता निग्गन्थिं अन्नगणाओ आगयं खुयायारं सबलायारं भिन्नायारं संकिलिट्ठायारचित्तं तस्स ठाणस्स अणालोयवित्ता (जहा ६, १०) पायच्छित्तं अपडिवज्जावेत्ता पुच्छित्तए वा वाएत्तए वा उवट्ठावेत्तएवा संभुञ्जित्तए वा संवसित्तए वा तीसे इत्तरियं दिसं वा अणुदिसं वा उद्दिसित्तए वा धारेत्तए वा, अस्य सूत्रस्य सम्बन्धमाह—

निग्गंथीण हिगारे ओसण्णत्ते य समणुवत्तंते । सत्तमए आरंभो नवरं पुण दोवि निग्गंथी ॥ १ ॥

निर्ग्रन्थी नामाधिकारेऽवसन्नत्वे षष्ठोद्देशकेचरमसूत्रद्वयाऽनुवर्त्तमाने सप्तमे उद्देशके सूत्रद्वयस्यारम्भो भवति । तत्र यथा षष्ठोद्देशके चरमसूत्रद्वये एकस्मिन् सूत्रे निर्ग्रन्थी द्वितीये सूत्रे निर्ग्रन्थ एवमिहापि नयत आह—नवरं सूत्रद्वयेपि द्वेपि निर्ग्रन्थ्यौ एवमनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्याः—ये निर्ग्रन्था निर्ग्रन्थ्यश्च सांभोगिकाः स्युस्तेषां मध्ये निर्ग्रन्थीनां न कल्पते निर्ग्र-

न्थाननापृच्छयान्यस्माद्गणादागतां च्युताचारां भिन्नाचारां संक्लिष्टाचारचित्तामिमीषां शब्दानामर्थः प्राग्वत्, यस्मिन् स्थाने सीदति स तस्य स्थानस्य अनालोच्य अप्रतिक्रम्य प्रायश्चित्तमप्रतिपाद्य प्रष्टुं वा वाचयितुं वा उपस्थापयितुं वा षण्णां संभोगेन संभोक्तुं वा संवस्तुं वा तस्या इत्वरं दिशमाचार्य लक्षणामनुदिशं वा उपाध्यायप्रवर्तिनी लक्षणामुपदेष्टुं वा अनुज्ञातुं नापि तस्याः स्वयं धारयितुमित्येष प्रथमसूत्राक्षरार्थः ॥ सम्प्रति भाष्यविस्तरः—

सुत्तधम्मकहनिमित्तमादि घेत्तूण निग्गया गच्छा । पत्तावणचेइयाणं पुत्रं काऊण आगमणं ॥ २ ॥

कस्याप्याचार्यस्य शिष्या सा सूत्रमुपलक्षणमेतदर्थं च गृहीत्वा तथा धर्मकथाः पठित्वा निमित्तं वातीतमनागतं गृहीत्वा आदि शब्दात् विद्यामन्त्रचूर्णयोगांश्च ज्ञात्वा गच्छान्निर्गता ततः संनिमित्तादिबलेन धर्मकथा च इत्यादीनामीप्सिता जाता ततः संस्तवेन तानावृत्त्य चैत्यायतनप्रज्ञापनातश्चैत्यायतनं कारितवती विपुलं तत्र सत्कारसमुदयमनुभवति । अन्यदा सा महत्तरिका तस्याः संबोधनार्थं वा विहारप्रत्ययं वा चैत्यमहमुद्दिश्य वा तत्र समागता सा तस्याः शिष्या परितुष्टा तत इभ्यगृहेषु विविधान्यशनादीनि वस्त्राणि च महार्हाणि तस्या महत्तराया उत्पादयति, ततस्तस्या महत्तरिकया साऽनुशिष्टा किमद्याप्यार्ये ! पार्श्वस्थत्वेन तिष्ठसि । कुरु संयमे समुद्योगं स्वयं वा सा उद्यंतु कामा एवं तस्यामुपस्थितायां यदि चैत्यानामन्यः शुश्रूषकोऽस्ति । ततस्तस्मात्स्थानात् प्रतिक्राम्य तां महत्तरिका नयति, अथ नास्ति चैत्यानामन्य शुश्रुषकस्ततो यदि तस्मात्स्थानात् प्रतिक्राम्य तां महत्तरिका नयति तदा चैत्याभक्ति निमित्तं तस्याः प्रायश्चित्तं चतुर्गुरुकं, । एवं पूजां महत्तरिकायाः कृत्वा महत्तरिकया सह गुरु सन्निधावागमनमेतदेवाभिधित्सुराह—

धम्मकहनिमित्तेहियविज्जामंतेहिं चुण्णजोगेहिं । इब्भादि जोसियाणं संथवदाणे जिणाययणं ॥३॥

धर्मकथानिमित्तं विद्यामन्त्रैश्चूर्ण योगैश्चइत्यादि । जोषित्वा प्रीतयित्वा संस्तवदाने परिचयकरणे तथाविध प्रज्ञापनया जिनायतनं कारितवती ॥

संबोहणट्ठयाए विहारवत्ती व जिणवरमहेव। मपह(महय)रिया तत्थ गया निज्जरणं भत्तवत्थाणं ॥४॥

तस्याः सम्बोधनार्थं विहारवृत्या वा जिनवरमहे वा तस्या महत्तारिका तत्र गता तत इभ्यगृहेषु तस्या विविधस्य भक्तस्य महार्हाणां वस्त्राणां निर्जरणं दानं तया कारितम् ॥

अणुसट्ठ उज्जमंती विवज्जए चेइयाण सारवए ॥ पडिवज्जंत अविज्जंतए उ गुरुगा अभत्तीए ॥ ५ ॥

ततः सा महत्तरिकया संयमोद्योगकरणे समनुशिष्टाः स्वयं वा उद्यच्छन्ती वर्तते । तत्र विद्यमाने चैत्यानां सारापके साराकारके तां नेतुं प्रतिपद्यन्ते । अविद्यमाने तु चैत्यसारकारके तस्यानयने अभक्तिनिमित्ताश्चत्वारो गुरुकास्तासां महत्तरिकाणां प्रायश्चितम् ॥

आगमणं सक्कारं हिंडंति जहिं विरूवरूवेहिं । लाभेण सन्नियट्टा हिंडंती तो तहिं दिट्ठा ॥ ६ ॥

एवं सत्कारं सन्मानं च प्रतिगृह्य गुरुसमीपे आगमनं ततो लाभेन वस्तुलाभेनोपेताः सन्निवृत्ता विरूपरूपैरन्यदेशसत्कैर्वस्त्रैः प्रावृत्तास्तत्रभिचा हिण्डन्ते । चैत्यवन्दनाय वा व्रजन्ति । तत्र हिण्डमाना वृषभैर्दृष्टा एतदेव स्पष्टं भावयति—

सक्कारिया य आया हिंडंति तहिं विरूवरूवेहिं । वत्थेहिं पाउयाते दिट्ठा य तहिं तु वसभेहिं ॥ ७ ॥

सत्कारिताश्च महत्तराः प्रवृत्तकार्या यत्र गुरवस्तिष्ठन्ति तत्रायातास्तत्र च विरूपरूप्यैर्नानाप्रकारैर्महार्हैर्वस्त्रैः प्रावृत्ता हिण्डन्ति । ताश्च तत्र हिण्डमाना वृषभैर्दृष्टाः ॥

भिक्खाउ सरणंमि व अपुव्ववत्था उ ताउ दट्ठूणं । गुरुकहण तासि पुच्छा अम्हे अदिन्ना नवा दिठा॥

भिक्षायां समवसरणे वा अपूर्ववस्त्रास्ता दृष्ट्वा वृषभा गुरुकथनं कृतवन्तो वृषभैर्गुरो र्निवेदितं । तत आचार्येण वृषभा भणिताः । पृच्छत ता आर्याः कुतो युष्माकं तानि वस्त्राणि ततो वृषभैस्तासां समीपं गत्वा पृच्छा कर्तव्या । यथा—आर्ये नास्माभिरेतानि वस्त्राणि दत्तानि, नापि केनचिद्दीयमानानि अस्माभिर्दृष्टानि ॥ ८ ॥

निवेदियं च वसभे आयरिए दिट्ठ एत्थ किं जायं॥ तुम्हे अम्ह निवेयह किं तुप्भहियं नवरं दोसि ॥ ९ ॥

लहुगो लहुगा गुरुगा च्छम्मासा होंति लहुगुरुगा य। च्छेदो मूलं च तहा गणं च हाउं विगिंचेज्जा ॥१०॥

अत्र द्वयोर्गाथयोर्यथासंख्येन पदघटना । सा चैवम्—संयतीभिर्यत् किमपि वस्त्रादिकं लभ्यते तत्सर्वं गुरवे निवेदनीयं अनिवेदिते प्रायश्चित्तं लघुको मासः । वसभे इति वृषभे पृच्छके वृषभेण पृच्छायां कृतायां यदि न निवेदयन्ति तदा चत्वारो लघुकाः । आचार्येऽपि प्रच्छके यदि न कथयन्ति तदा चत्वारो गुरुकाः । यदि पुनराचार्यैरधिक्षिप्ता यथा किं युष्माभिर्न निवेदितानि तदा यद्व्यावृत्ता तदा चतुर्लघुकमथानावृत्ताः सत्यो न कथयन्ति तदा चतुर्गुरुकम् । अथ ता ब्रुवते यद् भणन्ति

तत् दृष्टं स्यात्तदा षण्मासा लघवः। अथाभिदधाति किमत्रजातं यदि न निवेदितं तदा षण्मासा गुरवः प्रायश्चित्तं। अथ भाषन्ते यूयं किमस्माकं निवेदयत। अत्र प्रायश्चित्तं च्छेदः। किं युष्माकमस्मदधिकं नवरमावां परस्पर द्वे भ्रातृभाण्डे एवं तासां भ्रुवतीनां प्रायश्चित्तं मूलं। तस्याश्च प्रवर्तिन्या गणो हृत्वा अन्यस्या दीयते। अथ सापि नेच्छति ततोऽन्यस्या दातव्यः। अथ सापि नेच्छति तर्ह्यन्यस्या दीयते। एतदेवाह—

अन्निस्सादेंति गणं अह नेच्छति ततो विगिंचते। तंपि पुणरविदिन्नस्सा एवं तु कमेण सव्वासिं॥११॥

अन्यस्या गणमाचार्या ददति। तां पूर्वां प्रवर्तिनीं गणं हृत्वा विगिञ्चयेत् परित्यजेत्। पुनरन्यस्या ददति। एवं क्रमेण सर्वासामपि पूर्वस्या अनिच्छायां गणो दातव्यः। सर्वासामनिच्छायां सर्वासां परित्यागः। अथ कस्मात् ता गणं दीयमानं नेच्छन्ति तत आह—

पवत्तिणि ममत्तेणं गीयत्थातो गणं जई। धारईत्ता ण ईच्छंति सव्वासिंपि विगिंचणा॥१२॥

यदि गीतार्था अपि गणं धारयितुं प्रवर्तिनी ममत्वेन नेच्छन्ति तदा सर्वासां विगिञ्चना परित्यागः।

चोयग गुरुतो दंडो पक्खेवगचरियसिद्धपुत्तीहिं। विसयहरणट्ठया तेणियं च एयं न नाहिंति॥१३॥

चोदकः प्राह-प्रवर्तिन्यास्तुच्छेऽपराधे गुरुको दण्डो दत्तः। आचार्यः प्राह--अपराधोऽपि तासां गरीयान् यत् व्याहृताः (अभिहिताः) सत्यो निष्ठुरं भाषंते। अन्यच्च ता एव सं शिष्यमाणा अनापृच्छ्योपधिं गृह्णत्यश्चरिकासिद्धपुत्रीभ्यां

म

प्रक्षेपकमुपचारविषयनिमित्तहरणार्थतया न ज्ञास्यन्ति । नापि कथाचित् सिद्धपुत्रिकया स्तैन्यकरणाय प्रव्रजितया एतत् उत्कृष्टवस्त्रादिकं स्तेनितं न ज्ञास्यंति तस्मादेतच्छिष्यापननिमित्तमेष गुरुको दण्डः। एतदेव सप्रपञ्चमाह—

अवराहो वि गुरूतासिं सच्छंदेणोवहिं तुजाघेत्तुं । न कहंती भिन्ना वा जं निट्ठरमुत्तरं बेंति ॥१४॥

अपराधोऽपि तासां संयतीनां गुरुरेव यत् स्वच्छन्दसा उपधिं गृहीत्वा न कथयन्ति भिन्ना वा ज्ञाता वा सत्यो यन्निष्ठुरमुत्तरं ब्रुवते। अन्यच्च अनापृच्छया गृह्णत्यो विषयहरणार्थतया चरिकासिद्धपुत्रीभिः प्रक्षेपकं न ज्ञास्यन्ति। एतदेव भावयति—

अचियत्ता निक्खंता निरोहलावन्नलंकियं दिस्सा। विरहालंभे चरिया आराहणा दिक्खलक्खेण॥१५॥

कापि महेला कुटुम्बिनो अचियत्ता अप्रीतिमती अहमिति प्रव्रजिता। नवरं संयतीत्वे निरोधेन कुतोऽपि कर्मकरणादीनामर्थाय निर्गमनं ततः शरीरस्य लावण्यमद्भुतं लावण्यालंकृतां भिक्षामटतीं स भर्त्ता दृष्ट्वा लोभं गतः। सा चात्मतृतीया भिक्षामटती विरहो न विद्यते यत्र तामालापयति। ततः स चरिकां दानसन्मानाभ्यामाराधयति। ततश्चरिका ब्रूते—सन्दिश यन् मया कर्तव्यं। स प्राह—एतां संयतीं तथा कुरुत यथा प्रतिभज्यते। ततः सा दीक्षालक्षेण दीक्षाव्याजेनाहं प्रव्रजिष्यामीत्येवं रूपेण तां संयतीमुपागता ॥

अहवावि अन्नो कोई रूवगुणुम्माइतो सुविहियाए। चरियाए पक्खेवं करेज्ज छिद्दं अविंदंतो ॥१६॥

अथ च कोऽप्यन्योऽविरतः सुविहितायाः संयत्या रूपगुणेनोन्मादित उन्मादं आहितच्छिद्रमविन्दन् अलभमानश्चरिकया दानसन्मानाभ्यामाराधितया प्रक्षेपमुपचारं कुर्यात् ॥

सिद्धीवि कावि एवं अहवा उक्कोसणंतगा भिन्ना। होहं वीसं भेउं अगहियगहिए य लिंगंमि ॥१७॥

अथवा चरिकया अभावे चरिकया प्रयोजनासिद्धौ कापि सिद्ध्यपि सिद्धपुत्रिकापि एवं दानसन्मानाभ्यां गृहीत्वा प्रयुञ्ज्येत, ततोऽनापृच्छया ग्रहणेऽजानत्यस्ता स्तमप्युपचारं गृह्णीयुस्तथा च सति महान् दोषः। अथवा सा सिद्धपुत्रिका तासां संयतीनामुत्कृष्टान्यनन्तकानि वस्त्राणि दृष्ट्वा भिक्षा वस्त्रग्रहणलोभेन चित्त(वि)भक्तमुपागता भविष्याम्यहं प्रव्रजितेति विश्रम्य गृहीत अगृहीते च लिङ्गे उत्कृष्टवस्त्राणां स्तैन्यं कुर्यात्। पर आह—

वीसिज्जिय नासिहिती दिट्ठंतो तत्थ घंटलोहेण। तम्हा पवित्तिणीए सारणजयणाए कायव्वा ॥१८॥

चोदकः प्राह—नन्वेवं विसर्जितास्ता नंक्ष्यन्ति तस्मान्मा क्रियतामीदृशो गुरुको दण्डः। आचार्यः प्राह—दृष्टान्तस्तत्र घण्टालोहेन। किमुक्तं भवति? यस्मिन्नेव दिने यत्र लोहे घण्टा कृता तल्लोहं तस्मिन्नेव दिने विनष्टं। एवं यत्र दिवसे ताः स्वच्छन्दतो वस्त्राणि गृहीतवत्यः प्रव्रज्यां वा दत्तवत्य स्तस्मिन्नेव दिने ता विनष्टा यत एते दोषास्तस्मात् प्रवर्तिन्या सारणा यतनया कर्तव्या। तामेवाह—

धम्मं जइ काउ समुट्ठियासि अप्पोव्वदुग्गं तुकुमं सएहिं।

तदाणि वच्चामो गुरूण पासं भव्वं अभव्वं च विदंति तेऊ ॥ १९ ॥

सा परिव्राजिका सिद्धपुत्रिका यदि संयतीनामुत्तिष्ठति ततः सा प्रवर्तिन्या वक्तव्या यदि धर्मं कर्तुं समुत्थितासि तर्हि सम्प्रति व्रजामो गुरूणां पार्श्वं यतो भव्यमभव्यं वा ते विदन्ति। वयं तु किं जानीमः। गुरवः कथं जानन्तीति चेदत आह—

जो जेण अभिप्पाएण एति तं भे गुरू वियाणंति। पारगमपारगति य लक्खणतो दिस्स जाणंति ॥२०॥

यो येनाभिप्रायेण समागच्छति तत् भो गुरवो विजानन्ति तथा प्रव्रज्यां गृहीतुकामां दृष्ट्वा लक्षणत एव जानन्ति यथा एष प्रव्रज्यायाः पारगो भविष्यत्येषोऽपारग इति तथा—

पत्ता पोरिसिमादी च्छाया उव्वाय वुत्थ साहंति। चोदेति पुव्वदोसे रक्खंती नाउ से भावं ॥२१॥

प्राप्ता पौरुष्यादिकं प्रथमपौरुष्यादिकं गुरवे निवेदनीया। तथा च्छाता बुभुक्षिता उद्वाता परिश्रान्ता तथा उषिता एतदपि संयत्यो गुरूणां कथयन्ति गुरुश्च पूर्वदोषान् चोदयति कथयति। तथा से तस्या दीक्षिताया भावमभिप्रायं द्रष्टुं ज्ञात्वा गुरवो रक्षयन्ति। एष द्वारगाथा संक्षेपार्थः। साम्प्रतमेनामेव विवरीषुः प्रथमतः प्राप्तपौरुष्यादिकमिति विवृणोति—

जा जीए होति पत्ता नयंति तं तीए पोरिसीए। उछो उव्वाय निमित्तं बितियाए ततियाए चरिमाए ॥२२॥

या यस्यां पौरुष्यां संयतीनां पार्श्वे प्राप्ता भवति तस्यां पौरुष्यां संयत्यो गुरुसमीपं नयन्ति। अथ सा च्छाता उद्वाता वा तर्हि तन्निमित्तं तेन कारणेन तस्या द्वितीयस्यां तृतीयस्यां चरमायां वा गुरु समीपं नीयते। नीत्वा च च्छातादिकं सर्वं

कथ्यते । एतेन च्छातोद्धातेति व्याख्यातम् ॥ साम्प्रतमुषितेति भावयति—

चरमाए जा दिज्जइ भत्तं विस्सामयंति णं जा वं । ता होइ त्ति सा दूरं च अंतरं तेण वुच्छंमि ॥२३॥

चरमायां पौरुष्यां सा समागता सा च्छाता ततो यावत्तस्यां चरमायां पौरुष्यां भक्तं दीयते । भक्तानन्तरं च संयत्यस्तां विश्रामयन्ति तावन्निशा भवति । दूरंतरं चा गुरुणामुपाश्रयात् तेन सा तत्रैव संयतीनामुपाश्रये उषिता प्रभाते च गुरुसमीपे नेष्यते ॥

नाहिंति ममंते तू काइ ना सेज्ज अप्प संकाए । जा उ न नासेज्ज तहिं तं तू गयंबेंति आयरिया ॥२४॥

प्रभातेऽहं गुरुसमीपे नेष्यते तु गुरवो मां ज्ञास्यन्ति इति विचिन्त्य काचिदात्मशङ्कया नश्येत् । या तु नश्यति तां तत्र गुरुपाश्रये गतामाचार्याणां संयत्यः कथयन्ति । यथैषास्माकमुपाश्रयेऽनेन कारणेनोषिता एतेन वुत्थसाहंतीति व्याख्यातम् ॥ एवं कथिते आचार्यास्तां ब्रुवते किमित्याह—

न हु कप्पइ दूती वा चोरा अम्हका इ इति वुत्ते । गुरुणानायामि अहं वएज्ज नाहंति वा बूया ॥ २५॥

न हु नैव कल्पते दूती चौरी चास्माकं काचित् दीचयितुं कल्पते इति गुरुणोक्ते ज्ञाताहमिति विचिन्त्य व्रजेत् । यदि ब्रूयात् नाहं तादृशीति एतेन पूर्वदोषात् चोदयतीति व्याख्यातम् ॥

सम्प्रति रक्खंति नाउं सभावमिति व्याख्येयं । तत्र कथं तस्या भावं लक्षयन्तीत्यत आह—

अतिसयरहिया थेरा भावं इत्थीण नाऊ दुन्नेयं । रक्खेथ एयं उवियं लक्खेहिया से अभिप्पायं ॥२६॥

अतिशयरहिता अपि स्थविराः स्त्रीणां दुर्विज्ञेयं भावमिङ्गिताकारकुशलतया ज्ञात्वा वदन्ति—एतामुत्परां यत्नेन रक्षत लक्षयत वा से तस्या अभिप्रायं,कथं लक्षयन्त्वित्यत आह—

उच्चारभिक्खे अदुवा विहारे थेरीहिं जुत्तं गणिणी उ पेसे ।
थेरीण असती तु अत्तव्वयाहि ठवेति एमेव उवस्सयंमि ॥ २७ ॥

यदा सा ब्रूते नाहं तादृशीति तदा तस्या उत्परिचितेन लिङ्गमात्रं समर्पितं तत उच्चारभूमौ भिक्षायामथवा विहारे गणिणी(नी) प्रवर्तिनी तां स्थविराभिर्युक्तां प्रेषयेत् । स्थविराणामभावे अतद्वयोभिस्तस्याः सकाशात् या याः क्षुल्लकतरास्तरुणास्ताभिः समम्मुच्चारभूम्यादिषु प्रेषयति । एवमेय प्रथमतः स्थविराभिस्तासामभावे असदृशवयोभिरित्यर्थः । उपाश्रये स्थापयति ॥

कइयविया उपविट्ठा अच्छति छिड्डुं तहिं निलिच्छंती । विरहालंभे अहवा भणाइ इणमो तहिं सा उ ॥२८॥

कैतविका कैतववती प्रविष्टा सती सा तत्र छिद्रं निरीक्षमाणा तिष्ठति । अथवा विरहालाभे तत्र सा इदं भणति । किं तद्भणतीत्यत आह—

अविहाडाहं अव्वोमा मं पसेज्जनीयवग्गो वा । तंदाणि चेइयाइं वंदह रक्खामहं वसहिं ॥ २९ ॥

पाक्षिकादिषु आर्यिकाश्चैत्ये वन्दनार्थं प्रस्थिता अवलोक्य सा शैक्षी ब्रूते—अव्वो इति सम्बोधने । अहमविघाटा अप्रकटा

वर्ते यदि वा मा मां प्रव्रजितां निजवर्गः पश्येत्ततः स व्रतात्त्याजयेत् । तस्मादिदानीं यूयं चैत्यानि वन्दध्वमहं वसतिं रक्षामि । एवमुक्ते एकया तरुण्या सह प्रतिश्रयपालिका स्थापिता । ततो गतास्वार्यिकासु सा शैची तां तरुणीमार्यिकां ब्रूते—

उवगणो सो धणिश्रं तुज्झ धवो जे तया सि नित्तग्रहो । वभिचारी उवग्रण्णी इति ना ते विगिंचणा नीसे ।३०।

तव धवो भर्ता यस्तदा निरतृष्णा आसीत् स इदानीं धणिवमत्यर्थं तवविषये उव्वण्णा उत्कण्ठितः । अथवा अन्यः कोऽपि व्यभिचारी पारदारिकः संयतीं प्रार्थयामास । तां प्रव्रज्यां व्याजेन व्यापारितवान् तत्त एव विरहं ज्ञात्वा ब्रूयात् । को वा तरुणो रूपादिगुणोपेतः तवानुगोऽनुरूपो वर्तते । स ते समागममिच्छति । एवं तस्या भावे ज्ञाते विगिंश्चना परित्यागः कर्तव्यः । अथवा काचित् सिद्धपुत्रिका वा अन्या वा संयतीनां वस्त्राद्यपहर्तुकामा निष्क्रमण व्याजेन प्रविष्टा चैत्यवन्दनार्थं गतास्वार्यिकासु तरुणीं क्षुल्लकांप्रतीदं ब्रूते—

पारावयादीयाइं दिठाणं नासिणं तगाभिणा ए । तुज्झं नत्थिहितिरिहे वुत्ता खुड्डीतो दंसंति ॥३१॥

पारापतादिकानि आदिशब्दात् पुंद्रवर्धनकानि परिग्रहो न मया नन्तकानि वस्त्राणि दृष्टानि णमिति वाक्यालङ्कारे । तत् किं युष्माकं महत्तरिकायाः पार्श्वे तानि न सन्ति । एवमुक्तास्ताः क्षुल्लकाः तुच्छतया मास्माकं महत्तरिकाया परिभवो भूयादिति कृत्वा दर्शयन्ति । कानि कानीत्यत आह—

कोट्टंब तामलित्तगसिंधव ए कसिणा जुंगिए चेव । बहु देसिए य अन्ने पेच्छसु अम्हं खमज्जाणं ॥३२॥

कोट्टम्बानि गौडदेशोद्भवानि, तामलिप्तिकानि सैन्धवानि अन्यानि च बहुदैशिकानि कृत्स्नानि परिपूर्णानि जुङ्गितानि खण्डीकृतानि अस्माकं क्षमार्याणां क्षमाप्रधानानामार्याणां प्रवर्तिन्या इत्यर्थः । प्रेत्त्य वस्त्राणीति उपसंहारमाह—

सच्छंदगेगहमाणीण होंति दोसा जतो उ इच्चाती । इइ पुच्छिउं पडिच्छा न तासि सच्छंदया सेयं॥३३॥

स्वच्छंदत उपधिं शिष्यां वा गृह्णतीनां यत इत्यादय एवमादयो दोषा भवन्ति इत्यस्मात् कारणात् गुरुनापृच्छ्य उपधेः शिष्याया वा प्रतीच्छाग्रहणं न तु स्वच्छन्दता तासां श्रेयसी ॥

सूत्रं—कप्पइ निग्गन्थाणं निग्गन्थीओ आपुच्छित्ता वा अणापुच्छित्ता वा निग्गन्थिं अन्नगणाओ आगयं खुयायारं सबलायारं भिन्नायारं संकिलिट्ठायारचित्तं तस्स ठाणस्स आलोयवेत्ता (जहा ६ ११) पायच्छित्तं पडिवज्जावेत्ता पुच्छित्तए वा वाएतए वा उवट्ठावेत्तए वा संभुञ्जित्तए वा संवसित्तए वा तीसेइत्तरियं दिसं वा अणुदिसं वा उद्दिसित्तए वा धारेत्तए वा । तं च निग्गन्थीओ नो इच्छेज्जा सेवमेवनियंठाणं । अत्र सम्बन्धमाह—

अत्थेण गंथतो वा संबंधो सव्वहा अपडिसिद्धो । सुत्तं अत्थमवेक्खति अत्थो वि न सुत्तमतियाति ॥३४॥

अर्थतो ग्रन्थतश्च सम्बन्धोऽप्रतिषिद्धः सर्वथा यतः सूत्रमर्थमुपेक्षते । अर्थेऽपि चनिर्ग्रंथीनामधिकारे सूत्रमिदं प्रवृत्तमतः

सूत्रतोऽर्थतश्च सम्बन्धोऽस्तीति न किञ्चिदनुपपन्नम् ।

नदिसोय सरिसओ वा अहिगारो एस होइ दव्वठो। छठाणंतरसुद्धा समणीणमयं तु जा जोगो ॥३५॥

अथवा षष्टोद्देशके चरमानन्तरसूत्रद्वयादारभ्य एषोऽधिकारो नदीश्रोतः सदृशो दृष्टव्यो, अयं तु योगः तावत् यावत् श्रमणीनामधिकारः । अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—कल्पते निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीरापृच्छ्य अनापृच्छ्य वा निर्ग्रन्थीमन्यगणादागतां क्षताचारां संक्लिष्टाचारचरित्रां तस्मात्स्थानादालोच्य प्रतिक्राम्य प्रायश्चितं प्रतिपाद्य प्रष्टुं वाचयितुं वा उपस्थापयितुं वा संभोक्तुं वा संवस्तुं वा तस्या इत्वरां दिशमाचार्यलक्षणामनुदिशमुपाध्यायलक्षणां प्रवर्तिनीलक्षणां च उद्देष्टुं वा स्वयं धारयितुं वा तां च निर्ग्रन्थ्यः सांभोगिक्यो वा नेच्छेयुस्तर्हि सेहिमेव नियंठाणं निजमात्मीयं स्थानं प्रतिगमयतामपि तां परित्यज्यतामपीति भावः। निर्दोषत्वं प्रतिसिद्धिरेव न कश्चनापि दोष इति सूत्रसंक्षेपार्थः। सम्प्रति भाष्यविस्तरः—

संविग्गाणुवसती आभीरी दिक्खिया य इतरेहिं । तत्थारंभं दट्ठा विपरिणमति ~~तरे~~वंदिठाओ ॥ ३६ ॥

को दिवा (काचिदा) भीरी संविग्नानां समीपे धर्मं श्रुत्वा उपशान्ता ते च संविग्ना अन्यत्र विहृता इतरेऽसंविग्नाः समागतास्तैः सा आभीरी दीक्षिता । तेषां चा संविग्नानामारंभं रन्धनादिकं दृष्ट्वा सा विपरिणमति विपरिणामेन तस्या अभिप्रायोजातस्तेषामेव संविग्नानां समीपमुपगच्छामि । एवं चिन्तयन्त्या तया ते इतरे संविग्ना स्थानादिसमवसरणे दृष्टाः श्रुता वा यथामुकस्थाने तिष्ठन्ति ॥

तह चेव अब्भुवगया जह छट्ठुद्देस वण्णिया पुव्विं। अविसज्जंताणंपि य दंडो तह चेव पुव्वुत्तो ॥३७॥

सा तत्र गता यत्र ते संविग्नाः श्रुता गत्वा च ग्रहणशिक्षामासेवनशिक्षामन्यमाचार्यमन्यमुपाध्यायमन्यां च प्रवर्तिनीं याचते एवमुक्ते यथैव षष्ठोद्देशके चतुर्थीमग्गए सिक्खामित्यत्र। पूर्वं वर्णिता तथैव एषापिसंविग्नैरभ्युपगता यथा अविसर्जयतां प्रवर्तिन्युपाध्यायाचार्याणां पूर्वदण्डः प्रायश्चित्तं दण्डस्तथैवात्रापि द्रष्टव्यः॥

तं पुण संविग्गमणो तत्थाणीयं तु जइ न इच्छेज्जा। नियगातो संजतीतो ममकारादीहिं कज्जेहिं ॥३८॥

तां पुनः संविग्नमनसं तत्रानीतां यदि निजकाः संयत्यो ममकारादिभिः कार्यैर्नेच्छेयुस्तान्येव ममकारादीनि कारणान्याह—

पासत्थि ममत्तेणं पगती वेसा अचक्खुकंताय। गुरुगणतणीयस्स व नेच्छंती पाडिसिद्धीतो ॥ ३९ ॥

उमाणं ने(नो)काहिति संखलिबद्धात्र ततो सव्वातो। मा होहि ईसागरियं सीयंति चउउयं नेच्छे ॥४०॥

यस्याः सा शिष्या तया सह तासां मैत्री ततो मा सा पार्श्वस्था अस्माकमुपरिमन्युं कार्षीरिति पार्श्वस्थाममत्वेन नेच्छंति। अथवा सा कर्मानुभावतः प्रकृत्या प्रायः सर्वजनस्यापि द्वेष्या यदि वा पूर्वभवानुभावत एकस्याः प्रवर्तिन्या अचक्षुःकान्ता अथवा सा प्रवर्तिनी आत्मीयस्याचार्यस्य विषये केनापि कारणेन कुपिता वर्त्तते। यदि वा गणस्य गच्छस्योपरि एतच्चाचार्यो न जानाति यद्वा तस्याः संयत्या यो निजवर्गस्तस्य विषये प्रवर्त्तिन्याः (प्रवर्त्तिन्या प्रतिसिद्धिः) प्रतिस्पर्धता विद्यते। अथवा ताः सर्वा अपि संयत्यः शृंखलाबद्धाः परस्परं स्वजनाः ततो नोऽस्माकमपमानमेषा करिष्यति तस्मान्मा

सागारिकं भवतु । यदि वा ताः सीदन्ति तच्चाचार्यो न जानाति सा च धर्मश्रद्धया पार्श्वस्थाविग्रहायात्र समागता सास्माकं सागारिकीति कारणैः तामुद्यतामपि नेच्छन्ति । अत्र प्रायश्चित्तविधिमाह—

भणिय वसभाभिसेए आयरियकुलेणगणेण संघेण, लहुगादि जाव मूलं अणिस्से गणो य दायव्वो ॥४१॥

एवं पुव्वगमेणं विगिंचणं जाव होइ सव्वासिं १। देवस्स २ मणुण्णाणं ३ अमणुणणा ४ चउण्हमेगयरं ॥४२॥

वृषभैरानीतां यदि पूर्वकारणैस्तां नेच्छन्ति तदा तासां प्रायश्चित्तं चतुर्लघुः । अभिषेक उपाध्यायस्तेन ताः संयत्यो भणनीयाः प्रतीच्छतेमां संयतीमिति नेच्छंति चतुर्गुरु एवमाचार्येणापि भणनेऽनिच्छायां षड् लघु कुलेन षड् गुरु, गणेन च्छेदः, सङ्घेन मूलम्, तथा चाह—लघुकादि चतुर्लघ्वादि प्रायश्चित्तं क्रमेण तावत् द्रष्टव्यं यावन्मूलम् । सङ्घभणनेऽप्यनिच्छायां प्रवर्तिन्या गणोऽपह्रियते अन्यस्याः गणो दातव्यः । अथ सा प्रवर्तिनी ममत्वेन गणं नेच्छति तर्ह्यन्यस्या दीयते । एवं पूर्वगमने विगिञ्चणं परित्यजनं तावत् द्रष्टव्यं यावत्सर्वासामपि भवति । ततो यस्तस्याचार्यस्य द्वितीयो गच्छस्तत्र नीयते तत्रापि यदि तथैव ता नेच्छन्ति । ततोऽन्यगच्छसत्काः सांभोगिक्यः संयत्यस्तासां दीयते ता अपि यदि नेच्छेयुस्तर्हि अन्यसांभोगिकीनां दीयते । तथा चाह—अन्यानांमनोज्ञानाममनोज्ञानां च सर्वसंख्यया चतसृणामेकतरं स्थानं ददाति । तत्र प्रथमं स्थानमात्मीयाः संयत्यो द्वितीयं गच्छवर्तिन्यः तृतीयमन्याः सांभोगिक्यश्चतुर्थममनोज्ञा इति अथवा अन्यथा चतसृणा मेकतरमिति व्याख्यायते—

समणुरणामणुरणाणं संजय तह संजतीण चउरो य। पासत्थि ममत्तादिव अच्छाणादिव्व जे चउरो ॥४३॥

समनोज्ञानां संयतानां समुदायः एकं स्थानं समनोज्ञानां संयतीनां द्वितीयम्, अमनोज्ञानां संयतानां तृतीयमनोज्ञानां संयतीनां चतुर्थमेवमेतानि चत्वारि स्थानानि एतेषामेकतरं समनोज्ञसंयतीनामात्मतृतीयानां द्वितीयं गच्छवर्तिनीनामन्य गच्छवर्तिनीनां वा स्थानं दीयते। तदभावे अमनोज्ञसंयतीनामपि अथवा पार्श्वस्था ममत्वं प्रकृत्या सर्वजनद्वेष्या प्रवर्तिन्या वा अचत्तुः कान्ता गुर्वादिप्रतिस्पर्धता वा प्रवर्तिन्या एतानि यानि चत्वारि कारणानि। एतेषामेकतरत्कारणमधिकृत्यान्य सांभोगिकीनामसांभोगिकीनां च दीयते। अथवा याऽध्वनिर्गतादिका दुहितरं वा संस्मरन्ती परचक्रागमनेन देशभङ्गे वा शित्तां वा मृगयमाणा एता याश्वतस्रस्तासामेकतरामन्यसांभोगिकीनामसांभोगिकीनां वा दातव्या। यद्यसांभोगिक्योऽपि नेच्छन्ति तदा किं कर्तव्यमित्याह—

सेहित्ति नियं ठाणं एवं सुत्तंमि जंतु भणियमिणं। एवं कयपयन्ना (त्ता) ताहे सुयं ताउ ते सुद्धा ॥४४॥

एवमसांभोगिकीनामप्यनिच्छायां यत्सूत्रे भणितं ‘सेहत्ति नियंठाणमिति तत्कर्तव्यमस्यायमर्थ एवं कृतप्रयत्ना अपि यदा संयत्यो नेच्छन्ति तदा ते तां मुञ्चन्तोऽपि शुद्धाः।

सूत्रम्—जे निग्गन्था य निग्गन्थीओ य संभोइया सिया, नोरहं कप्पइ पारोक्खं पाडिएक्कं संभोइयं विसंभोगं करेत्तए; कप्पइराहं पच्चक्खं पाडिएक्कं संभोइयं विसंभोगं करेत्तए। जत्थेव अन्न-

मन्नं पासेज्जा, तत्थेव एवं वएज्जा—' अहणं अज्जो, तुमाए सद्धिं इमम्मि कारणम्मि पच्चक्खं संभोगं विसंभोगं करेमि '। से य पडितप्पेज्जा, एवं से नो कप्पइ पच्चक्खं पाडिएक्कं संभोइयं विसंभोगं करेत्तए, से य नो पडितप्पेज्जा, एवं से कप्पइ पच्चक्खं पडिएक्कं संभोइयं विसंभोगं करेत्तए ॥२॥

सूत्र सम्बन्धमाह—

संभोइउं पडिक्कमाविया य कप्पइ अयंपि संभोगो। सो उ विवक्खे वुत्तो इमं तु सुत्तं सपक्खंमि ॥४५॥

अनन्तर सूत्रे प्रतिक्राम्य संभोक्तुं कल्पते इत्युक्तम्। अयमपि चानेन सूत्रेणाभिधीयमानः संभोगस्ततः संभोगाधिकारादिदं सूत्रं प्रवृत्तमथवायं सम्बन्धः। पूर्वसूत्रे संभोगो विपक्षे संयतीरूपेऽभिहितः। इदं तु सूत्रं सपक्षे संयतरूपे संभोगविषयमिति सम्बन्धः। अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—ये निर्ग्रन्था निर्ग्रन्थ्यश्च सांभोगिकाः स्युस्तेषां णोणमिति वाक्यालङ्कारे कल्पते परोक्षे प्रत्येकं सांभोगिकं विसांभोगिकं कर्तुं कल्पते परोक्षं प्रत्यक्षं प्रत्येकं सांभोगिकं कर्तुं यत्रैवं एवं वदेत्। आहणमिति पूर्ववत्। अहो आर्य त्वया सार्धमस्मिन् कारणे प्रत्यक्षं प्रत्येकं सांभोगिकं विसंभोगं करोमि। एवमुक्ते यदि स प्रतितप्यते मिथ्यादुष्कृतं न भूय एवं करिष्यामि एवं सति से तस्य न कल्पते। त्रयाणां प्रत्यक्षं प्रत्येकं सांभोगिकं विसांभोगिकं कर्तुमथ स न प्रतितप्यते। एवं सति से तस्य कल्पते त्रयाणां प्रत्येकं सांभोगिकं विसंभोगिकं कर्तुमिति सूत्राक्षरार्थः॥

अधुना भाष्यकार आह—

संभोगो पुव्वुत्तो पत्तेयं पुण वयंति पडियक्कं । तप्पंते समणुस्से पडितप्पणमाणुतप्पं तु ॥ ४६ ॥

संभोगः पूर्वं निशीथाध्ययने उक्तः, पडियक्कं पुनर्वदन्ति प्रत्येकं यो विसंभोगं करोति स तप्यते यथा एतेन नाम शय्यातरपिण्डः प्रतिसेवितो हा कष्टमेवं तप्यन्तमितरो ज्ञात्वानुतप्यते । एष मम दोषेण तप्यति तस्मात्प्रत्याययामि यथा असदेतत् यदहं शय्यातरं पिण्डं सेवितवान् । अथ स तु तदासौ चिन्तयति मा ममदोषेणैष तप्यतु तस्मान्मिथ्या दुष्कृतं करोमि । एवं संविग्ने तप्यति यदनुतपनं तत्प्रति तपनामिति तदेवं भाष्यकृता विषमानि सूत्राक्षराणि विवृतानि। सम्प्रति निर्युक्त्यवसरः—

सागारिए गिहा निग्गए य वडघरिय जंबुघरए य । धम्मिय गुलवाणियए हरितो लित्तेय दीवे य ॥४७॥

सागारिके शय्यातरे शय्यातरगृहान्निर्गते वरगृहिके जम्बूगृहिके च असदभ्याख्यानेन विसंभोगः कृतः । इयमक्षरघटना । भावार्थस्त्वयं—एकस्मिन्ननगरे आचार्यस्य वटगृहिकः शय्यातरः तस्मिन्नेव नगरे अन्य जम्बूगृहिको गृहस्थोऽस्ति । ताभ्यां वटगृहिकजम्बूगृहिकाभ्यां आत्मीयं गृहं कारितं । तयोश्च निर्मापितयोर्द्वयोरपि गृहयोः कपोताः प्रविष्टास्ततोऽमङ्गलमिति मन्यमानौ तौ नैमित्तिकं पृच्छतः । कथमेतस्य दुर्निमित्तस्य व्याघातो भवेत् । नैमित्तिको वदति वटगृहिको जम्बूगृहिक गृहमधितिष्ठतु जम्बूगृहिको वटगृहिकगृहं, ततः कतिपयानि दिनानि स्थित्वा पश्चान्निजनिजगृहे गच्छेयातां। तौ परस्परगृहे संचरितौ तावदिदमथान्यदा अन्यस्मात् गच्छात् प्राघूर्णकाः समागताः । ततो वास्तव्यै जम्बूगृहिकस्य वटगृहिकगृहं प्रविष्टस्य गृहात्प्रथमालिकामानीय तेषां प्राघूर्णकानां दत्वा (त्ता) तैः शय्यातरपिण्डं मन्यमानैरुपरोधवशादप्रीत्याभुक्तास्ततस्ते प्राघूर्णका

निर्गत्य आत्मीयस्याचार्यस्य समीपं गत्वा लोचयन्ति । तेऽस्माकं सांभोगिकाः शय्यातरपिण्डं भुञ्जते अस्माभिः कथमप्युपरोधवशादप्रीत्या प्रथमालिका भुक्ता एवं श्रुत्वा आचार्योऽपि(अ)विचिन्त्य यदि विसंभोगं तं करोति । अत्रैतदधिकृतं सूत्रं पतति । तथा चाह भाष्यकारः—

नवघरकवोयपविसण दोगहं नेमित्तिजुगवपुच्छा य। अण्णोण्णस्स घराइं पविसह नेमित्तितो भणइ ।४८।

आदेसागमपढमा भोत्तुं लज्जाए गंतु गुरुकहणं । सो जइ करेज्जवीसुं संभोगं एत्थ सुत्तं तु ॥ ४९ ॥

नवयोर्गृहयोः कपोतानां प्रविशनं । ततो द्वयोरपि गृहस्वामिनो युगपन्नैमित्तिको भणति—अन्योन्यस्य गृहं प्रविशतस्तौ च प्रविष्टावन्यदा आदेशानां प्राघूर्णकानामागमस्ततो वास्तव्यैर्जम्बूगृहिकस्य वटगृहिकगृहं प्रविष्टस्य गृहात्प्रथमालिका आनीता तां लज्जया भुक्त्वा ततो निर्गत्य गुरुसमीपं गत्वा गुरोः कथनं स यद्यविचार्य विष्वक् संभोगं तं करोति । तदा अत्र सूत्रमापतितं द्रष्टव्यम् । अत्र विचारो यदि तावित्वरं गृहपरिवर्त्तं कृतवन्तौ तदा स जम्बूगृहिकोऽशय्यातर एव अथ यावत्कथिकस्तदा जम्बूगृहिक एव शय्यातरः ॥ धम्मियत्ति अस्य व्याख्यानम्—

धम्मितो देउलं तस्स पालेइ जइ भद्दओ । सो विसंवड्ढियं तत्थ लद्धुं देज्जा जईणउ ॥ ५० ॥

तस्य शय्यातरस्य किञ्चित् देवकुलं तत् धार्मिकः पालयति । स च यतीनां भद्रकस्ततः संवर्धितमग्रकूरं तस्मिन् शय्यातरगृहे लब्ध्वा साधूनामानीय ददाति । अत्रापि तथैव प्राघूर्णकागमनं धार्मिकात्प्रथमालिकानयनमित्यादि सर्वं तथैव वाच्यं

गुलवणिक इत्यस्य व्याख्यानम्—

वाणियतोयगुलं तत्थ विक्किणंतो उ तं दये । तत्थसो वारिए हुज्जा अडंकच्छपुडेण वा ॥ ५१ ॥

शय्यातरगृहे स्थितो गुडवणिक् स तत्र गुडं विक्रीणन् साधूनां गुडं ददाति । अथवा शय्यातरस्य अपवारिकायामात्मीयं भांडं निक्षिप्तं ततः कच्छपुटेनाटित्वा तत्रैव समागच्छति । स चाटन् यदा तदा वा साधूनां भिक्षां ददाति । ततः प्राघूर्णका गमनमित्यादिविभाषा तथैवहरितोपलिप्ते इत्यस्य व्याख्यानम्—

हरितोलित्ता कया सेज्जा कारणे तेय संठिया । पसज्जा वसहिपालस्स चेइयगणेनिग्गए ॥ ५२ ॥

[च्छिक्षणाणि वा विहरियाणि] छगणेन वसतिरधुनोपलिप्ता कृता हरितानि च तत्र परिसाटितानि । तस्यामधुनोपलिप्तायां पातितेषु च हरितेषु साधवः कारणेन स्थिताः । अथवा पूर्वस्थितानां चैत्यवन्दनार्थं गणे निर्गते पश्चात् वसतिपालस्य प्रसह्य बलात्कारेणोपलिप्ता कृता हरितानि च पातितानि । अत्रावसरे प्राघूर्णकाः समागतास्ते वसतिं दृष्ट्वा चिन्तयन्ति । प्रतिदिवसमुपलिप्यते शय्याऽचार्यस्य कथितं तत्र च यद्यविचार्य विसंभोगः क्रियते तदा अत्र सूत्रोपनिपातः । दीपे चेत्यस्य व्याख्यानम् ॥

पविट्ठो दीवएण वा कयकज्जस्स पम्हट्ठे (.......) सोविजाणे दिणे दिणे ॥ ५३ ॥

यस्यां शय्यायां संयताः स्थिताः । तत्र शय्यातरः केनापि कारणेन प्रदोषे दीपकेन सह प्रविष्टस्ततो येन कार्येण समा-

गतस्तत्कार्यं कृत्वा निर्गतो दीपस्तत्रैव विस्मृतस्तत्रच तस्मिन् दिवसे सांभोगिकाः समागमन् स च प्राघूर्णक बृहत्तरः शय्यातरस्य कृतकार्यस्य विस्मृते दीपे जानाति दिने दिने वसतौ दीपः क्रियते। एवं ज्ञात्वा गुरोः कथितं। स चाविविचिन्त्य विसंभोगं कृतवान्। अत्राप्यधिकृतसूत्रस्योपनिपातः। एतान्यसन्ति कारणानि। अत्र प्रायश्चित्त विधिमाह—

दट्ठुं साहणलहुओ वीसुं करेंताण लहुगआणादी। अद्धाण निग्गयादी दोण्हं गणभंडणं चेव ॥ ५४॥

योऽसन्ति कारणान्यविवेच्य गुरोर्निवेदयति तस्य प्रायश्चित्तं लघुको मासः। कथितेऽपि यद्याचार्यो न विवेचयति अविवेच्य च विसंभोगं कुर्वन्ति तदा तेषां विष्वक् कुर्वतां चत्वारो लघुकाः। न केवलं प्रायश्चित्तं किन्त्वाज्ञादयश्च दोषाः तथाऽध्वादि निर्गतानामादिशब्दादशिवादिकारणपरिग्रहः द्वयोरपि गणयोर्भण्डनं च। एतदेव स्पष्टं भावयति—

तं सोउ मण संतावो संतई एइ उड्डई। अणेवि ते विवज्जंते वज्जिया अमुएहि तो ॥ ५५ ॥

ये तेषां संभोगिकास्तैस्तत् शय्यातरपिण्डाद्यासेवनं श्रुत्वा मनः सन्तापः क्रियते यथा तेन धर्मश्रद्धिकेनापि भवता शय्यातरपिण्डाद्यकल्पिकमासेवितं। ततः सोऽद्यप्रभृत्यस्माकं सन्ततेस्तुद्यति पृथग् विभिन्न इत्यर्थः। ततोऽन्ये तेषां सांभोगिकास्तेऽपि तान् विवर्जयन्ति। यतस्तेऽवसन्ना जातास्ततोऽमुकेनाचार्येण विवर्जिताः।

ततो वा अन्नतो वावि ते मुच्चा इह निग्गया। वज्जंता जं तु पावेंति निज्जरातो य हाविता ॥ ५६ ॥

ततस्ते विवर्जिता अध्वनिर्गता अशिवादिकारणेन वा निर्गता इह यत्र ते पूर्वसंभोगिकास्तिष्ठन्ति तत्र प्राप्तास्ततो यैर-

विवेच्य शय्यातरपिण्डादिकमासेवितमित्याचार्याणां कथितं तेभ्योऽन्येभ्यो वा श्रुत्वा यूयं पृथक्कृता इत्याकर्ण्य तं गणं वर्जयित्वा यतः प्रथमद्वितीयपरीषहाभ्यामनागाढादि परितापनं प्राप्नुवन्ति। तन्निष्पन्नमविवेच्य विसंभोगकारणं प्रायश्चित्तं। निज्जरातो य हाविया इति तेषामध्वादिनिर्गतानां ते वास्तव्या वैयावृत्यं कृत्वा निर्जरां प्राप्नुयुस्ते ततो हापिताः, प्रभूतं च कर्म अविवेच्य नतत्पकैर्बध्यते यन्महता संसारेण निस्तरीतुं शक्यते ॥

तं कज्जतो अकज्जे वा सेवियं जइ वि तं अकज्जेण। नहु कीरइ पारोक्खं सहसा इति भंडणं हुज्जा ॥५७॥

यस्मादेते दोषास्तस्मात्कार्यतः कारणेन अकार्ये वा कारणाभावे वा यद्यपि सेवितं तत् शय्यातरपिण्डादिकं तथाप्यकार्येण एवमेव परोक्षं सहसा इत्येवं विसंभोगः न क्रियते। मा परस्परं द्वयोर्गणयोर्भण्डणं भूयादिति हेतोः कथं विवेकः कर्तव्य इत्यत आह—

निस्संकियं व काउं आसंक निवेयणा तहिं गमणं। सुद्धे हि कारणमणाभोगजाणया दप्पतो दोण्हं ॥५८॥

तैः प्राघूर्णकैस्ते प्रष्टव्याः को युष्माकं शय्यातरः। कथं वा एष शय्यातरो न भवति। एवं निःशङ्कितं कृत्वा। अथ लज्जया न पृष्टास्ततो न निश्चय इति एवमाशङ्का निवेदनायां कृतायां यस्याचार्यस्य कथितं तेन प्रेषितस्य संघाटस्य तत्र गमनं तेन च संघाटकेन गत्वा यत्तैः कथितं तत्तेन प्रष्टव्यास्ततस्ते गृहपरिवर्त्यादि यथा तथ्यं कथयन्ति ततः सङ्घाटो गत्वा निजसूरिसमीपं कथयति। एवमक्रियमाणे द्वयोर्गणयोर्भण्डनं तदेव पश्चार्द्धेन भावयति। शुद्धे हि शुद्धैरप्यस्माभिः समं यूयं विसंभोगं कुरुथ अथवा कारणं गृहपरिवर्तादिकमधिकृत्य न गृहीतव्यं, यदि वा अनाभोगेन गृहीतमथवा द्वयोः प्रथमद्वितीयपरीषहयो-

नदीर्घयोर्जानता दर्पतो गृहीतं । पुनः पश्चात्कृता शोधिरपि च यदि निष्कारणेऽपि गृहीतं तथापि न युक्तं परोक्षं विसंभोग-
कारणं यदि वयं नाद्दता भवामस्ततो युक्तं विसंभोगकरणमथ कारणे गृहीतं तदा वयं शुद्धा एव कथं विसंभोगकारणमेवं
भण्डनं स्यात् । साम्प्रतं कारणमनाभोगेति पदद्वयं व्याख्यानयति—

कज्जेण वा विगहियं सागरपरियट्टतोऽ सो अम्हं। कारणमजाणतो वा गहियं किं चरी सुकरणं तु ॥५९॥

कार्येण कारणेन गृहीतमस्माभिर्वापि शब्दो विकल्पने । तच्च कार्यमस्माकं स्वागारपरिवर्तः । अथवा कारणमजानता
यदि गृहीतं तथापि किं कस्मात्परोक्षे विष्वक्करणं विसंभोगकरणं । सम्प्रति जाणता दप्पतो इति व्याख्यानयति—

जाणंते हिव दप्पा घेत्तुं आउट्टिउ कया सोही । तुब्भेत्थ निरइयारा पसीयह भंते कुसीलाण ॥ ६० ॥

जानद्भिरपि वा प्रथमद्वितीयपरीषहत्याजितैर्दर्पात् गृहीत्वा आवृत्य कृतास्माभिः शोधिः तस्मात् यूयमेवात्र गतिर्निरति-
चारा भदन्तः कुशीलानामस्माकं प्रसीदतेत्युपहासवचनमेतत् ॥

पढमबिइओदएणं जं सव्वं आउरेहिं तं गहियं । दिट्ठादाणि भवंतो जं बिइय पएसु नित्तण्हा ॥६१॥

प्रथमद्वितीयोदयेन प्रथमद्वितीयपरीषहोदयेन यत्तत्सर्वमातुरैर्गृहीतं युष्माभिस्तत् विस्मृतं दृष्टा भवन्त इदानीं यत् द्वितीय-
पदेषु निस्तृष्णा इति । एतदप्युपहासवचनं । एवं भण्डनं प्रवर्तते । यत एवं परोक्षे विसंभोगकरणे भण्डनदोषस्तस्मात्कल्पते
निर्ग्रन्थानां प्रत्यक्षं सांभोगिकं विसंभोगं कर्तुमस्यैव सूत्रस्य व्याख्यानमाह—

सत्तमए ववहारे अवराहविभावियस्स साहुस्स । आउट्टगणाउट्टे पच्चक्खेणं विसंभोगे ॥ ६२ ॥

अस्मिन् सप्तमे व्यवहारे व्यवहारस्योद्देशके अपराधेन विभावितः परिभावितो यः साधुः स यदि प्रत्यावर्तते, तदा तस्यापराधविभावितस्य साधोरावृत्तस्य विसंभोगो न क्रियते प्रायश्चित्तं पुनर्दीयते । अथ नावर्तते ततो वारत्रयं भण्यते—आवर्तस्व महानुभाव एवमुक्तोऽपि यदि नावर्तते तदा तस्मिन्ननावृत्ते प्रत्यक्षेण प्रत्यक्षतया विसंभोगः क्रियते ॥

संभोगेऽभिसंबंधेण आगतिं केरिसेण सह नेओ । केरिसएण विभोगो भण्णइ सुणसु समासेणं ॥६३॥

एवमभिसम्बन्धेन संभोगआगते शिष्यः पृच्छति—कीदृशेन सह संभोगो ज्ञेयः । कीदृशेन सह विसंभोगः ? । सूरिराह—भण्यते एतत्समासेन तत्वं भण्यमानं शृणु । प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति—

पडिसेहे पडिसेहो असंविग्गे दाण मादितिक्खुत्तो । अविसुद्धे चउ गुरुया दूरे साहारणं काउं ॥६४॥

प्रतिषिध्यते पार्श्वस्थादिकं न कल्पते इति निवार्यते इति प्रतिषेधोऽसंविग्नः पार्श्वस्थादि भण्यते । तस्मिन् प्रतिषेधेऽसंविग्ने दानादेर्दानग्रहणसंसर्ग्यादेः प्रतिषेधः त्रिः कृत्व इति यदि कथमपि दानादि करोति तदा एक द्वौ त्रीन् वारान् वार्यते । एकैकस्मिश्च वारे प्रायश्चित्तं मासलघु वारत्रयवारणेऽपि यदि भूयस्तैः सह दानादि करोति । तदा सोऽविशुद्ध इति विसंभोगः क्रियते । विसांभोगिकमपि सांभोगिकं करोति । तस्य प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः । दूरे गतानां यदि केऽपि पृच्छन्ति यथा सन्त्यस्माकं केचित्संभोगिकास्तत्र देशे इति तदा साधारणं कृत्वा वक्तव्यम् । यथा तदा सांभोगिकाः अभवन् । इदानीं पुनर्न

जानीमः किमनुपालयन्ति सांभोगिकत्वं वा नेति एष निर्युस्ति गाथा समासार्थः साम्प्रतमेनामेव भाष्यकारो विवरीषुराह—

पासत्थादि कुसीले पडिसिद्धे जाउ तेसिं संसग्गी। पडिसिज्झइ एसो खलु पडिसेहे होइ पडिसेहो ॥६५॥

पार्श्वस्थादिके कुशीले स्थाने प्रतिषेधे या तेषां पार्श्वस्थादि स्थानवर्तिनां संसर्गिः प्रतिषिध्यते । सा च संसर्गिदानग्रहणाभ्यामवसातव्या एष भवति प्रतिषेधे प्रतिषेधः न चैष प्रतिषेधे प्रतिषेधोना(न)र्थो यत आह—

सूयगडंगे एवं धम्मज्झयणे निकाचितं । अकुसीले सया भिक्खू नो य संसग्गियं वदे (ये) ॥ ६६ ॥

सूत्रकृते द्वितीय अङ्गे धर्माध्ययने एवं निकाचितं निश्चयपूर्वकं भणितं । यथा सदा भिक्षुरकुशीलो भवेत् । न च कुशीलैः सह संसर्गिकां व्रजेत् ॥

दाणादी संसग्गी सयं कते पडिसिद्धे लहुतो । आउट्टे असुद्धे गुरुतो उ तेण परं ॥ ६७ ॥

दानादिभिः संसर्गिदानादि संसर्गिस्तस्यां सकृत् कृतायां संप्रतिनिषिध्यते । आर्य कस्मात्पार्श्वस्थादिभिः समं संसर्गिं करोषि । एवं प्रतिषिद्धे यदि स आवर्तते तदा स सांभोगिक एव । केवलं तस्मिन्नावृत्ते प्रायश्चित्तं लघुको मासः द्वितीयमपि वारं यदि करोति ततोपि मास लघु अथ तृतीयमपि वारं करोति आवर्त्तते चऽतदापिमासलघु सद्भावत स्त्रिकृत्वा आवृत्ते लघुको मासस्तेनपरमिति ततस्तृतीयात् वारात् परं यदि चतुर्थं वारं संसर्गं करोति तदा सोऽशुद्ध इति तस्यप्रायश्चित्तं गुरुको मासः एतदेव स्पष्टतरमाह—

तिक्खुत्तो मासलहु आउट्टे गुरुगो मासो तेण परं । अविसुद्धे तं वीसुं करेंति जो भुंजति गुरुगा ॥६८॥

त्रिःकृत्व आवृत्ते प्रायश्चित्तं लघुको मास स्ततः परं भूयः संसर्गि करणे सोऽविशुद्ध इति गुरुको मासस्तं च विष्वक् विसंभोगं करोति । योऽपि तं संभुक्ते तस्यापि प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः । अथ कस्मात् वारत्रयात् परं भूयः संसर्गिकृतो विसंभोगः क्रियते इत्यत आह—

सति दोण्णि तिन्निवावी होज्ज अमाईसु मा तेण परं। सुद्धस्स होति चरणं माया सहिते चरण भेदो ॥६९॥

सकृदेकवारं द्वौ त्रीन् वारान् भवेदमायी ततस्तृतीयान् वारान् परं संसर्गिकरणे मायी अथ च शुद्धस्य भवति चरणं मायासहिते तु चरणभेदः चरणाभावस्ततो विसंभोगः क्रियते ।

एवंतु पासत्थादिएसु संसग्गिवारिआ एसा । समणुण्णोवि अपरिच्छित्ते विदेसमादी गते एवं ॥७०॥

एवमुक्तेन प्रकारेण एषा दानग्रहणाभ्यां संसर्गि वारिता । एवं समनोज्ञेऽपि विदेशादौ गते अपरीक्षिते संसर्गिर्वारिता द्रष्टव्या तेनापि सह संसर्गिः परीक्ष्य कर्तव्याः नान्यथेति भावः ॥ सम्प्रति दूरे साहारणं काउमित्यस्य विभावनार्थमाह—

समणुण्णेसु विदेसं गतेसु पच्छण्णेहोज्जअवसन्ना । तेवितहिं गंतु मणा आहरिथ तहिं मणुण्णाणे ॥७१॥

कस्याप्याचार्यस्य समनोज्ञेषु सांभोगिकेषु विदेशं गतेषु पश्चादाचार्यस्य सांभोगिकाः केचिद् भिक्षाद्यलाभेनावसन्ना भवेयुस्ततस्तेऽपि तत्र विदेशं गन्तुं मनस आचार्य पृच्छंति सन्ति तत्रकेचिदस्माकं मनोज्ञाः सांभोगिकाः ॥

अत्थिति होइ लहुतो कयादिउसन्न भुंजणे दोसा। नत्थि वि लहुतो भंडण नक्खित्तकहनेत्र पाहुणयं ।।७२।।

एवमुक्ते यद्याचार्यो वदति सन्ति तत्र नः संभोगिकास्तदाप्रायश्चित्तंभवति तस्य लघुको मासः किं कारणमिति चेदत आह-कदाचित्तेऽवसन्नी भूता भवेयुस्ते च प्राघूर्णिकास्तत्रगतास्तैः सह भुंजते, भुंजानानां च चतुर्गुरुकं प्रायश्चित्तं यत एवंदोषास्त-स्मात्सन्तीति न वक्तव्यमत्राचार्यो ब्रूयात्—न सन्तीति तदपि मासो लघुकः कस्मादिति चेत् भण्डनदोषात्तथाहि ते तत्र प्राप्तास्तेषां नास्ति केनापि गृहीते तैर्वास्तव्यैरुक्तमस्माकं ते सांभोगिकास्ततस्तैः प्राघूर्णका उक्ताः। कस्माद्वसतौनोत्तीर्णाः। प्राघूर्णकै रुक्तमस्माभिः क्षमाश्रमणाः पृष्टाः सन्त्यस्माकं तत्र सांभोगिकास्तैरुक्तं—न सन्ति। एवं वास्तव्यानामप्रीतिर्जाता किमस्माभिः कृतं यद्वयं विसंभोगाः कृतास्तदनन्तरं परुषमपि भाषन्ते ततो भण्डनं तथैव चाप्रीत्या मासप्रायोग्यं वर्षाप्रायोग्यं वा न कथयन्ति। न च प्राघूर्णकत्वं कुर्युर्यस्मादेते दोषास्तस्मादाचार्येणैवं वक्तव्यम् ॥

आसि तया समणुराणा भुंजह दव्वाइएहिं पेहित्ता। एवं भंडणदोसा न होंति अमणुन्न दोसा य ७३

यदास्मात् देशात् निर्गतास्तदा समनोज्ञाः सांभोगिका आसीत् आसीरन्। इदानीं न जानीमः किमनुपालयन्ति सांभो-गिकत्वं वा नेति। केवलं द्रव्यादिभिर्द्रव्यतः क्षेत्रतः कालतो भावतश्च प्रेक्ष्य परीक्ष्य स भुंग्ध्वमित्येवमाचार्येणोक्ते न भण्डन-दोषा नाप्यमनोज्ञदोषा भवन्तीति ॥

नायमनाए आलोयणाउ अणालोइए भवे गुरुगा। गीयत्थे आलोयण सुद्धमसुद्धं विविचंति ॥७४॥

ज्ञाते अज्ञाते वा सांभोगे आलोचना दातव्या तदनंतरं तैः सह संभुज्यते, यदि पुनरनालोचिते परस्परं भुंजते तदा भवंति चत्वारो गुरुकाः प्रायश्चित्तं सालोचना गीतार्थैर्दातव्या। सुद्धमसुद्धंविविचंति इति शुद्धो अशुद्धो वा य उपधिस्तं विविचंति पृथक्कुर्वान्ति। विवेच्य यो निष्कारणे उद्गमादिभिरशुद्धो गृहीतो यश्च कारणे वा अयतनया तयोः परित्यागः कर्तव्यस्तन्निष्पन्नं च प्रायश्चित्तं प्रतिपद्यन्ते। एष निर्युक्ति गाथा समासार्थः साम्प्रतमेनामेव विवरीषुः प्रथमतो नायमनाए इत्यस्य व्याख्यानमाह—

अविणठे संभोगे नायमनाए य नासि पारिच्छा। पत्थोवसंपयं खलु सेहंवासेज्ज आरे वी ॥ ७५ ॥

आर्यमहागिरेः परतः संभोगो अविनष्ट आसीत्। तदा ज्ञातेऽज्ञाते वा नास्ति द्रव्यादिभिः परीक्षा आर्यसुहस्तिशिष्य द्रमकप्रव्रज्या प्रतिपत्तिप्रभृतित आरात् विनष्टः संभोग इति ज्ञाते अज्ञाते वा द्रव्यादिभिः परीक्ष्यालोचयितव्यमालोचिते च सह भुञ्जते। अथ सांभोगिकाः सन्तः कथं न ज्ञायन्ते येनाज्ञातेनेत्युच्यमानं संभवेत् तत आह—पत्थोवसंपयं खलु इत्यादि पूर्वं ये उपसम्पन्नास्ते असमानीभूता अन्ये पश्चात्केऽप्युपसम्पन्ना। अथवा पश्चादागत्य केचित् प्रव्रजितास्ततोऽदृष्टपूर्वतया ते न ज्ञायन्ते इत्यज्ञाता भवन्ति। गाथायामेकवचनं जातौ ततोऽयमर्थः। आरादपि पूर्वदर्शनादर्वागपि पश्चादुपसम्पत् शैक्षान् वा आसाद्य सांभोगिकानामप्यज्ञातता भवति। तदेवं नायमनाएति गतमिदानीमालोयणाउ इति व्याख्यानयति—

महल्लयाए गच्छस्स कारणेहऽसिवादिहिं। देसांतरागयाणो से तत्थिमा जयणा भवे ॥ ७६ ॥

अति महत्तया गच्छस्य नास्ति एकत्र संस्तरणं। यद्यस्ति वा अशिवादिभिः कारणै र्देशान्तरगताएतैः कारणैः बहवः

पृथक् पृथक् स्थिता स्तत्र पूर्वस्थितेषु पश्चादागतानां परस्परं यत्र मेलापको भवति तत्रेयं यतना ॥

दोरिण वि जइ गीयत्था राइणिए तत्थ विगडणा पुव्वं। पच्छा इयरो वि दए समाणतो च्छत्रच्छायातो ॥७७॥

अगीतार्थेन गीतार्थस्य पुरत आलोचयितव्यं। यदि पुनर्द्वावपि गीतार्थौ ततोऽवमरत्नाधिकेन गुरुरत्नाधिकस्य पुरत आलोचयितव्यमवमरत्नाधिकेनालोचिते पश्चादितरोऽपि अवमरत्नाधिकस्य पुरतो आलोचनां ददाति। यः पुनः समानच्छत्रछायाकः समरत्नाऽधिकस्तत्र यः पश्चादाचार्यसमीपान्निर्गतस्तस्य पुरतः प्रथममालोचयितव्यः। पश्चादितरस्य समीपे तेन यदि पुनरनालोचिते परस्परं भुञ्जते तदा प्रायश्चित्तं प्रत्येकं चत्वारो गुरुकाः। एतेन अनालोइए भवे गुरुगा गीयत्थे आलोयणा इति व्याख्यातम् ॥ सम्प्रति शुद्धमशुद्धं विविचंतीत्यस्य व्याख्यानमाह—

निक्कारणे असुद्धो उ कारणे वाणुवायतो। उज्झंति उवहिं दोवि तस्स सोहिं करेंति य ॥ ७८ ॥

य उपधिर्निष्कारणे पुष्टालम्बनमन्तरेणोद्गमादिभिर्दोषैरशुद्धो गृहीतो यश्च कारणेऽनुपायतो यतनया गृहीतस्तमुपधिं द्वावपि परित्यजतस्तस्य परस्परमालोचनायां येन दोषेण शुद्धोपधिराप्तस्तत्प्रत्ययमयतना प्रत्ययं च प्रायश्चित्तं प्रतिपद्यते ॥

एवं तु विदेसत्थे अयमन्नो खलु भवे सदेसत्थे। अभिणीवारीगादी विणिग्गए गुरुसगासातो ॥ ७९ ॥

एवमुक्तेन प्रकारेण खलु विदेशस्थे यतना भणिता। अयमन्यः खलु यतनाप्रकारः स्वदेशस्थे तमेवाह—अभिनिवारिका प्रागुक्त स्वरूपा तया, आदिशब्दादुपधिकार्येण स्पर्धकपतीनां वा साराकरणेन गुरूपदेशतो गुरुसकाशाद्विनिर्गते बिनिर्गमेनैव

प्रत्यागतैराचार्यपादमूलं कस्यां वेलायामागन्तव्यमेनामेव निर्युक्तिगाथां भाष्यकारो विवृणोति—

अभिनिवारे निग्गते अहवा अन्नेण वावि कज्जेणं । विसणं समणुण्णेसुं काले कोवावि कालो उ ॥८०॥

अभिनिवारिकया प्रागुक्तस्वरूपया निर्गते अन्येन वा उपध्युत्पातनादिना कार्येण निर्गते भूयः स मनोज्ञेषु सांभोगिकेषु स्वाचार्यपादमूले इत्यर्थः । विशनं प्रवेशः काले कर्तव्यः । शिष्यः प्राह—कः कालः ? । सूरिराह—

भत्तठिय आवासग सोहे उ मतित्ति पच्छअवरण्हे । अब्भुट्ठाणं दंडाइयाण गहणेगवयणेणं ॥ ८१ ॥

भक्तार्थिनां कृत्वा बाह्यग्रामेषु भिक्षामटित्वा भोजनं च विधाय तदानन्तरमावश्यकमुच्चारादि शोधयित्वा पश्चादपराह्णे कालवेलायामायान्ति वास्तव्यैरपि नैषेधिकीं शब्दं श्रुत्वा अभ्युत्थानं कर्तव्यम् । दण्डादीनामादिशब्दात् पात्रादिपरिग्रहो ग्रहणं कर्तव्यं । कथमित्याह—एकवचनेन दण्डादिकं गृह्णामीत्येवं रूपेणैकेन वचनेन यदि समर्पयन्ति तदा गृहीतव्यम् । किं कारणमिति चेदुच्यते—वास्तव्येनातिशयेन गृहीते गृहीतमिति मन्यमानेन प्राघूर्णकेन वास्तव्या गृहीते मुक्ते भाजनभेदो भवति । तेन च पतता प्राणजातिविराधनास्ततस्तन्निष्पन्नं प्रायश्चित्तं तस्मादेकवचनेन दण्डादिग्रहणं, वक्ष्यमाणकारणैः । पुनरपवादपदतः कालवेलायां न प्रविशेत् । तान्येव कारणान्याह—

खुड्डुगविगिट्ठगामे उण्हं अवरण्हे तेण तुपगेवि । पक्खित्तं मुत्तूणं निक्खिव उक्खित्तमोहेणं ॥ ८२ ॥

क्षुल्लको ग्रामो यत्र प्राप्तो वर्तते तत्र पर्याप्तं न भविष्यतीति हेतोर्यदि वाविकृष्टमन्तरं ततः कृतभिक्षाका न प्राप्स्यामोऽथ-

वाऽपराह्णे व्रजतां तापस्तत एतैः कारणैः प्रागपि प्रातरपि प्रविशेत्। तत्र च नैषेधिकीशब्दं श्रुत्वा यत् मुखे प्रक्षिप्तं तत् मुक्त्वा तत् गिलनीयमित्यर्थः। यत् उत्क्षिप्तं लम्बने वर्तते तत्पात्रे निक्षिप्य वास्तव्यैरभ्युत्थातव्यमत्र यदि प्राघूर्णकाः कृतपर्याप्ताः ततस्तैर्वक्तव्यं मा अभ्युत्तिष्ठत वयं कृतपर्याप्ताः समागता यदि वा यस्य कस्याप्यर्थः तैः समं भुङ्क्ते। अथ कदाचित् प्राघूर्णका न कृतपर्याप्ता भवेयुस्तदा सर्वा तेषां दत्वा वास्तव्या अन्यत् गृह्णन्ति। अथ वास्तव्यैरतिशयेन पर्याप्ते लब्धे ते प्राघूर्णकास्समागतास्ततो यदि तपोऽर्हं प्रायश्चित्तमापन्नास्तदा ओघालोचनया आलोच्य तैः समं भुञ्जते। एष निर्युक्तिगाथासमासार्थः साम्प्रतमेनामेव विषयपदव्याख्यानतो व्याख्यानयति तत्रौहेणेति एवं व्याचिख्यासुराह—

जइ उ तवं आवन्नो जा(वऽ)भिन्नो अहव होज्ज नावन्नो। तहियं ओहालोयण तेण परेण विभागो उ॥ ८३॥

वास्तव्यैर्भिक्षावेलायामतिशयेन पर्याप्ते लब्धे यदि प्राघूर्णकाः समागच्छन्ति तदा यदि प्राघूर्णकस्तपोर्हं प्रायश्चित्तमापन्नोऽपि यावद्यावि(द)भिन्नो न भवति च्छेदादिकं(न) प्राप्त इत्यर्थः। अथवा तपोऽर्हमपि प्रायश्चित्तं नापन्नः तदा ओघालोचनया आलोच्य तैः सम मण्डल्यां समुद्दिशन्ति। ततः समुद्देशानन्तरं परतो विभागालोचनयालोच्य प्रायश्चित्तं प्रतिपद्यन्ते। अथ च्छेदादिकमापन्नस्ततो मण्डल्या उत्कृष्य दीयते। अथ वेलायां न प्राप्ताः किन्त्वनागाढायां पौरुष्यां प्राप्तास्तत्र विधिमाह—

अहवा भुत्तुद्धरियं संखडि अन्नेहिं वा वि कज्जेहिं। तं मुक्कं पत्तेयं इमे य पच्छा तहिं हुज्जा॥ ८४॥

अथवेति प्रकारान्तरे वास्तव्यानां भुक्तोद्धरितं वर्तते । अथवा संखड्यां निमन्त्रिताः श्राद्धादिभिर्वास्तव्यास्तत्र भुक्तं-पर्याप्तं गृहीतमस्ति यदि वा आचार्याः कुलादिकार्यै र्विनिर्गतास्तान् कियन्तं कालं प्रतीक्ष्य तत् योग्यं मण्डल्यां भुंक्ते प्रत्येक-मुद्धरितमस्ति । इमे च प्राघूर्णकास्तत्रावसरे प्राप्ता भवेयुस्ततो वास्तव्या नैषेधिकी शब्दं श्रुत्वा समुत्थाय भणन्ति—

भुंजह भुत्ता अम्हे जे वा इच्छंति य भुत्ते सह भोज्जं । सव्वं व तेसि दाउं अन्नं गेरहंति वत्थव्वा ॥८५॥

भुंग्ध्वं यूयं वयं भुक्ता यो वा इच्छति अभुक्तैर्वास्तव्यैः सह भोज्यं स तैः सह भुङ्क्ते । अथवा प्राघूर्णकानां न पश्चाद्भागे परिपूर्णं जातं तत् सर्वं तेषां प्राघूर्णकानां दत्वा वास्तव्या अन्यत् गृह्णन्ति ॥

तिण्णि दिणे पाहुणं सव्वेसिं असति बालवुड्ढाणं । जे तरुणा सग्गामे सव्वत्था बाहि हिंडंति ॥८६॥

सर्वेषामागतानां त्रीणि दिनानि यावत् प्राघूर्णकत्वं करणीयं । अथ सर्वेषां कर्तुं न शक्नुवन्ति ततः सर्वेषामभावे बाल-वृद्धानां त्रीणि दिनानि प्राघूर्णकत्वं करणीयं ये तथा प्राघूर्णकानां तरुणास्ते स्वग्रामे हिण्डन्ते ये तु वास्तव्यास्तरुणास्ते उद्भ्रामकभिक्षाचर्यया बहिर्ग्रामे हिण्डन्ते ॥

संघाडेगसंजोगो आगंतुगभद्दएतरेबाहिं । आगंतुकावबाहिं वत्थव्वयभद्दए हिंडे ॥ ८७ ॥

यदि ग्रामवास्तव्या जना आगन्तुक भद्रकास्तदा प्राघूर्णकानामेकैको वास्तव्येन समं सङ्घाटकेन हिण्डते । इतरे वास्त-व्यानां सङ्घाटसंयोगा उद्धरितास्ते बहिर्ग्रामे उद्भ्रामकभिक्षाचर्यायां व्रजन्ति । अथ ग्रामवास्तव्या जना वास्तवभद्रकास्ततो

वास्तव्यानामेकैकः प्राघूर्णकेन समं हिण्डते । ये तु प्राघूर्णकानां सङ्घाटकसंयोगा अधिकास्ते बहिरुद्भ्रामक भिक्षाचर्यया व्रजन्ति । उपधिचिन्तायामपि परस्परमालोचनायां दत्तायां यो गीतार्थेन उपधिरुत्पादितः स परिभुज्यते । यस्त्वगीतार्थेनोत्पादितस्तस्य परित्यागः करणीयः ।

३ सूत्रम्—जाओ निग्गन्थिओ वा निग्गन्था वा संभोइया सिया, नोण्हं कप्पइ पच्चक्खं पाडिएक्कं संभोइयं विसंभोगं करेत्तए; कप्पइण्हं पारोक्खं पाडिएक्कं संभोइयं विसंभोगं करेत्तए । जत्थेव ताओ अप्पणो आयरियउवज्झाए पासेज्जा, तत्थेव एवं वएज्जा—'अहणं, भन्ते, अमुगीए अज्जाए सद्धिं इमम्मि कारणम्मि पारोक्खं पाडिएक्कं संभोगं विसंभोगं करेमि '। सायसे पडितप्पेज्जा, एवं से नो कप्पइ पारोक्खं पाडिएक्कं संभोइयं विसंभोगं करेत्तए; सा ये से नो पडितप्पेज्जा, एवं से कप्पइ पारोक्खं पाडिएक्कं संभोइयं विसंभोगं करेत्तए । अस्य सम्बन्धप्रतिपादनार्थमाह—

मंडुगगति सरिसो खलु अहिगारो होइ बिइयसुत्तस्स । संपुडतो वा दोण्हवि होइ विसेसोवलंभो वा ॥८८॥

मण्डूकः शालूरः स यथा उत्प्लुत्य गच्छति एवं निर्ग्रन्थसूत्रान्निर्ग्रन्थीसूत्रं विसदृशमिति मण्डूकी गतिसदृशं तत उक्तं द्वितीयसूत्रस्याधिकारप्रस्तावो मण्डूकगतिसदृशः । तथा संपुडतो वा इत्यादि यथा द्वे फलके एकत्र कृते फलक सम्पुट इत्यु-

च्यते । एवं निर्ग्रन्थसूत्रात् द्वितीयं निर्ग्रन्थी सूत्रं सम्पुटसदृशं भवति तत उक्तं द्वयोरपि सूत्रयोः सम्पुटक इति निर्ग्रन्थसूत्रादनन्तरं निर्ग्रन्थीसूत्रमुक्तं भवति । विशेषोपलंभो वा इति ये निर्ग्रन्थी सूत्रं पठ्यते । ततः शिष्याणां विशेषोपलम्भो भवति । दूरव्यवधाने तु न स्यात् ततो भवति विशेषोपलंभ इति कृत्वा निर्ग्रन्थसूत्रादनन्तरं निर्ग्रन्थीसूत्रमुक्तमेवमनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—या निर्ग्रन्थ्यो निर्ग्रन्था वा सांभोगिकाः स्युस्तेषां न कल्पते प्रत्यचं प्रत्येकं सांभोगिकीं सांभोगां कर्तुं कल्पते परोत्तं प्रत्येकं सांभोगिकं विसांभोगीकर्तुं यत्रैववा तानि निग्रन्थ्यं आत्मीयान् आचार्योपाध्यायान्पश्यन्ति तत्रैव एवं वदन्ति । अथ णमिति वाक्यालङ्कारे । भदन्त अमुकया सहास्मिन् कारणे समापतिते परोत्तं प्रत्यचं प्रत्येकं संभोगं विसंभोगं करोमि । सा च से तस्याः प्रवर्तिन्याः प्रति तपति मिथ्यादुष्कृतप्रदानेनानुतपति असद्भातदाख्यानमिति प्रत्याययति । एवं सति न कल्पते परोत्तं प्रत्येकं सांभोगं विसंभोगं कर्तुमथ सा तस्याः प्रागुक्तप्रकारेण नानुतपिता स्वत एवं सति से तस्याः कल्पते परोत्तं प्रत्येकं संभोगं कर्तुमिति सूत्राचरार्थः ॥ सम्प्रति भाष्यकारः प्राह—

एसो (से) वगमो नियमा निग्गंथीणं पि होइ नायव्वो । जं एत्थं नाणत्तं तमहं वुच्छं समासेणं ॥८९॥

यो निग्रन्थसूत्रस्य व्याख्यागम उक्त एष एव गमो निर्ग्रन्थीनामपि सूत्रे भवति ज्ञातव्यः । केवलं यदत्र नानात्वं तदहं समासेन वक्ष्ये । तदेव विवक्षुः प्रथमतः प्रश्नमुत्थापयति—

किं कारणं परोक्खं संभोगा तासु कीरइ वीसुं । पाएण ताहि तुच्छा पच्चक्खं भंडणं कुज्जा ॥९०॥

किं कारणं केन कारणेन तासु संयतीसु परोक्षं संभोगो विष्वक् क्रियते। आचार्य आह—हि यस्मात्प्रायेण ताः संयत्यस्तुच्छाः। ततः प्रत्यक्षं विसंभोगकरणे भण्डनं कुर्युः॥

दोण्णि वि ससंजतीया गणीणो एक्कस्स वा दुवे वग्गा। वीसुकरणंमि तेच्चिय कवोयमादी उदाहरणा॥९१॥

द्वौ गणिनावाचार्यौ ससंयतीकौ परस्परं सांभोगिकावथवा एकस्य द्वौ वर्गौ संयतवर्गः संयतीवर्गश्च। अपरस्य त्वेक एव संयतवर्गः। तौ यां विसंभोगां कुरुतस्तां तैरेव चटकगृहिककपोतप्रविशनादिरूपादुदाहरणात् प्रागुक्तप्रकारेण विसंभोगां कुरुत इत्यर्थः। कथमित्याह—

पडिसेवितं तु नाउं साहंती अप्पणा गुरुणं तु। तेवि य वा हरिऊणं पुच्छंती दोवि सब्भावं॥९२॥

काश्चित्संयत्यः कासांचित् संयतीनां प्राघूर्णिका गतास्ताभिश्च पूर्वप्रकारेण प्रथमालिका कृता जाता शय्यातरपिण्डा शङ्का। अथवा हरितोपलिप्तायां वसतौ स्थिता यदि वा सदीपायां ततस्ताभिरागत्य निजप्रवर्तिन्या कथितं यथा—एताः शय्यातरपिण्डमासेवन्ते। प्रतिदिवसं हरितोपलिप्तायां वसतौ वसन्ति सदीपायां वेति सापि प्रवर्तिनी तन्मुखात्प्रतिसेवितमिति ज्ञात्वा ताभिः सह गत्वात्मनो गुरूणां कथयति। तेऽपि च गुरवो व्याहृत्य आकार्यद्वावपि संयती वर्गौ सद्भावं पृच्छन्ति। केवलं यदि ता एकगुरुप्रतिबद्धा अन्यथा दोषस्तथा चाह—

जइ ताउ एगमेगं अहवावी परगुरुं वइज्जाहि। अहवावी परगुरुतो परवत्तिणी तीसुवीगुरुगा॥९३॥

यदि यकाभिः प्रतिसेवितं शय्यातरपिण्डादि यकाभिश्च प्रतिसेवितं ज्ञात्वा गुरुभ्यः कथितं ता यदि एकमाचार्यमाश्रिताः। अथवा आत्मीया अपि सत्यः शय्यातरपिण्डाद्या सेविन्यः परं गुरुं कुतश्चित्कारणात् व्रजेयुः प्रतिपन्ना यदि वा सा प्रवर्तिनी यत्संयतीभिः शय्यातरपिण्डाद्यासेवितं परगुरुत उपसम्पदं प्रतिपन्नासु एतासु तिसृष्वपि यद्याचार्यः स्वयं पृच्छति कोऽत्र भूतार्थ इति तदा प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः। किं कारणमिति चेदत आह—

भंडण दोसा हुंती वगडासुत्तं मि जे भणियपुव्विं। सयमवि य वीसुकरणे गुरुगा चावल्लया कलहो ॥९४॥

तासां तिसृणामपि स्वयं प्रच्छने भण्डनदोषा भवन्ति ये भणिताः पूर्वं कल्पाध्ययने प्रथमोद्देशके वगडासूत्रे ते चेमे तासां स्वयं प्रच्छने त्रिषु स्थानेषु भण्डनं तानि च त्रीणि स्थानान्यमूनि—आत्मनो द्वौ गच्छौ संयतवर्गः संयतीवर्गश्च तृतीयोऽन्याचार्याः सक्ताः संयताः संयत्यश्च एषैको वर्गो भ(ग)ण्यते। भण्डनं पुनरेवं जायते ताः संयत्यः परकीयरूपाः पृष्टाः सत्यौ ब्रूयुर्यथा जानीमो यत् दुःखापिता इहलोकसहायया निजप्रवर्तिन्या एवमुक्ते संयतास्ताभिः सह कलहं कुर्युः। संयतीनामपि परस्परं रण्डाराटिर्भवति। तथान्ये गच्छवर्तिनः साधवः पराचार्येण समं परसंयतैः समं परसंयतीभिश्च समं राटिं विदध्युर्यत् एवं दोषास्तस्मात् द्वावपि तौ संयतीवर्गावात्मनः आत्मनाचार्यस्य कथयतः। यदि पुनस्ताः संयत्यः स्वयमेव विष्वक् संभोगं कुर्वन्ति ता तासां प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः, कस्मादिति चेदत आह—चापल्यतश्चपलतादोषेण कलहः परस्परं भूयादिति हेतोः॥

पत्तेयं भूयत्थं दोण्हंपि गणहरो तुलेऊणं। मिलिउं तग्गुण दोसे परिक्खिउं सुत्तनिद्देसो ॥ ९५ ॥

यत एवं दोषास्तस्मादात्मन आचार्यस्य कथनीयं तौ च गणधरौ द्वावपि संयती वर्गयोः प्रत्येकं भूतार्थं तुलयित्वा सम्यग् विज्ञाय तत एकत्र मिलित्वा तयोर्द्वयोरपि संयतीवर्गयोर्गुणदोषान् परीक्ष्य सूत्रनिर्देशः कर्तव्यः। स चायं यदि नानुतपति ततस्तत्रैव यत्र मिलिताः संयतीनां परोक्षं संभोगं कुर्वन्ति। प्रत्यक्षं संयतीनां विसंभोगकरणे तुच्छतया कलहभावात्॥

सूत्रम्—नोकप्पइ निग्गंथाणं निग्गंथीं अप्पणो अट्ठाए पव्वावेत्तए वा मुंडावेत्तए वा सेहावेत्तए वा उवठावेत्तए वा संभुंजित्तए वा तीसेइत्तरियं दिसं वा अणुदिसं वा उद्दिसित्तएवा धारेत्तए वा (सू. ४) कप्पइ निग्गन्थाणं निग्गन्थिं अन्नेसिंअट्ठाए पव्वावेत्तए वा धारेत्तए वा॥ ५॥ सूत्र सम्बन्धमाह—

संभोगंमि पवत्ते इमा विसंभुजते उवठविउं। सीसायरियत्ते वा पगत्ते न दिक्खंति दिक्खेय॥ ९६॥

पूर्वसूत्रेभ्यः संभोगे प्रवृत्ते प्रस्तुतसूत्राभिहिता उपस्थाप्य संभुज्यते अथवा शिष्यत्वमाचार्यत्वं च प्रकृतमस्ति ततः शिष्याचार्यत्वे प्रकृतेऽनेनापि सूत्रद्वयेनेदमुच्यते—अन्यस्यार्थाय निर्ग्रन्थी दीक्षयन्ति नात्मनोऽर्थयेति। अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या न कल्पते निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीमात्मनोऽर्थाय प्रव्राजयितुं सामायिकारोपणतो मुंडापयितुं लोचकारापणतः शिष्यापयितुमासेवनाशिक्षाग्रहणप्रदानतः उपस्थापयितुमुत्थापनाकरणतः संभोक्तुं षण्णां सांभोगिकानामन्यतमेन यथायोगेन संभोगेन वस्तुं वा तथा तस्या इत्वरां दिशमाचार्य लक्षणामनुदिशं वा उपाध्यायादिरूपामुद्देष्टुं वा धारयितुं वा कल्पते। निर्ग्रन्थानां निर्गंथीमन्येषामपि इत्यादि प्राग्वन्नवरमन्येषामित्याचार्यस्योपाध्यायस्य वा प्रवर्तिन्या अर्थाय ते एतस्या उप-

ग्रहं करिष्यन्तीत्यादि अभिप्रायेण शेषं सुगमम्। अत्र भाष्यकारः प्राह—

अण्णट्ठमप्पणा वा पव्वावणे चउगुरुं च आणादी। मिच्छत्ता तेण संकट्ठ मेहुणे गहणे जं च ॥६७॥

शिष्यस्य मे सर्वकार्येषु सहायिनी भविष्यति इत्येवमन्यार्थमेवमात्मनो वार्थाय यदि प्रव्राजयति निर्ग्रन्थी तदा तस्य प्रायश्चित्तं चतुर्गुरु आज्ञादयश्च दोषास्तथा मिथ्यात्वं तीर्थकरवचनातिक्रमात्। तथा स्तैन्यार्थं शङ्कायां किमयं प्रव्राज्या (ज्य) हरिष्यति उत धर्मश्रद्धया प्रव्राजयतीत्येवं रूपायां यत्प्रायश्चित्तं चतुर्लघुकं उपलक्षणमेतत्। निःशङ्कितमेषप्रव्राज्य हरिष्यतीति निश्चयेऽपि यत्प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः। तथा मैथुने शङ्किते यथा किं मैथुनार्थमेव प्रव्राजयति उत् धर्मश्रद्धयाति यत् प्रायश्चित्तं चतुर्गुरुकम्। नूनमेष मैथुनार्थं प्रव्राजयतीत्येवं निःशङ्किते यन्मूलं प्रायश्चित्तम्,। यच्च ग्रहणे कञ्चुकादि संघाट प्रावरणोपदेशदाने कक्षान्तरादिदृष्ट्वा परोभयसमुत्थदोषैर्ब्रह्मचर्यविराधनं तन्निमित्तमपि प्रायश्चित्तमापद्यते ॥ एतदेवोत्तरार्द्धं व्याचिख्यासुराह--

तेणट्ठमेहुणे वा हरइ अयं संकसंकिए सोही। कक्खादभिक्खदंसण मथमथक्कातोभये दोसा ॥६८॥

अयं प्रव्राजनाव्याजेन हरतीत्येवं शङ्कायामशङ्किते वा स्तैन्यस्यार्थे तथा मैथुनशङ्कायामशङ्किते वा मैथुने या शोधिः प्रायश्चित्तं तदापद्यते। तथा कक्षादीनामथक्रमप्रस्तावमभीक्ष्णदर्शने आत्मोभयदोषा उपलक्षणमेतत्। परदोषाश्च य तानपि प्राप्नोति एतदेव सविशेषमाह—

हरतिती संकाए लहुगा गुरुगाय होंति नीसंको । मेहुणसंके गुरुगा निस्संकिए होइ मूलं तु ॥९९॥

अथ प्रव्रज्यादानव्याजेन हरतीत्येव शङ्कायां प्रायश्चित्तं चत्वारो लघुकाः । निशङ्के हरणे नूनमेष निश्चितं हरिष्यतीत्येवं निश्चये भवन्ति चत्वारो गुरुकाः । तथा मैथुनाशङ्कायां चत्वारो गुरुका निःशङ्किते मैथुने वा भवति मूलं अमुमेवार्थं सूत्र-कृताङ्गालापकेन संवादयति--

अविधूवगादिवासो पडिसिद्धो तहयवाससतिहिगा । वीसत्थादीदोसा वि जट्टा एवं तु वुत्ता ॥१००॥

पूर्वसूत्रकृताङ्गे एवोक्ता अभिहिताः पूर्वोक्ताः ॥

पव्वावणेसपक्खे परिपुच्छिए दोसविवज्जिए । दिक्खाएवं सुत्तं अफलं सुत्तनिवातोउकारणिउ ॥१०१॥

यस्मादेते दोषाः सपक्षे प्रव्राजना कर्तव्या । तद्यथा-पुरुषाः संयतैः प्रव्राजनीयाः, स्त्रियः संयतीभिः, संयतिरनुज्ञाताभिः सा च दीक्षा परिपृच्छय किं प्रव्रजसि इति पृष्टा यद्यभ्युपगच्छति तदा दातव्या परं दोषवर्जिते अठारसपुरिषेष्वेवमादिदोष-रहिते । अत्र पर आह-यद्येतत्तर्स्वं तर्हि सूत्रमफलं सूत्रे परपक्षेऽपि दीक्षाया अभ्यनुज्ञानात्तस्याश्चासम्भवात् । आचार्यः प्राह-सूत्रनिपातः कारणिकःकारणमपेक्ष्येदं सूत्रं प्रवृत्तमिति भावः । किं तत्कारणमत आह--

कारणमेगमडंवेखंतियमादीसु मेलणा होइ । पव्वज्जमब्भुवगए अप्पाणे चउव्विहातुलणा ॥१०२॥

कारणमशिवादि लक्षणमधिकृत्य कोऽपि साधुरेकाकी जातः कथमप्येक मण्डवेगतः एक मण्डवं नाम यस्य निवेशस्य

सर्वासु दिक्षु च नास्ति कोऽप्यन्यो ग्रामो नगरं वा तस्मिन्नेवमण्डवे गतस्तत्र च संयत्यो न विद्यन्ते अथ च तस्मिन्नेकमण्डवे तस्य साधोर्माता भगिनी अन्या वा काचननालसम्बधा स्वजनास्ति, कोऽप्यन्यो ग्रामं नगरं वा तासां मात्रादीनां मेलनं मेलापकः साधोर्भवति । स च मात्रादिकः स्त्रीजनो धर्मे कथितेऽकथिते वा प्रव्रज्यां प्रतिपत्तुमभ्युपगतो यथा वयं प्रव्रज्यां प्रतिपद्यामहे । एवं प्रव्रज्यामभ्युपगते मात्रादावशङ्कनीये स्त्रीवर्गे यतना कर्तव्या । सा चेयं—तेन साधुना चतुर्विधया तुलनया तोलयितव्य-स्तद्यथा—द्रव्यतः क्षेत्रतः कालतो भावतश्च । तत्र द्रव्यतो यदि समर्थ आहारमुपधिभैषजादिकं चोत्पादयितुं समर्थः, । तथा कस्याप्येवं स्वभावो भवति । यथा न शक्नोति स्थातुं प्रथमालिकां विना चतुर्थरसिकादिकं वा पानकं न शक्नोति पातुं । ततस्तद्योग्यं पानकं प्रथमालिकां वा नेतुं समर्थः; । क्षेत्रतो यदि शक्नोति पथि पादाभ्यां गन्तुमध्वनि वा यदि शक्नोति आहारादिकमुत्पादयितुम् । कालतो ग्रीष्मकाले पानकं शीतकाले तत्कालप्रायोग्यमाहारादिकं तदुत्पादयितुं समर्थः । रात्रौ मध्याह्ने वा यदि गन्तुं प्रभुः, भावतो यदि क्रोधादीनां जयं कर्तुं क्षमो ज्ञानदर्शनचारित्राणि सामाचारीं च ग्राहयितुमी-शस्ततो यावदाचार्याणां प्रवर्तिन्या वा मूलं न प्राप्नोति, तावदनया चतुर्विधया तुलनयात्मानं तुलयित्वा यदि समर्थो जातस्ततः प्रव्राजयति । एतदेवाह—

असिवादिकारणगतो वोच्छिन्नमडंबसंजती रहितो । कहियाकहियउवठिय असंकइत्थी समा जयणा

अशिवादिभिः कारणैरेकाकी व्यवच्छिन्ना ग्रामनगरादयो दिक्षुविदिक्षु च यस्मात्तस्मिन् व्यवच्छिन्ने संयतीरहिते मडंवे गतस्तत्र च धर्मे कथिते अकथिते वा मात्रादयो व्रतग्रहणार्थमुपस्थितास्तासु अशङ्कासु अशङ्कनीयास्वियं वक्ष्यमाणा

यतनातामेवाह-- ॥ १०३ ॥

आहारा दुप्पायणे दव्वे समुइं च जाणते तीसे। जइ तरइ गंतु खेत्ते आहारादीणि अद्धाणे ॥१०४॥

द्रव्ये द्रव्यतो यद्याहारादीनामादि शब्दादुपध्यादि परिग्रहः उत्पादने समर्थः। समुइ नाम स्वभावः भावं तस्या जानाति यथा प्रथमालिकां विना न शक्नोति चतुर्थरसिकादिकं च पानीयं पातुं न शक्नोति, ततस्तद्योग्यं पानं प्रथमालिकांचोत्पादयितुं क्षमः। तथा क्षेत्रतो यदि पथि पादाभ्यां गन्तुं तरति अध्वनि वाहारादिकमुत्पादयितुम्।

गिम्हातिकाले पाणग निसिगमणातिसुवा विजइसत्तो। भावे कोहाइ जओ गाहणणाणेय चरणे य॥

काले ग्रीष्मादौ यदि पानकमुत्पादयितुमीश उपलक्षणमेतत्। शीतकाले वर्षाकाले च प्रायोग्यं तत्सम्पादयितुं शक्तो भावे यदि क्रोधादिजयः कर्तुं शक्यते ज्ञाने चरणे च तस्या ग्रहणे समर्थस्तदा यावदाचार्यमूलं प्रवर्तिनी मूलं च न प्राप्नोति। तावदेतया चतुर्विधयात्मानं तोलयित्वा यद्यात्मनः समर्थता गम्यते तदा प्रव्राजयति यावत्कथा समर्थो वा प्रव्राजयति। अत्रेयं मार्गणा यो यावत्कथं परिपालयितुं समर्थः स नियमात् प्रव्राजयति, इतरस्मिंस्तु भजना। तथाहि-यो यावत्कथं परिपालयितुं समर्थः तस्य यद्याचार्यः सलब्धिकः परिपालने समर्थोऽन्यो वा स्वगणशक्तः परिपालयितुं क्षमः, ततः प्रव्राज्य तस्य समर्पयति। अथाचार्योऽन्यो वा स्वगणाशक्तस्तां परिपालयितुमसमर्थस्तदा न प्रव्राजयति। इयमितरस्मिन् भजना। ॥ १०५ ॥

अप्भुज्जय मेगयरं पडिवज्जिउ कामो जो उ पव्वावे। गुरुणा अविज्जमाणे अन्नेगणधारणसमत्थे॥१०६॥

योऽभ्युद्यतमेकतरं नाम लब्धिक आर्यिकाणां परिपालने च समर्थस्तदा तस्य मात्रादिकाव्रतग्रहणार्थमुपस्थिताः स यदि अभ्युद्यत विहारं मरणं वा प्रतिपत्तुकामस्तर्हि यदि तस्याचार्योन्यो वा स्वगणसत्कः परिपालने समर्थस्तदा ता प्रव्राज्यतस्यसमर्पयति समर्प्य वाभ्युद्यतविहारमरणं वा प्रतिपद्यते अथ-नास्त्याचार्यः स्वगणसक्तो वा तासां परिपालकस्तदा अन्यस्मिन् गणधारणसमर्थेऽविद्यमाने योऽभ्युद्यतमेकतरं विहारं मरणं वा प्रतिपत्तुकामः प्रव्राजयति तस्य प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः ॥

जो विय अलाद्धिजुत्तो पव्वावेंतस्स होंति गुरुगाउ। जम्हा जोउ समत्थो सो पव्वावेइ ता उवा ॥१०७॥

योऽप्यलब्धियुक्तो न तत्प्रायोग्याहारयितुमीशस्तस्यापि प्रव्राजयतो भवन्ति चत्वारो गुरुकाः प्रायश्चित्तं, यत एवमसमर्थतायां प्रायश्चित्तं तस्माद्यः समर्थः स ता मात्रादिकाः स्त्रीः प्रव्राजयति।

एवं तुलेऊणप्पं सा वि तुलिज्जइ उ दव्वमाईहिं। कायाणं दायाणं दिक्खसिक्ख इत्तारदिसानयणं ॥१०८॥

एवमुक्तेन प्रकारेणात्मानं द्रव्यादिरूपया चतुर्विधया तुलनया तोलयित्वा या सौ प्रव्राजनीया सापि द्रव्यादिभिस्तोलयितव्या। सा च तुलनाग्रे भणिष्यते,। यदि तुलनायामुक्तायां सा ब्रूते सर्वमहं कर्तुं समर्था इति तदा सा दीक्षणीया सा च तुलना तस्याः कर्तव्या यस्याः स्वभावो न ज्ञायते यस्याः पुनः स्वभावो ज्ञातो वर्तते। तत्रान्मतुलनैव प्रागुक्ता कर्तव्या,। अथ यदि तस्य माता भगिनी वा ततः कथं तस्याः स्वभावो न ज्ञायते,। उच्यते-स लघुक एव नष्टः प्रव्रजितो वा। ततः स्वभावापरिज्ञानं, कायाणदायणमिति कायानां पृथिवीकायादीनां दर्शनं कर्तव्यं। यथा एष पृथिवीकाय उच्यतेऽयमप्कायोऽयं तेजस्काय

एष वायुकायोऽयं वनस्पतिकाय एष चलनधर्मा द्वीन्द्रियादिस्त्रसकायस्तत्र पृथिव्या आलिखनादि न कर्तव्यमप्कायेन स्वगात्र-सेचनादि, तेजस्कायेन प्रतापनादि च वनस्पतिकायेन दन्तधावनादि त्रसकायस्य परितापनादि। यदि पुनः कायैः कार्यमुपजायते, तदा तत्कारणे प्रासुकेन परिमितेन कर्तव्यम्। एवमभ्युपगते तस्या दीक्षा दातव्या। तदनन्तरं ग्रहणशिक्षा आसेवनाशिक्षा च शिक्षणीया। तत्र ग्रहणशिक्षा सा दशवैकालिकादि सूत्रं पाठनीया। आसेवनाशिक्षा यत्परिधापनादि शिक्ष्यते तत्र परिधापन-विधिमुपदर्शयितुकामेन पूर्वं लघुबालकसंयती नेपथ्येन परिधाप्यते तत उच्यते एवमार्ये त्वमपि परिधानं कुर्याः। तथा भिक्षाटनसामाचारीं संक्षेपेण कथयति। तत इत्वरदिक्करणं यावदाचार्यसकाशं न व्रजामि तावदहमेव ते आचार्योऽहमेवच प्रवर्तिनी। आचार्यसमीपं गतानां त्वाचार्या ज्ञातारस्ततो वक्ष्यमाणविधिना गुरुसमीपे नयनं। एष निर्युक्ति गाथासमासार्थः। साम्प्रतमेनामेव विवरीषुः भाष्यकारः प्रथमतस्तस्या द्रव्यादिभिस्तुलनामाह—

पेज्जादि पायरासा सयणासणवत्थपाउरणदव्वे। दोसीण पुव्वलाणि य सयणादि असक्कयाएहिं॥१०९॥

गृहस्थावस्थायां प्रातराशा प्रथमालिकापेयादिरूपा पेया प्रतीता। आदिशब्दान्मण्डकमोदकादिपरिग्रहस्तथा शयनासनवस्त्राणि शोभनानि प्रावरणानि च कालोचितान्यासीरन्। इदानीं तु व्रतप्रतिपत्तौ प्रथमालिकायां भक्तं दोसीणमिति पर्युषितं भविष्यति। दुर्बलानि च शयनादीनि शयनासनवस्त्राणि प्रावरणानि च एतस्य कर्तुमशक्यता इयं द्रव्ये द्रव्यविषया प्रति-पृच्छा,। पुनरपि द्रव्यविषयामेव तामाह—

पडिकाराय बहुविहा विसयसुहा आसि से ण पुण इण्हिं। वत्थाणिण्हाणधूवा विलेवणा ओसहाइं च॥

तथा ते भवतीनां गृहस्थावस्थायां व्याधेः प्रतीकारा बहुविधा आसीरन् । विषयसुखानि च बहुविधानि, । तथाहि—गृहस्थावस्थायां मनोज्ञानि वस्त्राणि, शरीरमनःप्रल्हत्तिकरं स्नानं प्राणमनोनिर्वृत्तिकरा धूपाः शरीरशुभगानि विलेपनानि । एतेन विषयसुखानि भावितानि । तथा औषधानि च गृहस्थावस्थायां नानाप्रकाराणि संगृहीतानि, इदानीं पुनर्न विषयसुखानि नापि प्रतीकारा बहुविधास्ततः परमदुष्करं व्रतमेतादिनि, चेत्रतः प्रतिपृच्छामाह—११०

अद्धाण दुक्खसेज्जा सरेणुतमसाय वसहितो खेत्तो । परपाएहिं गयाणं पुच्छाणाय उउसुहघरेसु ॥१११॥

युष्माकं सदैव पर पादैर्गतानां सदैव ऋतुसुखेषु ग्रहेषूषितानां प्रव्रज्या प्रतिपत्त्यनन्तरमध्वनि स्वपादाभ्यां गमने महत् दुःखं भविष्यति । शय्यावसतिः सरेणुका तथा दीपो रात्रौ न प्रज्वाल्यते, वसतयो वसनानि तमसा कष्टानि भविष्यन्ति । एषा चेत्रे प्रतिपृच्छा । कालत आह—

आहाराउवजोगो जो जम्मि होइ कालंमि । सोन्नहा न यनिसिं अकालो जोग्गो य हीणो य ॥११२॥

यो यस्मिन्काले योग्य आहाराद्युपयोगः स गृहस्थावस्थायां समपद्यत, व्रतप्रतिपत्त्यनन्तरं तु स आहाराद्युपयोगोऽन्यथा भवति, तथा न रात्रावाहाराद्युपयोगो नवा कालेऽपि च कदाचिदयोग्यो भवति, । सोऽपि च न परिपूर्णः किन्तु हीन इति, गता कालप्रतिपृच्छा । भावपृच्छामाह—

सव्वस्स पुच्छणिज्जा नय पडिकूलेन सइरमुदतासि । खुड्डीविपुच्छणिज्जा चोयण फरुसा गिराभावे ॥११३॥

गृहस्थावस्थायां त्वं सर्वस्य पृच्छनीया वर्तसे, तत्रापि न प्रतिकूलेन, तथा स्वैरं स्वेच्छया मुदिता प्रमोदवती गृहस्थावस्थायामासि भवसि, । व्रतप्रतिपत्त्यनन्तरं तु क्षुल्लिकापि त्वया प्रच्छनीया, तथा तथा चोदना शिक्षणं परुषया गिरा भविष्यति एतच्च परम दुस्सहमित्येषा भावे भावविषया प्रतिपृच्छा ।

जा जेण वयेण जहा वलालिता तं तदन्नहा भणाति । सोयादि कसायाण य जोगाण य निग्गहो समिति (ती)

या यस्मिन् वयसि गाथायां तृतीया सप्तम्यर्थे प्राकृतत्वात् । यथा येन प्रकारेण लालिता वा शब्दो भावविषया प्रतिपृच्छा प्रकारान्तरोपदर्शने तां तदन्यथा, इदं वक्ति । श्रोत्रादीनामिन्द्रियाणां कषायाणां योगानां च कायप्रभृतीनां निग्रहः कर्तव्यः समितयश्च ईर्यासमित्यादयः पञ्च परिपालनीयाः तदेवं तस्या द्रव्यादिभिस्तुलनोक्ता । सम्प्रति कायानां च दर्शनमाह—

आलिहणं सिंचतावणावीयणं दंत धुवणादिकज्जेसु । कायाण अणुवभोगो फासुयभोगो परिमितो य ॥११५॥

पृथिव्याः काष्ठादिना आलिखनमुदकेन सिञ्चनमग्निनातापनं वायोर्व्यञ्जनं दन्तधवनं दन्तप्रक्षालनमित्यादि कार्येषु कायानामनुपभोगः यदि पुनः कायैः प्रयोजनमुपजायते, । तदा प्रासुकेन परिभोगः कर्तव्यः । सोऽपि च परिमित इति, । सम्प्रति दीक्षादिद्वार प्रतिपादनार्थमाह—

अब्भुवगयाए लोउ कप्पठगलिंगकरणदावणाया । भिक्खगहणकहेति वेति वहंते दिसा तिन्नि ॥ ११६ ॥

पूर्वोक्तं सर्वं यद्यभ्युपगतवती भवति तदा तस्या अभ्युपगताया अभ्युपगमवत्यालोचः कर्तव्यो यदा तु निवसनविधेरुप-

देऽष्टुमुपक्रान्तो भवति तदा कल्पस्थकस्य बालस्य संयती नेपथ्यपरिधापनेन निवसनस्य दर्शनं कर्तव्यम् । तथा भिक्षाग्रहणं भिक्षाटनसामाचारीं कथयति वदति च । यावदाचार्यसमीपं न व्रजामि तावदहं ते तव तिस्रो दिशः अहमेव तवाचार्योऽहमेवोपाध्यायोऽहमेव च प्रवर्तिनीति । आचार्यपादमूलं गतानां त्वाचार्यः प्रमाणं नयनविधिमाह—

माऊ एक्कियाए संबंधी इत्थी पुरिससत्थे य । एवमेव संयतीण वि लिंगं करणमो त्तु बितियपदं ॥ ११७॥

एकस्या मातुरुपलक्षणमेतत् भगिन्या वा नयनं नालबद्धस्त्रीसम्बन्धिना स्त्रीसार्थेन समं तदभावे नालसम्बन्धिना पुरुषसार्थेन तस्याप्यभावेऽन्येन भद्रकेन सार्थेन सहगाथायां सप्तमी तृतीयार्थे प्राकृतत्वात्——

सूत्रं—नो कप्पइ निग्गंथीणं निग्गंथं अप्पणो अठाए पव्वत्ताविचाए इत्यादि सूत्रद्वयमस्याक्षरगमनिका प्राग्वत् । अत्र भाष्यकारः प्राह—एमेवेत्यादिगाथापश्चार्धं । एवमेव अनेनैव प्रकारेण संयतीनामपि संयतं प्रव्राजयन्तीनां निरवशेषं वक्तव्यम् । नवरं लिङ्गकरणे द्वितीयपदं मुक्त्वा लिंगकरणे द्वितीयपदमधिकं वा सेवनीयमिति भावः । एतदेव दर्शयति ।

उठंत निवेसंते सति करणादीय लज्जनासे य । तम्हा उ सकडिपट्टं गाहेंति तयं दुविह सिक्खं ॥११८॥

अत्र पूरकमात्रकरणे उत्तिष्ठति निवसति सकृत्करणादौ च यस्माल्लज्जानाशो भवति तस्मात्तकं संयतं द्विविधामपि शिक्षां ग्राहयति । सकट्टीपट्टकं सन्तं कटीपट्टकपरिधानोपेतं सन्तं ।

आयरियउवज्झातो तइयाय पवत्तिणीउ समणीणं। अन्नेसिं अट्ठाएत्ति होइ एएसिं तिण्हंपि ॥११९॥

श्रमणीनामाचार्यउपाध्यायस्तृतीया च प्रवर्तिनी भवति, श्रमणानां त्वाचार्योपाध्यायौ ततोऽन्येषामर्थायेति । यदुक्तं सूत्रद्वयेऽपि तस्यायमर्थो भवति, यथायोगमेतेषां त्रयाणां अर्थाय ~~संयती त्रयाणामर्थाय~~ संयतस्तु द्वयोरर्थायेत्यर्थः। एतेन अन्नेसिं अठाए इति सूत्रद्वयमपि व्याख्यातम्।

नो कप्पइ निग्गंथीणं वितिगिठियं दिसं वा अणुदिसं वा उद्दिसित्तए वा धारेत्तएवा, कप्पइ निग्गन्थाणं विइकिट्ठियं दिसं वा अणुदिसं वा उद्दिसित्तए वा धारेत्तए वा ॥८-९॥ सम्बन्धप्रतिपादनार्थमाह—

पठवावियस्स नियमा देंति दिसिं दुविहमेव तिविहा वा। सो पुण कस्सविगिठा उद्दिसतिसन्निगिट्ठावा १२०

अनन्तरसूत्रेषु प्रव्राजन्नमुक्तं प्रव्राजितस्य तु नियमात् दिशं द्विविधां त्रिविधां वा प्रयच्छंति,। संयतस्य द्विविधामाचार्योपाध्यायलक्षणां संयत्यास्त्रिविधामाचार्योपाध्यायप्रवर्तिनीरूपामित्यर्थः,। सा पुनर्दिक्कस्य विप्रकृष्टा उद्दिश्यते, कस्य सन्निकृष्टेति प्रतिपादनार्थमधिकृतं सूत्रद्वयमित्येष सम्बन्धः। अथवान्यथा संबंधस्तमेवाह ॥

अहवा विसरिसपक्खस्स अभावादिक्खणावि पक्खेवि। तत्थविकस्सविगिठा उद्दिसति कस्स वा नेति १२१

पुरुषाः संयतानां सदृशपक्षः, संयतीनां पुरुषा विपक्षः। अथवापीति सम्बन्धस्य प्रकारान्तरोपदर्शने सदृशपक्षस्याभावात् दीक्षणं विपक्षेऽपि कर्तव्यमित्यनन्तरसूत्रेष्वभिहितम्, तत्रापि कस्य दिक्विकृष्टा उद्दिश्यते, कस्य वा नेति; तदधिकृतसूत्रद्वये-

नाभिधातव्यमिति सम्बन्धः, । अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—न कल्पते निर्ग्रन्थीनां व्यतिकृष्टामतिशयेन क्षेत्रतो भावतश्च विकृष्टां दिशमनुदिशं वा उद्देष्टुमनुज्ञातुं नापि स्वयं धारयितुं तथा कल्पते निर्ग्रन्थानां क्षेत्रतो भावतश्च व्यतिकृष्टां दिशमनुदिशं वा स्वयं धारयितुं वा इत्येष सूत्रद्वयाक्षरार्थः । सम्प्रतिभाष्यम्—

दुविहंपिय तिविगिठं णिग्गंथीणुद्दिसंति चउगुरुगा । आणाइणो य दोसा दिठंतो होइ कोसलए ॥१२२॥

द्विविधामपि विकृष्टां क्षेत्रविकृष्टां भावविकृष्टां चेत्यर्थः निर्ग्रन्थीनां दिशमुद्दिशति तस्मिन् प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः आज्ञादयश्च दोषाः । तत्र क्षेत्रविकृष्टां दिशमुद्दिशतो ये दोषास्तत्र कोशलको भवति दृष्टान्तस्तमेव भावयति ।

उवसामिया जयंतेण कोसलेणं गते य सातंमि । तं चेव ववदिसंती दिक्खंता अन्नगच्छंमि ॥१२३॥

वारिज्जंती विगया पडिवण्णा सा य तेय पावेणं । जिणवयण बाहिरेणं कोसलएणं अकुलएणं ॥१२४॥

एकः कोशलकः कोशलदेशोत्पन्न इत्यर्थः । तेन अन्यदेशं गतेन यतमानेन सदनुष्ठानपरायणेन कापि श्राविका उपशामिता, । स च कोशलकः स्वदेशं गतस्तस्मिंश्च गते सा श्राविकाऽन्यस्मिन् गच्छे तत्र गते तस्य समीपे निष्क्रमितुमुपस्थिता यथा मां निष्क्रामयत परं मम स एव कोशलकः आचार्यः, । एवं सा तमेव व्यपदिशन्ती तै दीक्षिता सा च दीक्षाप्रतिपत्त्यनन्तरं वार्यमाणापि कोशलसमीपे गता । सा च तेन पापेन जिनवचनबाह्येनाकुलजेन कोशलेन प्रतिपन्ना । एष दोषः । क्षेत्रविप्रकृष्टां दिशमुद्दिशतः अत्र पर आह—

कोसलए किं कारणगहणं बहुदोसलो उ कोसलतो । तम्हा दोसुक्कडया गहणइह कोसले अवि य ॥१२५॥

किं कारणमत्र कोशलकस्य ग्रहणं कृतम् ? सूरिराह—यस्मात्कोशलको देशस्वभावात् बहूदोषान् लाति आदत्ते । अवि-बहुदोषलो बहुदोषवान् तस्मात् दोषोत्कटतयात्र कोशलस्य ग्रहणमपि च—

अंधं अकूरमयं अवि य मरहट्टयं अवोगिल्लं । कोसलयं च अपावं सएसु एक्कं न पेच्छाम्मो ॥१२६॥

अन्धमन्ध्रदेशोत्पन्नमकूरमतकमक्रूराभिप्रायमपि च महाराष्ट्रकमवोगिल्लमत्राचालं कोशलकं चापापं शतेषु मध्ये एकं न प्रेक्षामहे इति प्रसिद्धिरतः कोशलग्रहणं । पुनरपि प्राह—

कोसलए जो दोसा उद्दिस्संतंमि किन्न सेसाणं । ते तेसिं होज्ज व न वा इमेहिं पुणो नोद्दिसे तेवी ॥१२७॥

ये दोषाः कोशलके दिशमुद्दिशति ते किं न शेषाणां दिशमुद्दिशन्ति । किं न भवन्ति भवन्त्येवेति भावः । सूरिराह—ते दोषास्तेषां भवेयुर्वा न कोशलके पुनर्नियमाद्भवन्ति देशविदेशजन्मनोऽपि गुणदोषा हेतुत्वात्ततः कोशलोपादानं । एतैः पुनर्वक्ष्यमाणैः कारणैस्तानपि शेषदोषोत्पन्नान् चेन्नविकृष्टा नोद्दिशेत् । अन्यच्च—

अन्न उद्दिसिऊणं निक्खंता वा सरागधम्मंमि । अण्णोण्णंमि ममत्तं न हु अग्गाणंपि संभवति ॥१२८॥

वा शब्दो दूषणान्तरसमुच्चये । यद्यकालभाविनि सरागधर्मेऽन्यमाचार्यमुद्दिश्य निष्क्रान्ता परमन्योन्यस्मिन् परस्परस्मिन् यत् ममत्वं तत् व्यग्राणामपि व्यग्रचित्तानामपि न तु नैव भवति । किन्त्वेकचित्तानामुपजायते । सा चैकचित्तता अत्र

नास्ति । तथा चाह—

सुचिरंपि सारिय गच्छइति ममयानया गच्छस्स, सीयंतचोयणासु य परिभूयामित्ति मन्नेज्जा ॥१२९॥

सुचिरमपि कालं सारिता शिक्षिता सती गमिष्यतीति मन्यमानस्य गच्छस्य न तस्या विषये ममता ममत्वमायाति सीदन्त्याः संयमयोगेषु शिथिलीभवन्त्यो याश्चोदनाशिक्षास्तासु दीयमानासु सान्यत्र गन्तुमनाः परिभूतास्मीति मन्यते ततस्तस्या अपि न गच्छस्योपरि ममता । किं च—

गमणुस्सुएण चित्तेण सिक्खातो वि न गेगहई । वारिज्जंतीवि गच्छेज्जा पंथदोसे इमे लभे ॥ १३०॥

गमनोत्सुकेन चित्तेन शिक्षा अपि नाना प्रकारा ग्रहणशिक्षा आसेवनाशिक्षाश्च न गृह्णाति तथा वार्यमाणापि तस्य क्षेत्रविकृष्टस्यान्यस्याचार्यस्य समीपं गच्छेत् । तत्र च पथि दोषानिमान् वक्ष्यमाणान् लभते, । अत्र यदुक्तं प्राक् एतैर्वक्ष्यमाणैर्दोषैस्तानपि नोद्दिशेदिति तद्व्याख्यानावसरः । तानेव दोषानाह—

मिच्छत्तसोहि सागारियादि पासंडतेण सच्छंदा । खेत्तविगिठे स दोसा अमंगलं भवविगिट्ठंमि ॥१३१॥

मिथ्यात्वं मिथ्यात्वगमनं शोधेरभावस्तथा सागारिके अगारसहिते आदिशब्दादनागारे एकाकिन्या उपाश्रये दोषाः, । तथा पाषण्डैर्विपरिणामनं स्तेनैरपहारस्तथा स्वच्छन्दा स्यात् । न गच्छाधीना तथा च सति भूयांसो दोषा एते क्षेत्रविकृष्टे उद्दिश्यमाने दोषा भवविकृष्टे उद्दिश्यमाने अमङ्गलं तेन संयमजीविताद्भवजीविताद्वा भ्रश्येत्तस्माद्भवविकृष्टोऽपि नोद्दिष्टव्यः एष

द्वारगाथासंक्षेपार्थः साम्प्रतमेनामेव विवरीषुः प्रथमतो मिथ्यात्वद्वारं शोधिद्वारं चाह--

उवदेसो न सिं अत्थि जेणेगागीए हिंडए। इति मिच्छं जणो गच्छे कत्थ सोहिं च कुव्वउ ॥१३२॥

उपदेशः सिं तासामेकाकिनीनां नास्ति येन स तादृशः स्त्रीजन एकाकी हिण्डते। तत इति अस्मात्कारणात्। उपदेशाभावलक्षणात् जनः स्त्रीजनो मिथ्यात्वं गच्छेत्। गतं मिथ्यात्वद्वारं। शोधिद्वारमाह--कुत्र प्रायश्चित्तमापन्ना सती शोधिं कुर्यात्। नैवकुत्रापीति भावः,। एकाकिनीत्वान्न च प्रायश्चित्तस्थानमप्रायश्चित्तस्थानं वा सा जानाति। तत इतोऽपि शोध्यभावः। सागारिकाद्वारं पाखण्डद्वारं चाह--

सागारमसागारे एकी उवस्सए भवे दोसा। चरिगादिविपरिणामण सपक्ख परपक्ख निग्गहादी ॥१३३॥

सागारे अगारसहिते असागारे अगाररहिते उपाश्रये एकस्या एकाकिन्या दोषा भवन्ति। तत्र सागारे दीपस्पर्शनादयोऽनागारे कुलटाजारादिप्रवेशतो, गतं सागारिकादिद्वारं। पाषण्डद्वारमाह इत्यादि स्वपक्षे च विपरिणमनं तत्र स्वपक्षे निन्हवादिभिरादिशब्दात् पार्श्वस्थादि परिग्रहः परपक्षे चरकादिभिः, स्तेन द्वारं स्वच्छंदद्वारं चाह--

तेणेहिवा विहिज्जइ सच्छन्दुत्थाणगमणमादीय। दोसा भवंति एए, किं च न पावेज्ज सच्छंदा ॥१३४॥

स्तेनैर्वा शरीरापहारिभिर्वा सा पथि गच्छन्ती ह्रियेत, तथा स्वच्छन्दमुत्थानं स्वच्छन्दगमनमित्यादयश्चैते दोषा एकाकिन्या भवन्ति। किं वा स्वच्छन्दा सती सा न प्राप्नुयात्। सर्वं दुःखस्थानमाप्नुयादित्यर्थः। सम्प्रति भवविकृष्टे दोषानाह-

गौरवभयममकारा अविदूरत्थे वि होइ जीवन्ते। कोदाणि समज्जा तस्स, कुणइ नय तेण जं किच्चं ॥१३५॥

अपि दूरस्थेऽपि जीवति सति तद्विषया गौरवभयममीकारा भवन्ति भूयस्तन्मिलनादि प्रत्याशासंभवात् । इदानीं पुनस्तस्य समुद्घातस्य को गौरवं भयं ममीकारं वा करोति न च नैव कश्चित् यत् यस्मात् न च नैव तेन कृत्यं प्रयोजनं मृतत्वेन सर्वप्रयोजनातीतत्वात् ।

कोसल्लवज्जा ते च्चिय दोसा सविसेस भवविगिठंमि। दुविहंपि वितिगिठं तम्हा उ न उद्देसिज्जाहि ॥१३६॥

य एव दोषा मिथ्यात्वगमनादयः। क्षेत्र विकृष्टेऽभिहितास्त एव सविशेषा भवविकृष्टेऽपि ज्ञातव्याः केवलं कोशलवर्जाः । कोशलदोषा हि भवविकृष्टे न भवन्ति मृतत्वेनासंभवात्तस्माद्द्विविधमपि व्यतिकृष्टं क्षेत्रविकृष्टं भवविकृष्टं च नोद्दिशेत् अत्रैवापवादमाह—

वितियं तिव्वणुरागा संबंधी वा न तेय सीयंति। इत्तरदिसाउनयणं अप्पाह एव दुरंमि ॥ १३७ ॥

द्वितीयपदमपवादमधिकृत्य क्षेत्रविकृष्टमपि उद्दिशेत् । यदि साधर्मग्राहिण्याचार्ये तीव्रानुरागा भवेत् । स वा आचार्यस्तस्याः सम्बन्धी स्वजनो न च ते आचार्याः संयमयोगेषु सीदन्ति उद्यतविहारिण इत्यर्थः । केवलं तस्या इत्वरादिशोऽनुबन्धप्रक्रिया यावत्ते स्वक आचार्यो न मिलति तावद्वयमाचार्या एते उपाध्याया इयं प्रवर्तिनीति ततः स्वाचार्यसमीपे विधिना नयनमथतं च दूरे ते आचार्यास्ततः सन्देशं कथयन्ति । यथा युष्मदीयधर्मशैष्याऽस्माकं पार्श्वे प्रतिपन्नदीक्षाका वर्तते सा प्रतिग्राह्या ।

भवविगिट्ठे वि एमेव समुज्जातोत्ति वा न वा । तत्थ आसंकिए बंधो निस्संके उ न बज्झति ॥१३८॥

भवविकृष्टेऽप्येवमेव । द्वितीयपदमवगन्तव्यमिति भावः । कथमित्याह—किं समुद्घातः कालगतः किं वा नेत्येवं तस्मिन् भवविकृष्टे तस्याबन्धः क्रियते । निशङ्किते तु भवविकृष्टे सा न बध्यते । अत्रैव प्रकारान्तरमाह—

अहवा तस्स सीसं तु, जति साउ समुद्दिसे । विप्पकट्ठे तहिं खेत्तो जयणा जा उ सा भवे ॥१३९॥

अथवा यदि सा तस्य शिष्यं समुद्दिशति कथयति मम त एव आचार्या अहंतु तच्छिष्यसमीपे स्थास्यामीति, तदा भवविकृष्टेऽपि तस्याबन्धः क्रियते। तत्र या विकृष्टे क्षेत्रे यतनोक्ता साऽत्रापि भवति ज्ञातव्या। तदेवं निर्ग्रन्थीसूत्रं व्याख्यातमधुना—

कप्पइ निग्गंथाणं वितिगिट्ठं दिसं उद्दिसित्तए वा धारित्तए वा इति निर्ग्रन्थसूत्रव्याख्यानार्थमाह—

निग्गंथाण विगिट्ठे दोसा ते चेव मुत्तु कोसलयं । सुत्तनिवातोभिगए संविग्गे सेस इत्तरिए ॥१४०॥

निर्ग्रन्थानामपि विकृष्टे उद्दिश्यमाने य एव निर्ग्रन्थानां दोषा मिथ्यात्वादय उक्तास्त एव कोशलकमेकं दोषं मुक्त्वा शेषा सर्वे निरवशेषा द्रष्टव्याः । यद्येवं तर्हि सूत्रमनर्थकमविषयत्वात्तदत आह—सूत्रनिपातो अभिगते संविग्ने च शेष इत्वरिकः । इयमत्र भावना—अभिगतो ज्ञाततत्वः श्राद्धः पुराणो वा संविग्नः स्वयं योऽपि धर्मदेशकस्तस्य आचार्यस्सोपि संविग्नस्तस्मिन् सूत्रनिपातो यस्तु शेषः स्वयं न सम्यक् ज्ञाततत्वस्तस्य पथि व्रजतो मिथ्यात्वादयो दोषाः । तस्य दीक्षामाधाय इत्वरिको दिग्बन्धः क्रियते पुनः प्रेष्यते । एतदेव व्याचिख्यासुराह—

सड्ढो पुराणो वा जइ लिंगं घेत्तुवयति अन्नत्थ । तस्स वितिगिठबंधा जा इच्छइ ताव इत्तरितो ॥१४१॥

श्राधः श्रावकः पुराणः पश्चात्कृतो वा शड्ढो विकल्पनेऽधिगततत्वतः स्वयं संविग्नो योऽपि तस्य धर्मग्राहकः आचार्यः सोऽपि संविग्नः । स इत्थंभूतो यदि लिङ्गं गृहीत्वाऽन्यत्र चेत्रविकृष्टमूलाचार्यसमीपे व्रजति तस्य विकृष्टो दिग्बन्धः कर्तव्यो, यावच्च तत्र तिष्ठति तावत्तस्यात्मीय इत्वरिको दिग्बन्धः–

मिच्छत्तादी दोसा जे वुत्ता ते उ गच्छतो तस्स । एगागिस्सवि न भवे इति दूरगते वि उद्दिसणा॥

ये च पूर्वं मिथ्यात्वादयो दोषा उक्तास्तेऽपि तस्यैकाकिनोऽपि गच्छतो न भवन्ति, ज्ञाततत्वत्वात्संविग्नत्वाच्च इति हेतो स्तस्य दूरगतेऽपि चेत्रविकृष्टेऽपि गुरावुद्देशनं भवति ॥१४२॥

गीयपुराणो वुठं धारंतो सन्नमुद्दिसंतं तु । आसन्नं तं उदिस्सइ पुव्वदिसं वा सयंधरए ॥ १४३ ॥

चोइज्जंतो जो पुण उज्जसिहिति तंपि नाम बंधति । सेसेसु न उद्दीसणा इति भयणा खेत्तवितिगिट्ठे ॥१४४॥

गीतो नाम सूत्रार्थनिष्पन्नः पुराणः पश्चात्कृतश्रमण भावः स निष्क्रमितुभावोऽन्येषामाचार्याणामुपस्थितस्तस्य च पूर्वाचार्योऽवसन्नो विदेशस्थश्च सतं सततमेवाभिधारयति । येषां च समीपे निष्क्रमितुमुपस्थितस्तान् प्रति उद्दिशतिभणतीत्यर्थः । मम स एवाचार्य इति तं गीतं पुराणमुवस्थमुपस्थितं पूर्वमाचार्यमवसन्नमभिधारयन्तं वचसा तमेवोद्दिशन्तं च प्रति यस्य समीपे निष्क्रमितुमुपस्थितः स पूर्वाचार्यस्य विदेशस्थस्य योऽन्य आसन्नस्थस्य सम्बन्धी संविग्नस्तमुद्दिशति । यथा स तवाचार्य

इति अथवा स्वयं तेनात्मीयावसन्नदिक् धारयितव्या न पुनः स तेन तत्रोद्देशयितव्यः । तस्यावसन्नत्वाद्यदि वा तमप्यवसन्नमुद्दिशन्तमुद्दिशति । केवलमनेन प्रकारेण के नेत्यत आह—चोइज्जंतो इत्यादि यः पुनर्ज्ञायते चोद्यमानः शिष्यमाण उद्यस्यन्ति संविग्नी भविष्यन्ति तमपि नाम ते आचार्या बध्नन्ति यथा ते तवाचार्य इति । ये पुनर्न ज्ञायन्ते न चोद्यमानाः संविग्नाभविष्यन्ति तेषु शेषेषु नोद्देशनामिति भजना । क्षेत्रविकृष्टे गतं क्षेत्रविकृष्टम् । सम्प्रति भवविकृष्टमाह—

एमेव य कालगते आसन्नंतं च उद्दिसइ गीए । पुव्वदिसा धारणं वा अगीयमुत्तूण कालगयं ॥१४५॥

एवमेव अनेनैव प्रकारेण कालगते तस्य मूलाचार्ये यदि स्वयं गीतार्थो भवति तदा तस्य योऽन्य आसन्न आचार्यस्तं च उद्दिशति पूर्वदिशं वा धारयति । अथ स स्वयमगीतार्थस्तदा तस्य कालगतं मुक्त्वा शेषोऽन्य उद्दिश्यते इति ।

सूत्रम् :—नोकप्पइ निग्गंथाणं वितिगिठाइं पाहुडाइं विओसवित्तए इति अस्य सम्बन्धमाह—

वितिगिट्ठा समणाणं अविवत्तिगिट्ठा य होइ समणीणं । मा पाहुडंपि एवं भवेज्ज सुत्तस्स आरंभो ॥१४६॥

व्यतिकृष्टा श्रमणानां दिग् भवति अव्यतिकृष्टा श्रमणीनामित्यनन्तरसूत्रद्वयेऽभिहितमेव तच्चाकर्ण्य माप्राभृतमप्येवं भवतीति मन्येतेत्यधिकृत सूत्रस्यारम्भः । अस्य व्याख्या—न कल्पते निर्ग्रन्थानां व्यतिकृष्टानि प्राभृतानि कलहानित्यर्थः । व्तितोषयितुमुपशमयितुं किन्तु यत्रोत्पन्नं तत्रोपशमयितुं कल्पते इत्येष सूत्राचरार्थः । अत्र भाष्यप्रपञ्चः—

सेज्जासणातिरित्ते हत्थादीघट्टभाणभेदेय । वंदंतमवंदंते उप्पज्जइ पाहुडं एवं ॥ १४७ ॥

शय्यासनातिरिक्ते किमुक्तं भवति ? अतिरिक्तां शय्यामतिरिक्तानि वसनानि परिग्रहे कुर्वति वार्यमाणे यदि वा हस्तादि हस्तपादादिकं पादेन संघट्याक्रम्या क्षमयित्वा व्रजति, यद्वा कथमप्यनुपयोगतो भाजनभेदे अथवा पूर्वं वन्दमाने पश्चाद्वन्दने प्राभृतं नाम कलहस्तदेवमुत्पद्यते ।

अहिगरणस्सुप्पत्ती जा वुत्ता परिहारियकुलंमि । सम्ममणाउट्टंते अधिकरणातउ समुप्पज्जे ॥१४८॥

उत्पत्तिसंभवे सत्यां ततः सम्यगनावर्तमाने अधिकरणं समुत्पद्यते ।

अहिगरणे उप्पन्ने अवितोसवियम्मि निग्गयं समणं । जे साइज्जइ संभुज्जए व मासा चत्तारि भारीया ॥१४९॥

अधिकरणे उत्पन्ने सति येन सहाधिकरणमुदपादि, तस्मिन्नतोषिते निर्गतं श्रमणं य आसादयति प्रतिगृह्णाति स्वसत्तामात्रेण यश्च तेन सह भुङ्क्ते तस्य प्रायश्चित्तं चत्वारो मासा भारिका गुरवः;

सगणं परगणं वा विसंकंतमवितोसिते । छेदादि वणियासोही नाणत्तं तु इमं भवे ॥ १५० ॥

येन सहाधिकरणमुपजातं तस्मिन्नवितोषिते स्वगणं परगणं वा संक्रान्तमधिकृत्य या च्छेदादिका शोधिः पूर्वं कल्पाध्ययने वर्णिता, साऽत्रापि तथैव वक्तव्या । नवरमत्र यन्नानात्वं तदिदं वक्ष्यमाणं भवति तदेवाह—

मादेह ठाणमेयस्स पेसवे जइउ गुरुचउ । गुरु लतो तस्स कहं तेवि य चउलहू ॥ १५१ ॥

अन्यत्र गतस्य यद्याचार्यः साधुसंघाटं सन्देशं वा प्रेषयन्ति यथैषोऽधिकरणं कृत्वा समागतो वर्तते, तस्मादेतस्य स्थानं

मादेया इति, तदा तस्य प्रायश्चित्तं चतुर्गुरु । ततः प्रेषणानन्तरं यस्य पार्श्वे सोऽन्यत्रगतस्तस्य स प्रेषितो यदि कथयति तदा तस्मिन्नपि प्रायश्चित्तं चतुर्लघु यतस्तत्रेमे दोषाः ।

उद्दाणं वा वि वेहासं पदोसा जं तु काहिती । मूलं उद्दावणे होइ वेहासे चरमं भवे ॥ १५२ ॥

यत् यस्मात् प्रेषणे कथने वा स द्वेषादवधावनं करिष्यति । वेहायसं वा वैहायसनं नामोत्कलम्बनं तत्रावधावने तेन कृते सति प्रेषयितुः कथयितुर्वा मूलं प्रायश्चित्तं, । वैहायसे चरमं पाराञ्चितं । अन्यच--

तत्थन्नत्थवासं नादेंति मे न वि य नंदमाणेणं । नंदंति ते खलु मए इति कलुसप्पा करे पावं ॥१५३॥

मे मम तत्रात्मीयसमीपे अन्यत्रैवेहागतस्य जन्मान्तरवैराद्वासं न ददाति । नापि च मयि नन्दति ते नन्दन्ति, महाप्रद्वेषतो ऽसुखभावाचतो न जन्मान्तरवैरिणस्ते मम पृष्टं शृण्वन्तीति कलुषात्मा पापं कुर्यात् किं तदित्याह--

आजीवेज्जववसहिं गुरुणो अन्नस्स घायमरणं वा । कंडरत्थारिउसहितो सयं च उरस्स बलवं तु ॥१५४॥

कंडरत्थारिउ नाम ग्रामो ग्रामाधिपतिर्देशो देशाधिपतिर्वा लूषका वा सहायास्तेन सहितः स्वयं वा उरस बलवान् वसतिमादीपयेत् । गुरोरन्यस्य वा घातं मरणं वा कुर्यात् किं तदित्याह--

जइ भासइ गणमज्झे अवप्पयोगा तत्थगंतूणा । अचितोसविएला गतोत्ति ते चेव ते दोसा ॥१५५॥

यः प्रेषितो यद्वा अव प्रयोगात् अन्येन कार्येण तत्र गत्वा गणमध्ये सकलगणसमक्षं यदि भाषते यथा एषोऽधिकरणं

कृत्वा येन सहाधिकरणमभूत्तस्मिन्नतोषितेऽत्रागत इति ते इति तस्यापि त एव प्रागुक्ता दोषाः ।

जम्हा एए दोसा अविही पेसणे य कहणे य । तम्हा इमेण विहिणा पेसणकहणं तु कायव्वं ॥१५६॥

यस्मादविधिना प्रेषणे कथने च एते अनन्तरोदिता दोषास्तस्मादनेन वक्ष्यमाणेन विधिना प्रेषणं कथने तु कर्त्तव्यम् । तमेव विधिमाह—

गणिणो अत्थि निब्भेयं रहिते किच्चपेसितो । गमेति तं रहे चेव नेच्छे सहामहं खु च्चो ॥ १५७ ॥

अन्येन प्रयोजनेन प्रेषितः स तु रहिते विविक्ते प्रदेशेऽथ निर्भेदं तदधिकरणरहस्यं गणिन आचार्यस्य गमयति कथयति क्रमेणाचार्यस्तं कृताधिकरणं रहस्येव गमयति । यथा त्वमित्थमधिकरणं कृत्वाऽत्र समागतो न च स उपशमित इति एवमुक्ते यदि स नेच्छेत् । यथाहं नाधिकरणं कृत्वा समागतो यस्त्विदं ब्रूते तेन सहाहं ध्रु(ब्रु)वे षु(खु) निश्चितमिति ।

गुरुसमक्खं गमितो तहावि जइ नेच्छइ । ताहे गणमज्झंमि भासते नातिनिठुरं ॥ १५८ ॥

एवं तस्यानिच्छायां स प्रयोजनान्तरव्याजेन प्रेषितो रहसि गुरुसमक्षमधिकरणं गमयति, तथा कथञ्चनापि तच्चित्तमनुप्रविश्य कथयति यथारोषं न विदधाति, तथा गमितोऽपि यदि नेच्छति । ततः प्रहरदिवसाद्यतिक्रमेण प्रस्तावान्तरमारचय्य गणमध्ये तं भाषते, परं नातिनिष्ठुरं, कथं तं भाषते इत्याह—

गणस्स गणिणो चेव तुमंमी संगते तया । अड्ढिती महती आसि सोविपक्खो य तज्जितो ॥१५९॥

तदा तस्मिन् काले त्वयि अधिकरणं कृत्वा निर्गते समस्तस्यापि गणस्य गणिनश्चाचार्यस्य महती अधृतिः आसीत्, येन च सह तवाधिकरणमभूत्, सोऽपि विपक्षो गणिना गणेन च तर्जितः ।

गणेन गणिणा चेव सारिज्जत मज्झंपिए । ताहे अन्नावदेसेण विविगो से विहिज्जइ ॥ १६० ॥

एवमुक्तानन्तरं तत्रत्येन गणिना च सम्यक् सारणीयः शिक्षणीयो येन स्वदोषं प्रतिपद्य तत्र गत्वा विपक्षं क्षमयति, । अथ स तथा सार्यमाणो झंपितो नोपशमं नीतो दुःस्वभावत्वात्ततोऽन्यापदेशेन स तस्य विवेकः परित्यागो विधीयते, केनापदेशेनेत्याह—

महाजणो इमो अम्हं खेत्तंपि न पहुप्पति । वसही सन्निरुद्धा वा वत्थपत्तावि नत्थि णो ॥ १६१ ॥

अयं साधुसाध्वीलक्षणो महान् जनोऽस्माकमेतावतां स चैतत् क्षेत्रं न प्रभवति संकीर्णत्वात्, यदि वा वसतिः संनिरुद्धा संकटा वर्तते, तत एतावन्तः साधवोऽत्र न मान्ति । अथवा वस्त्रपात्राण्यस्माकं सम्प्रति न सन्ति, अपि शब्दान्न चात्र तथाविधपाठोऽप्यस्ति, साधवोऽप्येतेतीवासहनास्तस्मात् यूयमन्यत्र क्वापि गच्छत, यदि पुनः स सार्यमाण उपशममधिगच्छति । स च वक्ष्यमाणेन विधिनोपशमयितव्यस्तत्र प्रथमतोऽधिकरणोपशमनस्थानमाह—

सगणिच्चपरगणिच्चेण समुणुस्रेयरेण वा । रहस्सावि व उप्पणं जं जहिं तं तहिंक्खवे ॥ १६२ ॥

स्वगणसक्तेन परगणसक्तेन वा तेनापि समनोज्ञेन संभोगिकेनेतरेण वा सह रहसिवा आदिशब्दात् अरहसि वा यत्

यत्राधिकरणमुत्पन्नं तत्तत्र क्षपयेत् उपशमयेत् , । तत्रोपशमनविधिमाह—

एक्को व दोव निग्गय उप्पण्णं जत्थ तत्थ वोसमणं, गामे गच्छे दुवे गच्छा कुलगणसंघेय बिइयपयं ॥

एको वा द्वौ वा वाशब्दात्त्रयो वा चत्वारो वा येऽधिकरणं कृत्वा निर्गतास्ते यत्र ग्रामे नगरे वाऽधिकरणमुत्पन्नं, तत्रानीयन्ते, । आनीय च यैः सहाधिकरणमभूत्तैः सह व्युपशमनं क्षामणं कार्यते, । तत्पुनरधिकरणमेकस्मिन् गच्छे यदि वा द्वयोर्गच्छयोरथवा कुले यदि वा गणे यदि वा संघे समुत्पन्नं स्यात् , बिइयपदमिति अत्रापि द्वितीयपदमपवादपदं, ततो वक्ष्यमाणकारणैर्विप्रकृष्टमपि प्राभृतं वितोषयेत्तच्च वितोषणामग्रे भावयिष्यते । साम्प्रतमधिकरणमुत्पन्नं यथोपशमयितव्यं तथा चाह

तं जित्तिएहिं दिठं तेत्ति यमित्ताणमेलणं काउं । गिहियाण व साहूण व पुरतोच्चिय दोवि खामंति ॥१६४॥

तत् अधिकरणमुत्पन्नं यावद्भिर्गृहस्थैः संयतैर्वा दृष्टं, तावन्मात्राणां गृहस्थानां साधूनां वा मीलनं कृत्वा तेषां पुरतो द्वावपि परस्परं क्षमयतः कुलादिसमवाये यदुत्पन्नं ततः कुलादिसमवायं कृत्वा क्षमयतः किं कारणं यावन्मात्रैर्गृहिभिः संयतैर्वा दृष्टं तावतां मीलनं कृत्वा परस्परं क्षमयतस्तत्राह—

नवणीयतुल्लहियया साहू एवं गिहिणो उ नाहेंति । न य दंडभया साहू काहिंति तत्थ वोसमणं ॥१६५॥

नवनीततुल्यहृदयाः साधव एवं गृहिणस्तुशब्दादभिनव शैक्षादयश्च ज्ञास्यन्ति न च दंडभयात् साधवस्तत्राधिकरणे समुत्पन्ने व्युपशमनं करिष्यन्ति किंतु कर्मक्षपणाय एवं च ज्ञास्यन्तिः एवं रूपा च प्रतिपत्तिः शुभोदयपरंपराहेतुरतस्तावर्वा

मीलनं कृत्वा परस्परं तौ चमयतः । सम्प्रति यदुक्तं बिइयपयमिति तद्व्याख्यानार्थमाह—

बिइयपदे वितिगिठे वितोसवेज्जा उवट्ठिते बहुसो । बिइतो जइ न उवसमे गतो य सो अन्नदेसेसु (संतु)॥१६६॥

द्वितीयपदे व्यतिकृष्टान्यपि प्राभृतानि वितोषयेत् उपशमयेत्कथमित्याह-येन सहाधिकरणं बहुशो बहून् वारान् कृतं, तस्योपस्थितस्तं चमयति, स च चाम्यमाणो द्वितीयो नोपशाम्यति अनुपशाम्यति अनुपशान्तश्च स गतोऽन्यं देशम् ।

कालेण व उवसंतो वज्जिज्जंतो अन्नमन्नेहिं । खीरादिसलद्धीणव देवयगेलन्नपुट्ठो वा ॥ १६७ ॥

तस्यान्यं देशं गतस्य बहुना कालेनागतेन तस्य कषायाः प्रतनवोऽभवन् तत उपशान्तः तथा अन्योऽन्यैः साधुभिः कृताधिकरण एष इति स्थाने स्थाने विवर्जमान एवं स्वचेतसि संकथयति, यथा कषायदोषेणाहं स्थाने स्थाने विवर्जे, तस्मादलं कषायैरिति पुनरावृत्तिरथवा चीरादिसलब्धीनां चीराश्रवादिलब्धीनामुपदेशतः शममुपगतवान्, देवतया शिक्षितो यदि वा ग्लानत्वेन स्पृष्टस्ततश्चिन्तयति यदि कथमपि साधिकरणो म्रियेऽहं ततो नाराधको भवामि, । तस्मात्तं गत्वोपशामयामि एवं जातपुनरावृत्तिना यत्कर्तव्यं तदाह—

गंतुं खामेयव्वो अहवा न गच्छेज्जमेहिं दोसेहिं । नीयल्लग उवसग्गो, तहियं तस्स होज्जत्त ॥१६८॥

तेन जात पुनरावृत्तिना यत्रोत्पन्नमधिकरणं तत्र गत्वा शमयितव्योऽथवा एतैर्वच्यमाणैर्दोषैस्तत्र न गच्छेत् यत्रोत्पन्नमधिकरणं, कैर्दोषैरित्यत आह-निजकाः स्वजनास्तस्य तत्र विद्यन्ते, ततस्तत्र गतस्य तैरुपसर्गः क्रियते । तथा—

सो गामो उठिओ हुज्जा अंतरा वावि जणवतो। निण्हगमणं गतो वा न तरइहवावि पडिचरती ॥१६९॥

यत्र ग्रामेऽधिकरणमुत्पन्नं स ग्रामउत्थित उद्वसीभूतोऽथवा अन्तरा जनपदउत्थितो यदि वा येन सममधिकरणमजायत, स निण्हवगणं प्रविष्टवान्। अन्यत्र गत इतरो वा ग्लानो जातस्ततो गन्तुं न शक्नोति, अथवा ग्लानं प्रतिचरति;

अब्भुज्जयं च पडिवज्जे भिक्खादि अलंभो अंतर तहिं वा। रायदुठं उमं असिवं वा अंतरतहिं वा ॥१७०॥

अथ वा सोऽधिकृतः क्षमयितुमना अभ्युद्यतं विहारं प्रतिपत्तुकामो लग्नं प्रत्यासन्नं ततो गन्तुं न शक्नोति, । अथवान्तरा अपान्तराले तत्र वा यत्राधिकरणमुत्पन्नं भिक्षाया अलाभो, यदि वान्तरा तत्र वा राजद्विष्टमवमौदर्यमशिवं वा।

सबरपुलिन्दादिभयं अन्तरतहियं च अहव हुज्जाहि। एएण कारणेणं वच्चंतं कंपि अप्पाहे ॥१७१॥

अन्तरा तत्र वा शबरभयं पुलिन्द्रभयमादिशब्दात् स्तेनम्लेच्छादिभयपरिग्रहो अथवा भवेत्, तत एतैः कारणैस्तत्र गन्तुमशक्नुवन् यः कोऽप्यन्यः श्रावको वा सिद्धपुत्रो वा मिथ्यादृष्टिर्वा तत्र भद्रको व्रजति तं सन्देशयति यथाहमधुनोपशान्तः। एतैश्च कारणै रागन्तुमशक्तस्तस्मात्त्वमत्रागत्य मया सह क्षमणं कुरु। ततः सन्देशे कथिते तेन यत्कर्तव्यं तदाह—

गंतूण सोवि तहियं सपक्खपरपक्खमेव मेलित्ता। खामेइ सोवि कज्जं व दीवए नागतो जेण ॥१७२॥

यस्य सन्देशः कथापितः स तत्र गत्वा यैस्तदधिकरणं ज्ञातं समस्तस्वपक्षं परपक्षं च मेलयित्वा तं क्षमयति, । सोऽपि च क्षम्यमाणो येन कारणेन नागतस्तत्कारणं तस्य साक्षादुद्दीपयति कथयति।

अह नत्थि कोइ वच्चंतो ताहे उवसमति अप्पणा। खामेइ जत्थणं मिलती अदिठे गुरुणं तियं ॥१७३॥

अथ नास्ति कोऽपि तत्र व्रजन् यस्य सन्देशः कथ्यते, तर्हि आत्मना स्वयमुपशाम्यति सर्वथा मनसोऽधिकरणमुपशमपरायणतया स्फेटयति। ततो यत्र मिलति तत्र क्षमयति,। अथ न क्वापि मिलति, ततस्तस्मिन्नदृष्टे गुरूणामन्तिकं गत्वा तं मनसि कृत्य क्षामणं करोति।

सूत्रम्–कप्पइ निग्गंथीणं वितिगिठाइ पाहुडाति वितोसवित्तए।

कल्पते निर्ग्रन्थीनां व्यतिकृष्टानि क्षेत्रविप्रकृष्टानि कलहान् वितोषयितुमुपशमयितु मित्येष सूत्राक्षरार्थः। सम्प्रति भाष्यप्रपञ्चः।

निग्गंथीणं पाहुडवितोसवियव्व होइ वितिगिठं। किह पुण होज्जुप्पन्नं चेइयघरवंदमाणीणं ॥१७४॥

चेइय थुतीण भणणे उणहे अणणातो वाहि अच्छंति। परितावियामो धणियं कोइलसद्दाहि तुब्भाहिं १७५

निर्ग्रन्थीनां प्राभृतं वितोषयितव्यमुपशमयितव्यं भवति, व्यतिकृष्टं क्षेत्रं विकृष्टं शिष्यः प्राह–कथं केन प्रकारेण पुनस्तासामधिकरणमुत्पन्नं स्यात्। सूरिराह–काश्चनार्यिकाश्चैत्यवन्दनाय चैत्यगृहं गतास्तस्मिंश्च चैत्यगृहे बहिर्मुखमण्डपादिकं न समास्ति। ततः चैत्यगृहमध्यस्थिताश्चैत्यानि वन्दन्ते,। तासां च वन्दमानानां प्रथमस्तुतेरारभ्य अन्याः काश्चन संयत्यः समागतास्ताश्च मध्येऽवकाशो नास्तीति बहिरुष्णो स्थितास्ततो विस्तरणैः चैत्यस्तुतीनां भणने ता बहिःस्थिता उष्णेन परिताप्यमाना वदन्ति। युष्माभिः कोकिलाशब्दाभिर्धणियमतिशयेन वयं परितापितास्तथा—

नग्घंति नडे नाइं कलंपि कलभाणिणीण तुज्झाणं। विप्पगते भवतीणं, जायंते भयं नरवतीतो ॥१७६॥

युष्माकं कलभाननानां तु स्वरमनोज्ञाननानां पुरतः कलामपि मनागपि नाटकानि नार्घन्ति। ततो भवतीनां विप्रकृते कारणेन जातं नोऽस्माकं भयं नरपतेर्नूनं नरपतिना यूयं नाटके प्रचेप (पि) स्यध्वे ।

इति असहणउन्नुयय मज्झत्थातो समंति तत्थे व। असुणात्म सव्वगण भंडेण व गुरुसिट्ठिमा मेरा ।१७७॥

इत्येवमुपदर्शितेन प्रकारेणासहनाभिर्या उत्तेजिता कोपं ग्राहितानां मध्यस्थाः संयत्यस्तत्रैव शमयन्ति, । न च तास्तत् भण्डनं कस्यापि श्रावितवत्यः । अथ मध्यस्थानां संयतीनामभावतो वेलावशाद्वा सर्वगणस्य भण्डनमभूत्तर्हि सर्वगणभण्डने स्वस्वगुरुशिष्टं कर्त्तव्यम्। ततस्तावुपशमयतो अथ लज्जातो भयतो वा न स्वस्वगुरोर्निवेदितं, तर्हि तत्रेयं मर्यादा। एतदेवाह—

गणहरगणहरगमणं एगायरियस्स दोन्नि वा वग्गा। आसन्नागमदूरे य पेसणं तं च बितियपयं ॥१७८॥

समस्तस्यापि गणस्य भण्डने जाते आत्मीयस्यात्मीयस्य समीपे गमनमथवा एकस्याचार्यस्य सम्बन्धिनौ तौ द्वावपि संयतीवर्गौ। तत एकस्य समीपे गच्छतस्ततः स एकस्तौ वा द्वौ गणधरौ तदधिकरणं यत्र चैत्यगृहेऽन्यत्र चोत्पन्नं तत्र द्वावपि वर्गौ नीत्वा उपशमयतोऽथ लज्जादिना स्वस्वगुरोर्न निवेदितमेकतरश्च पक्षो निर्गतस्तत आह—आसन्नेत्यादि यद्यासन्नं गतोऽपान्तराले च निर्भयं ततः स आनाय्यते। अथ सापायां (यं) तर्हि तासां गणधर आगच्छति आगत्य चमणं करोति,। अथ दूरे गताः, तर्हि वृषभाणां प्रेषणं कर्तव्यं, ततो वृषभाः समेत्य ताः संयतीः चमयन्ति,। अथ द्वितीयपक्षो नोपशान्तस्ततः

पुनरावृत्तौ जातायां पूर्वोक्तकारणैस्तदेवं प्रागुक्तं द्वितीयं पदमवसातव्यं, । यत्र मिलन्ति तत्रैव क्षमयन्ति, । अमिलने गुरूणामन्तिके इति एतदेवमूलतः सविस्तरं विभावयिषुरिदमाह—

चेइयघरन्नेइत्ता जत्थुप्पन्नं च तत्थ विज्झवणं । लजभयावअसिट्ठे दुवेगतरनिग्गमइमंतु ॥ १७९ ॥

स्वस्वगुरुनिवेदने कृते तौ द्वावपि गुरू संयतीवर्गद्वयमपि चैत्यगृहं नीत्वा अथवा यत्रान्यत्रोत्पन्नमधिकरणं तत्र नीत्वाधिकरणस्य विध्यापनं कुरुतः । अथ लज्जया भयाद्वा गुरूणामशिष्टमभवत् द्वयोश्च पक्षयोर्मध्ये एकतरस्य पक्षस्य निर्गमस्तत इदं कर्तव्यम् ।

आसन्नमाणावाए अणवाहे वा गणहरागम्म । जणनाय अविक्खामण आणाविज्जन्नहिं वावि ॥१८०॥

यथासन्नं निर्भयं च ततस्ता निर्गताः संयत्यः स्वगणेन सह आनाय्यन्ते अथ सापायं ततस्तासां गणधर आगच्छति । ततस्ताः संयत्य आनीता गणधरो वा एक आगतो यत्र जनज्ञातं भण्डनमभूत् तत्रानाय्यन्ते । अन्यत्र वा आनाय्य च परस्परमभिक्षमणं कार्यं । अथ दूरेण गतास्तर्हि वृषभाः समागत्य संयतीं क्षमयन्ति

सूत्रम्—नोकप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा वितिगिट्ठे काले सज्झायं उद्दिसित्तए वा करेत्तए वा । अस्य सम्बन्धमाह ॥

वितिगिट्ठं खलुपगयं एगंतरितो य होइ उद्देसो । अव्वितिगिट्ठविगिट्ठं जह पाहुडमेव नो सुत्तं ॥१८१॥

व्यतिकृष्टमिति खलु प्रकृतमनुवर्तमानमस्ति दिग् सूत्रादव्यतिकृष्टे काले उद्घाटायां पौरुष्यामित्यर्थः । स्वाध्यायमुद्दिष्टुं वा कर्तुं वेति सूत्राक्षरार्थः । सम्प्रति भाष्यविस्तरः—

लहुगा य स पक्खंमी गुरुगापरपक्खउद्दिसंतस्स । अंगंसुयखंधं वा अज्झयणुद्देसथुतिमाई ॥ १८२ ॥

यदि विकृष्टे उद्घाटा पौरुषीलक्षणे सपक्ष उद्दिशति संयतः संयतस्योद्दिशतीत्यर्थः । तदा तस्य प्रायश्चित्तं चत्वारो लघुकाः परपक्ष संयतस्य संयती संयत्याः संयतस्तत्र संयतः संयत्याः उद्दिशति कारणे वा संयती संयतस्य तदा प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः, । अथ किमुद्दिशत एवं प्रायश्चित्तमत आह—अङ्गं श्रुतस्कन्धमध्ययनमुद्देशं स्तुतिमादिशब्दात् सम्बन्धात्तत्र स्तुतिस्तवयोर्विशेषमभिधित्सुराह—

एगदुगे तिसलोका कतीसु अन्नेसि होइ जा सत्त । देविंदथयमादी तेणं तु परं थया होइ ॥ १८३ ॥

एक श्लोका द्विश्लोका त्रिश्लोका वा स्तुतिर्भवति, परतश्चतुः श्लोकादिकः स्तवः । अन्येषामाचार्याणां मतेन एक श्लोकादि सप्तश्लोकपर्यन्ता स्तुतिस्ततः परमष्ट श्लोकादिकाः स्तवाः, । यथा देवेन्द्रस्तवादयः । आदिशब्दात्कर्मस्तवादि परिग्रहः । अथ व्यतिकृष्टे काले उद्दिशतः पठतो वा को दोषस्तत आह—

अठहा नाणमायारो तत्थकाले य आदिमो । अकालज्झायणासोउ नाणायारो विराहितो ॥ १८४ ॥

ज्ञानाचारोऽष्टधाऽष्टप्रकारः । काले विणए इत्यादि प्रागुक्तलक्षणस्तेषु वाष्टेसु ज्ञानाचारेषु मध्ये काले इत्यादि यो ज्ञाना-

चारः । स चाकालाध्यायिना ज्ञानाचारो विराधितः न केवलमयं दोषः । किन्त्वन्येऽपि तथा चाह—

कालादि उवयारेण विज्जासिज्जए विणा देइ । रंधे वा अवद्धंसं साव असावसतेहिं ॥ १८५ ॥

कालाद्युपचारेण विना विद्या न सिध्यति न केवलं न सिध्यति । किन्तु कालादि वैगुण्यलक्षणे रन्ध्रे छिद्रे सति साधिकृतविद्याधिष्ठ्यऽन्यावाक्षुद्रदेवता तत्रावसरे अवध्वंसं दधा(दा)ति । एष दृष्टान्तेऽयमुपनयो व्यतिकृष्टे काले सूत्रे उद्दिश्यमानेन पठ्यमानेन वा सूत्रं निर्जरा फलदायितया न सिध्यति, न केवलं न सिध्यति, किन्तु यया देवतया सूत्रमधिष्ठितं, सा कालातिक्रमेण पठनतः चाम्यन्ती प्रान्ता वा काचिद्देवता अकाल अकालपठनलक्षणं च्छिद्रं अवाप्यावध्वं संदध्यात् । अथ कथं ज्ञायते सूत्रं देवतयाधिष्ठितमत आह—

स लक्खणमिदं सुत्तं जेण सव्वण्णु भासियं । सव्वं च लक्खणोवेयं समहिठंति देवया ॥१८६॥

इदमधिकृतं सूत्रं सलक्षणं येन कारणेन सर्वज्ञेन भाषितं, सर्वमपि च लक्षणोपेतं वस्तु जगति देवताः समधितिष्ठन्ति, ततो ज्ञायते सूत्रमपि देवताधिष्ठितं । अन्यच्च—

जहा विज्जा नरिंदस्स जं किंचिदपि भासियं । विज्जा भवति सा चेह देसे काले य सिज्झइ ॥१८७॥

यथा विद्या नरेन्द्रस्य विद्या चक्रवर्तिनो यत् किञ्चिदपि भाषितं विद्या भवति, सा चेह जगति देशे काले वा सिद्ध्यति, न कालाद्युपचारमन्तरेण तथा—

जहा य चक्किणो चक्कं पत्थिवेहिं वि पुज्जइ। तया वि कित्तणं तस्स जत्थ तत्थ न जुज्जती ॥ १८८ ॥

यथा वा शब्दो दृष्टान्तान्तरसूचने, चक्रिणश्चक्रवर्तिनश्चक्रमाज्ञा पार्थिवैरपि सर्वैः पूज्यते, न चापि तस्य चक्रस्य यत्र तत्र वा कीर्तनं संशब्दनं युज्यते। उक्तौ दृष्टान्तावुपनयमाह—

तहेहट्ठगुणोवेया जिणसुत्तीकयावती। पुज्जते नय सव्वत्थ ती सज्झायाओ जुज्जती ॥ १८९ ॥

तथा तेन प्रकारेण इह जगति जिनस्य वाक् सूत्रीकृता अष्टगुणोपेता वक्ष्यमाणनिर्दोषत्वाद्यष्टगुणसमन्विता सर्वैरपि सुरासुरमनुजैः पूज्यते, न च सर्वतः देशे काले वा तस्याध्याता युज्यते किन्तु यथोक्त एव देशे काले च,। सम्प्रति तानेवाष्टौ गुणानाह—

निद्दोसं सारवंतं च हेउजुत्तमलंकियं। उवणीयं सोवयारं च मियं महुरमेव य ॥ १९० ॥

निर्दोषं द्वात्रिंशतापि दोषैर्विनिर्मुक्तं, सारवत् बह्वर्थमधिकृत व्यवहारसूत्रवत्, हेतवोऽन्वयव्यतिरेकलक्षणास्तैर्युक्तम्, अलंकृतमुपमाद्यलङ्कारोपेतं, उपनीतमुपनयोपसंहृतं, सोपचारं, मितं परिमिताक्षरं, मधुरं ललिताक्षरपदाद्यात्मकतया श्रोत्रमनोहारि,

पुव्वण्हे अवरण्हे य अरहा जेण भासई। एसावि देसणा अंगे जं च पुव्वुत्तकारणं ॥ १९१ ॥

येन कारणेन भगवानर्हन् पूर्वाह्णेऽपराह्णे च (भाषते) एषैव भगवतो देशना अङ्गे निबद्धा, तस्मादुद्घाटायां पौरुष्यां न पठनीयं, नाप्युद्देष्टव्यम्। यच्च पूर्वं निशीथाध्ययने उक्तं कारणं तत्रोदाहरणं लक्षणं तस्मादप्यकाले न पठनीयं, नाप्युद्देष्टव्यमितः संध्या (अर्द्धे) काले न पठनीयं। यत आह—

रत्ती दिणाणमज्झेसु उभयतो संज्झतो रवि । चरंति गुज्झगाकेई तेण तासिं तु नो सुयं ॥१६२॥

रात्रिदिनमध्ययोः प्रातः सन्ध्यायां विकालसन्ध्यायां चेत्यर्थः । तथा उभयोरपि सन्धयोर्मध्यान्हसन्ध्यायामर्धरात्रसन्ध्यायां चेत्यर्थः। येन कारणेन केचित् गुह्यका व्यन्तरविशेषाश्चरन्ति परिभ्रमन्ति, तेन कारणेन तासु च चतसृष्वपि सन्ध्यासु न श्रुतमुद्दिश्यते, पठ्यते वा मा भूत् च्छलनादोष इति कृत्वा आह,—यदि सन्ध्यासु गुह्यकाश्चरन्ति ततः कथमावश्यकं सन्ध्यायां क्रियते, तत आह—

जाव होमादि कज्जेसु उभओ संज्झओ सुरा । लोगेण भासिया तेण संज्झावासगदेसणा ॥ १६३ ॥

यावत् होमादिकार्येषु उभयोः सन्ध्ययोः सुरा गुह्यका लोकेन भाषितास्तिष्ठंति, तावद्द्वयमावश्यकं कुर्मस्तेषां तत्र व्यापृतत्वा दावश्यकस्यापि च सन्ध्याकृत्यरूपत्वात्तेन सन्ध्यायामावश्यकदेशना ।

एते उ सपक्खं मी दोसा आणादयो समक्खाया । परपक्खंमि विराहण दुविहेण विसेण दिठंतो ॥१९४॥

एते प्रवचनवेदिनामतीव सिद्धाः सपक्षे उद्देशत आज्ञादयो दोषाः समाख्याताः, । तद्यथा—आज्ञा तीर्थकराणां भग्ना भवति, अनवस्था तं दृष्ट्वा अन्येषामपि तथा करणात् । मिथ्यात्वं तीर्थकराज्ञाभङ्गात्; विराधना द्विविधा—संयमविराधना आत्मविराधना च । तत्र संयमविराधना ज्ञानाचारविराधना दात्मविराधनादेवताच्छलनात्; । परपक्षेऽपि एते दोषाः । केवलं या संयमविराधना सा ज्ञानाचारविघातात्मिका, ब्रह्मघातात्मिका च ज्ञातव्या । तत्र द्विविधेन विषेण द्रव्यविषेण भाव-

विषेण च दृष्टान्तः तत्र द्रव्यभाव विषयप्ररूपणार्थमाह—

दव्वविसं खलु दुविहं सहजं संजोइयं च तं बहुहा । एमेवय भावविसं, सचेयणा चेयणं बहुहा ॥१९५॥

द्रव्यविषं खलु द्विविधं, तद्यथा—सहजं संयोगिमं च संयोजनं संयोगस्तेन निवृत्तं संयोगिमं भावादिमइतीमप्रत्ययस्त च सह संयोगिमं च बहुधा अनेकप्रकारमेवमेव अनेनैव प्रकारेण खलु द्विविधं भावविषयं तद्यथा—सहजं संयोगिमं च । तच्च प्रत्येकं सचेतनमचेतनं च बहुधा बहुप्रकारं । सम्प्रति सहज संयोगिमद्रव्यविषप्ररूपणार्थमाह—

सहजं सिंगियमादी संजोइमघयमहुं च समभागं । दव्वविसं णेगविहं एत्तो भावंमि वुच्छामि ॥१९६॥

सहजं द्रव्यविषं शृङ्गिकादि, । संयोगिमं घृतं मधु च समभागं, । एतच्चैकैकमपि द्रव्यविषमनेकविधं द्रष्टव्यमत ऊर्ध्वं भावे भावविषं वक्ष्यामि, । प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति—

पुरिसस्स निसग्गवीसं इत्थीएवं पुमंपि इत्थीए । संजोइमो सपक्खो दुण्हवि परपक्ख नेवत्थो ॥१९७॥

पुरुषस्य निसर्गविषं स्त्रीनेपथ्योपेता एवं स्त्रिया अपि सहजं विषं पुमान् पुरुषो नेपथ्योपेतः । संयोगिमविषं द्वयोरपि संयतस्य संयत्याश्चेत्यर्थः, । स्वपक्षः परपक्षनेपथ्यः । तद्यथा—संयतस्य पुरुष स्त्रीनेपथ्योपेतो निर्ग्रन्थ्याः स्त्री पुरुषनेपथ्योपेता ।

घाणरसफासतो वा दव्वविसं वा सइति वाएइ । सव्वविसयाणुसारी भावविसं दुज्जइं असइं ॥१९८॥

द्रव्यविषं घ्राणतो रसतः स्पर्शतो वा सकृदेकवारतो अतिपातयति । वा विभाषायां तेऽपि सकृदतिपातवैकल्पिकं भवति ।

तथाहि—द्रव्यविषं जीविताच्च्यावयेदिति । भावविषं पुनः सर्वविषयानुसारि पञ्चस्वपीन्द्रियविषयेषु संप्रापकत्वात्तथा दुर्जयमल्पसत्त्वेन जेतुमशक्यत्वान्नियमाच्चासकृदनेकवारमतिपातयति, विनाशयति । भावविषमूर्च्छितानामनेकमरणभावात् । उपसंहारमाह—

जम्हा एए दोसा तम्हा उ सपक्खसमणसमणीहिं । उद्देसो कायव्वो, किमत्थ पुण कीर उद्देसो ॥१९९॥

यस्माद्विपक्षे एते दोषास्तस्मात् श्रमणश्रमणीभ्यां स्वपक्षे उद्देशः कर्तव्यः, । संयतैः संयतानामुद्देशः कार्यः, संयतीभिः संयतीनामित्यर्थः । ततः प्रागुक्तदोषा न भवन्ति । आह परः—किमत्र पुनः कारणं यदुद्देशः क्रियते, अनुद्दिष्टं कस्मान्न पठ्यते । तत्राह—

बहुमाणविणयआउ त्तया य उद्देसतो गुणाहुंति । पढमाएसो उ सव्वा एतो वुच्छं करणकालं ॥ २०० ॥

उद्देशे हि क्रियमाणे श्रुतस्य श्रुताधारस्य वा ध्यापकस्योपरि बहुमानमान्तरप्रीतिविशेषो भवति, विनयश्च प्रयुक्तः स्यादायुक्तता च महती भवति, । एते उद्देशतो गुणा भवन्ति, । एष सर्वोऽप्यङ्गादिविषयउद्देशः प्रथमोद्देशः, । अत ऊर्ध्वं तु स्वाध्यायकरणकालं वक्ष्ये प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति—

थयथुइ धम्मक्खाणं पुव्वद्दिठं तु होइ संज्झाए । कालिय काले इयरं पुव्वुद्दिठं विगिठेवि ॥ २०१ ॥

स्तवः स्तुतिधर्माख्यानं वा पूर्वोद्दिष्टं सन्ध्यायामपि पठनीयं भवति, कालिकं पुनः श्रुतं प्रथमायां पौरुष्यामुद्दिष्टं काले

प्रथमपौरुषी लक्षणे चरमपौरुषीलक्षणे च पठ्यते नाकाले, इतरं (इतरत्) उत्कालिकं प्रथमायां पौरुष्यामुद्दिष्टः व्यतिक्रान्तेऽपि काले सन्ध्यामममस्वाध्यायिकं च वर्जयित्वा पठ्यते।

पत्ताणसमुद्देसो अंगसुयक्खंध पुव्वसूरंमि। इच्छानिसीहमादी सेसादिणपच्छिमादीसु॥ २०२॥

अध्ययनमुद्देशं वा पठन्तो यदैव श्रवणं प्राप्ता भवन्ति, तदैव तस्याध्ययनस्योद्देशस्य वा समुद्देशः क्रियते, अंगं श्रुतस्कन्धो वा पूर्वसूरे उद्घाटायामपि पौरुष्यामनुज्ञायते, येषामागाढा योगास्तेषां निशीथादीनामिच्छा प्रथमायां चरमायां वा पौरुष्यां तेषामनुज्ञा प्रवर्तते इति, शेषाण्यध्ययनान्युद्देशका वा दिवसस्य पश्चिमायां पौरुष्यामादिशब्दात् रात्रेः प्रथमायां चरमायां वानुज्ञायन्ते,। अनुज्ञामेवाधिकृत्य विशेषव्याख्यानमाह—

दिवसस्स पच्छिमाए निसिं तु पढमाए पच्छिमाए वा। उद्देसज्झयणुन्ना न य रत्ति निसीहमादीणं ॥२०३॥

उद्देशानामध्ययनानां चानुज्ञा दिवसस्य पश्चिमायां, निशि तु प्रथमायां पश्चिमायां वा प्रवर्तते, निशीथादिनामागाढयोगानां दिवसस्य प्रथमायां चरमायां वा पौरुष्यामनुज्ञातं न तु रात्रौ। अत्रैवादिशब्दस्याधिकार्थसंसूचकत्वमुपदर्शयति—

आदिग्गहणा दसकालिय मुत्तरज्झायण चुल्लसुयमादी। एएसि भइयणुगणा। पुव्वण्हे आवि य अवरण्हे

आदिग्रहणादादिशब्दोपादानात् यानि दशवैकालिकोत्तराध्ययनक्षुल्लककल्पश्रुतादीनि। अत्र आदिशब्दादौपपातिकादिपरिग्रहः। एतेषामनुज्ञा भजिता विकल्पिता पूर्वाह्णे वा स्यादपराह्णे वा। साम्प्रतमङ्गश्रुतस्कन्धानामनुज्ञाविधिमाह २०४

नंदीभासणचुराणे य विभासा होइ अंगसुयक्खंधे। मंगलसद्धाजणणं अज्झयणाणं च वुच्छेदो ॥२०५॥

अङ्गे श्रुतस्कन्धे च भवति अनुज्ञायां कर्त्तव्यायां नन्दिभाषणं ज्ञानपञ्चकोच्चारणं, चूर्णे च विभाषा यदि भवन्ति वासाः शिरसि प्रक्षिप्यन्ते, । तदभावे केसराण्यपि, कस्मादेवमनुज्ञा क्रियते इति चेदत आह-नन्दीभाषणे वासनिक्षेपे च मंगलं भवति, ज्ञानपञ्चकस्यभावमङ्गलत्वाद्वासनिक्षेपस्य च द्रव्यमंगलत्वात्तथाहि अन्येषां परमश्रद्धाजननं, यथैकोऽमुकस्याङ्गस्यश्रुत स्कन्धस्य च पारगत आचार्येण चैवं सकलजनसमक्षं पूजितस्तस्माद्वयमपि गाढतरमुत्साहं कुर्म इति, तथा अध्ययनानां वा व्यवच्छेदोऽन्यथा नानुज्ञातमन्येषां दीयते इति तेषां व्यवच्छेदःस्यात् । अत्रैवापवादमाह—

बिइयपयं आयरिए अंगसुयक्खंधमुद्दिसंतंमि। मंगलसद्धाभयगोरवे य तह निठिए चेव ॥ २०६ ॥

सपक्षे उद्देशः कर्तव्यो न परपक्षे इत्युत्सर्गः। अत्र द्वितीयपदमपवादपदं यदि प्रवर्तिन्यास्तत् श्रुतं न विद्यते तत आचार्यः परपक्षेऽपि संयतीरूपे अङ्गश्रुतस्कन्धं वा उपलक्षणमेतदध्ययनादिकं चोद्दिशति। अथवा सत्यपि तस्मिन् प्रवर्तिन्याः श्रुते आचार्ये संयत्या अङ्गं श्रुतस्कन्धं वा उद्दिशति मङ्गलादीनि भवन्ति ततः स एवोद्दिशति । स परमं ज्ञानपात्रमिति मङ्गलबुद्धिरुपजायते तथा यस्मादाचार्येणोद्दिष्टमिदमत आदरेण पठनीयमिति तत्पाठविषया महती श्रद्धा भवति। तथा यदि पाठे प्रमादं करिष्यामि ततो न पठितमित्याचार्यारुष्येयुरिति भयं तथा ममेदमाचार्येण गौरवेणोद्दिष्टं तस्मादादरेण पठित्वा शीघ्रं समाप्तिं नयामि। तह निट्ठिए चेवात्ति तदा निष्ठिते अङ्गे श्रुतस्कन्धे वा समाप्तिं नीते यथासंभवमेतैरेव कारणैरङ्गं श्रुतस्कन्धं वाचार्योऽनुजानीयात् ।

एमेव संयतीवा उद्दिसंती संजयाण बिइयपदे । असतीए संजयाणं अज्झयणाणं च वोच्छेदो ॥२०७॥

तत् विवक्षितं श्रुतं संयतानां न विद्यते अध्ययनानां चान्यथा व्यवच्छेदः स्यात् ततो द्वितीयपदेनापवादपदेन गाथायां सप्तमी तृतीयार्थे संयत्यपि संयतानामुद्दिशति ।

एवं ता उद्देसो अज्झाओवी न कप्पइ विगिट्ठे । दोण्हंपि हुंति लहुगा विराहणासेव पुव्वुत्ता ॥२०८॥

एवमुक्तेन प्रकारेण तावदुद्देशोऽभिहितो यथा व्यतिकृष्टे काले स न क्रियते अध्यायोऽप्यध्येसमात्मविराधना च । तत्र ज्ञानविराधना ज्ञानाचारहननादात्मविराधनाप्रान्तदेवताच्छलनात् । अत्रैवापवादमाह—

बितियविगिठे सागारियाए कालगय असतिवुच्छेदो। एवं कप्पइ तहियं किं ते दोसा न सन्तीओ ॥२०९॥

कदाचित्साधवः कारणेन सागारिकायां वसतौ स्थितास्तत्र परिचारणाशब्दं श्रुत्वा यस्य यत्पराजितं स तत्परावर्तयति । आदि शब्दात् स्तेनकादिष्वपि समापतत्सु यस्य यत्पराजितं स तत् गुणयति परिग्रहस्तथा कालगतः संयतो यदि कारणेन प्रतीक्षापयितव्यो भवति । तदा रात्रौ जागरणनिमित्तं यस्य यत्पराजितं स तत्परावर्तयति। तथा यस्य सकाशे तत् श्रुतमधीतं कालगतोऽन्यत्र च तत् श्रुतं नास्ति । ततः सम्प्रति पठितं मात्रिस्मृतिं यायात् अनुप्रेक्षायां च सोऽकुशलस्तत एवमेतैः कारणै द्वितीयपदमधिकृत्य व्यतिकृष्टेऽपि कालेऽध्यायः कल्पते । अत्र पर आह— तत्रापवादपदेन व्यतिकृष्टेऽपि काले पठति किं ते दोषाः । आज्ञाभङ्गादयो न सन्ति न भवन्ति । अत्रोत्तरमाह—

भण्णइ जेणजिणेहिं अणुण्णायाइ कारणे ताइं । तो दोसो न संजायइ जयणाए तहिं करेंतस्स ॥२१०॥

भण्यतेऽत्रोत्तरं दीयते—येन कारणेन जिनैः कारणे सागारिकादिलक्षणे तानि पठनान्यनुज्ञातानि तस्मात्कारणात् रहस्य श्रुतस्यापि च यतनया वक्ष्यमाण लक्षणया । तत्र सागारिकवसत्यादौ पाठं कुर्वतो दोष आज्ञाभङ्गादिलक्षणो न संजायते । तत्र यतनामाह—

कालगयं मुत्तूण इमो अणुप्पेहदुब्बले जयणा । अन्नवसहिं अगीते असतीतत्थेवणुच्चेणं ॥ २११ ॥

कालगतं मुक्त्वा शेषेषु कारणेष्वनुप्रेक्षादुर्बले इयं वक्ष्यमाणयतना अन्यस्यां वसतौ गत्वा रहस्यश्रुतं परावर्तयन्ति । मा अगीते अगीतार्थस्य श्रुतश्रवणं भूयादिति हेतोरन्यथान्य उपाश्रयो न विद्यते ततोऽन्यस्या वसतेरभावे तत्रैव तस्यामेव वसतावनुच्चेन शब्देन परावर्तयन्ति । कालगतेऽपि वसत्यन्तरे न यान्ति किन्तु तत्रैव जागरणनिमित्तं अनुच्चशब्देन गुणयन्ति संयत्योऽप्यपवादपदेन संयतानां समीपे पठेयुः परावर्तयेयुर्वा न कश्चिद्दोषः

सूत्रम्——कप्पति निग्गंथीणं वितिगिट्ठे काले सज्झायं करेत्तए निग्गंथनिस्साए ॥ ११ ॥

कल्पते निर्ग्रन्थीनां निर्ग्रन्थनिश्रया व्यतिकृष्टेऽपि काले स्वाध्यायं कर्तुमिति सूत्रार्थः। अधुना भाष्यप्रपञ्चः। तत्र प्रथमतः पूर्वपक्षस्यावकाशं दर्शयति—

कप्पइ जइ निस्साए वितिगिट्ठे संजतीण सज्झाओ। इति सुत्तेणुद्दारे कयंमि उ कमागतं भणइ॥२१२॥

कल्पते यति निश्रया व्यतिकृष्टे काले संयतीनां स्वाध्याय इति सूत्रेण द्वारे कृते परः क्रमागतं परिपाट्यागतमिदं भणाति किं तदित्याह—

पुव्वं वन्नेऊणं संजोगविसं च जायरूवं च। आरोवणं च गुरुइं न हु लब्भावायणं दाउं ॥ २१३ ॥

पूर्वसंयोगविषयजातरूपं च विषं सहजविषं चेत्यर्थः। आरोपणां प्रायश्चित्तं चतुर्थं (गुरुकं) वर्णयित्वा यत्सम्प्रति वाचनां ददत अन्तर्भूतण्यर्थत्वाद्दापयत तां दापयितुं न हुनैव लभ्यं। एवं परेण पूर्वपक्षे कृते सूरिराह—

कारणियं खलु सुत्तं असति पवायंतीयाए वाएज्जा। पाढेण विणा तासिं हाणी चरणस्स हुज्जाहि ॥२१४॥

इदं खलु सूत्रं कारणिकं कारणेन निवृत्तं। तदेव कारणमाह— असत्यभावे प्रवाचयन्त्याः प्रवर्तिन्या वाचयेत् संयतीरन्यथा पाठेन विना तासां चरणस्य हानिर्भवेत्। यदि भवति ततः को दोष इत्यत आह—

जातो पव्वइयातो सग्गं मुक्खं च मग्गमाणीतो। जइ नत्थि नाणचरणं दिक्खाहु निरत्थिगा तासिं ॥२१५॥

याः स्वर्गं मोक्षं च मृगयमाणाः प्रव्राजितास्तासां यदि ज्ञानं चरणं च नास्ति ततो हु निश्चितं दीक्षा निरर्थिका,। कथं निरर्थिकेत्यत आह—

सव्वजगुज्जोयकरं नाणं नाणेण नज्जए चरणं। नाणंमी असंतंमी अज्जा किह नाहिति विसोहिं ॥२१६॥

सर्वस्यापि जगत उद्योतकरं ज्ञानं ज्ञानेन च ज्ञायते चरणं,। ततो ज्ञाने असत्यार्यिका विशोधिं कथं ज्ञास्यन्ति,। नैव

ज्ञास्यन्तीति भावः, । ततो विशुद्धयभावाच्चरणाभावस्तथा चाह—

नाणंमि असंतंमी चरित्तं वि न विज्जए। चरित्तंमि असंतंमी तित्थे नो स चरित्तया ॥ २१७ ॥

ज्ञाने असति प्रागुक्तयुक्तेश्चारित्रमपि न विद्यते, असति चारित्रे सकले तीर्थे नार्यिकाणां सर्वचारित्रता ।

अचरित्तयाए तित्थस्स निव्वाणं नाभिगच्छइ। असती निव्वाणस्स य दिक्खा होति निरत्थिगा ॥२१८॥

संयतीरधिकृत्य तीर्थस्याचारित्रतया संयती निर्वाणं कापि न गच्छाति, । निर्वाणस्याभावे दीक्षा निरर्थिका ।

तम्हा इच्छावेई एयासिं नाणदंसणचरित्तं। नाण चरणेण काहिति अंतं भवसयाणं ॥ २१९ ॥

यतो निर्वाणाभावे दीक्षा निरर्थिका अथ च तासां निर्वाणाय भगवता दीक्षानुज्ञाता तस्मादेतासां दीक्षा बलादपि ज्ञान-दर्शनचारित्रं समाहारत्वादेकवचनमिच्छापयति यतो अन्तं विनाशं भवशतानां करिष्यत्यार्यिका, यतो निर्वाणं लभ्यते ज्ञान चरणेन नान्यथा ।

नाणस्स दंसणस्स चारित्तस्स महाणुभावस्स । तिण्हं पि रक्खणठा दोसविमुक्को पवाएज्जा ॥२२०॥

ज्ञानस्य दर्शनस्य चारित्रस्य च कथंभूतस्यैकैकस्येत्यत आह—महान् अनुभावः प्रभावो यस्य तत्तथा तस्य एतेषां त्रयाणां रक्षणाय दोषविमुक्तो वक्ष्यमाणदोषविप्रमुक्तः प्रवाचयेत् ।

अप्पसत्थेण भावेण वाएतो दोस संभवे। केरिसो अप्पसत्थो उ इयो सोइ पवुच्चती ॥ २२१ ॥

अप्रशस्तेन भावेन वाचयन् दोषवान् भवति न प्रशस्तेन, । अथ कीदृशः सोऽप्रशस्तो भावः । सूरिराह-सोऽप्रशस्तो भावोऽयं प्रोच्यते, तमेवाह—

परिवारहेउमणुठयाए वभिचारठ व हेउं वा । आगाराय बहु विहा असंवुडादीउ दोसाउ ॥ २२२ ॥

परिवारो मे भूयादिति हेतोरन्नार्थतया वा अन्नं पानं वा ममानीय दास्यतीत्येतदर्थं वा इत्यर्थः । व्यभिचारार्थं वा अन्येषां वा एतद्व्यतिरिक्तानां कार्याणां हेतोरथ आगाराणि गृहाणि बहुविधानि असंवृतादीनि मे सम्पादयिष्यतीत्येतदर्थं यदि वाचयति तदा सोऽप्रशस्तो भाव इति तस्य दोषाः ।

गणिणी कालयाए बहि या य नविज्जए जया अण्णा । संतावि मंदधम्मा मज्जायाए पवाएज्जा ॥२२३॥

गणिन्यां प्रवर्तिन्यां कालगतायां तत्रान्यत्रवा बहिर्यदा अन्या प्रवाचिका न विद्यते, । अथास्ति परं सत्यपि सा मन्द-धर्मा, ततः साधुर्मर्यादया प्रवाचयति तामेव मर्यादामाह—

आगाढजोगवाहीए कप्पो वावि होज्ज असमत्तो; सुत्ततो अत्थतो वावि कालगया य पवत्तिणी ॥२२४॥

आगाढयोगवाहिनी कापि संयती यदि वा कस्याश्चित्संयत्याः प्रकल्पो निशीथाध्ययनं सूत्रतोऽर्थतश्चासमाप्तो भवेत् वर्तते, । अत्रान्तरे च प्रवर्तिनी कालगता ।

अण्णाय सगच्छंमी जइ नत्थि पवाइगा। अण्णगच्छा मणुण्णं तु आणयंति ततो तहिं ॥ २२५ ॥

अन्या स्वगच्छे यदि प्रवाचिका न विद्यते, ततोऽन्यगच्छान्मनोज्ञां सांभोगिकीं तत्रार्यिकां वसतावानयन्ति ।

सा तत्थ निम्मवे एक्कं तारिसीए असंभवे । उग्गहधरणाकुसलं ताहे य नयंति अन्नत्थ ॥ २२६ ॥

सा मनोज्ञा समानीता सती तत्र एकामार्यिकां निर्मापयति । अथ तादृशी मनोज्ञा न विद्यते, तत आह–तादृशाभावे ततोऽवग्रहधारणाकुशलामन्यत्रासांभोगिके गच्छान्तरे नयति तत्र संयतीनां संयतानां च परीक्षा कर्तव्या । तथा चाह—

संविग्ग असंविग्गा परिच्छियव्वा य दोविवग्गाओ । अपारिच्छणंमि गुरुगा परिच्छ इमेहिं ठाणेहिं ॥२२७॥

द्वावपि संयतसंयतीरूपौ वर्गौ संविग्नावसंविग्नाविति वा परीक्षितव्यौ यदि साचपरीक्षा एभिर्वक्ष्यमाणैःस्थानैःकर्त्तव्या तानेवाह

वच्चंतितावएंती, भत्तं गेण्हंति तावदेंति । कंदप्पतरुणा बउसं, अकालभीयायसच्छंदा ॥ २२७ ॥

न परीक्ष्यन्ते ततो द्वयोर्वर्गयोरपरीक्षणे प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः, । संयताः संयतीनामुपाश्रये निष्कारणं व्रजन्ति, ता अपि वा संयत्यः संयतानामुपाश्रयं निष्कारणमागच्छन्ति, । तथा भक्तं पानं वा संयतानां पार्श्वे संयत्यो यथा कथंचन गृह्णन्ति ता वा संयत्यः संयतानां प्रयच्छन्ति । तथा परस्परं तरुणास्तरुण्यश्च कन्दर्पकथां कथयन्ति, तथा संयताः संयत्यश्च बकुशं भावं बिभ्रति । तथा द्वावपि वर्गावकाले चरतस्तथा संयता आचार्यस्य न बिभ्यति, । आर्यिकाः प्रवर्तिन्याः, तथा संयताः संयत्यश्च स्वच्छन्दा आत्मन् इच्छयायान्त्यायान्ति वा इत्यर्थः ।

अट्ठमी पक्खिए मोत्तुं वायणाकालमेव य । पुव्वुत्ते कारणे वावि गमणं होइ अकारणे ॥ २२९ ॥

अष्टमीं पाक्षिकं तथा वाचनाकालं तथा पूर्वोक्ता निग्गम्मंती कारणजाए इत्यादिना ग्रन्थेन यानि कल्पे अभिहितानि तानि मुक्त्वा शेषकालं यद्भवति गमनं, तदकारणं निष्कारणमित्यर्थः। एतेन ता वा संयत्यो निष्कारणमायान्तीति व्याख्यातम्

थेरा सामायारिं अज्जा पुच्छंति ता परिकहेंति । आलोयणसच्छंदं वेंटल गेलन्न पाहुणिया ॥ २३० ॥

स्थविरा आचार्या आत्मीया आर्यिका वास्तव्यानामार्यिकाणां समाचारीं पृच्छन्ति । यथा कीदृशीवास्तव्यानामार्यिकाणां सामाचारीति । एवं पृष्टाः सत्यस्ताः परिकथयन्ति । या यत्र गता सा ततः प्रत्यागता नालोचयति नापि दैवसिकं रात्रिकं पाक्षिकं वातीचारमालोचयन्ति, यथा स्वच्छन्दं वर्तते, नाचार्योपाध्यायप्रवर्तिनीनां च वशायत्ता, तथा वेंटलानि प्रयुञ्जंन्ति न च ग्लानायाः प्रति तर्पयन्ति नापि प्राघूर्णकानां वात्सल्यं विदधाति ।

चित्तलए सविकारा बहुसो उच्छोलणं च कप्पट्ठे। थलि घोड वेससाला, जं त व ए काहिय निसज्जा ॥२३१॥

तथा चित्रलानि वस्त्राणि परिदधति, तथा सविकारा गता वुल्लापे च विकारसहिताः तथा बहुशोऽनेकप्रकारं मुखनयनकचाहस्तपादादीनामुच्छोलनं प्रक्षालनं कुर्वन्ति । तथा कल्पस्थानि डिम्भरूपाणि रमयन्ति मण्डयन्ति ममीकुर्वन्ति वा तथा स्थल्यो देवद्रोण्यस्तासु भिक्षार्थं व्रजन्ति, । तत्र घोटार्डिगरास्ते निरुद्धा बलादपि गृह्णन्ति स्थल्यां वा समवसृतः प्रत्यासन्ने य उपाश्रयस्तत्र वसन्ति वेश्यागृहाणि वा हिण्डन्ते । तत्पाटके वा वसतौ तिष्ठन्ति, शाला हस्तिशाला अश्वशाला वा तासु हिण्डन्ते तासां वा समीपे उपाश्रये तिष्ठन्ति, । यंत्राणि इक्षु यन्त्रतैलयंत्रादि गृहाणि तानि हिण्डन्ते, तन्मध्ये वा उपाश्रये

वसन्ति तथा व्रजान् गोकुलानि व्रजन्ति, काथिकादिकत्वं वा कुर्वन्ति, गृहनिषद्यां वा बाधन्ते एष द्वारगाथाद्वयसमासार्थः। साम्प्रतमेतदेव विवरिषुः प्रथमत आलोचनाद्वारं सच्छन्दद्वारं चाह—

जा जतो गया सा उ, ना लोए दिवसपक्खियं वा वि। सच्छंदातो वयणे, महतरियाए न ठायंति ॥२३२॥

या यत्र गता सा ततः प्रत्यागता नालोचयति, नापि काचन दैवसिकं पाक्षिकं अपि शब्दात् रात्रिकं वातीचारमालोचयति। तथा स्वच्छन्दाः सर्वा अपि वर्तन्ते न महत्तरिकाया उपलक्षणमेतत्। नाप्याचार्योपाध्याययोर्वचनेन तिष्ठन्ति। अधुना विंटलादिद्वार चतुष्टयमाह—

विटलानि पजुंजंति, गिलायाणाविन पडितप्पंति। आगाढेवा अणागाढं करेंति अणागाढे आगाढं ॥२३३॥

अजयणाएव कुव्वंती पाहुणगादि अवच्छला। चित्तलाणिय नियसंति वित्तायहरणा तहा ॥२३४॥

विंटलानि खिटिका चप्पुटिकादीनि प्रयुञ्जते, नापि ग्लानायाः प्रति तर्पयन्ति प्रतिचरन्ति यदि वा आगाढे अनागाढं कुर्वन्ति, अनागाढे वा आगाढमयतनया वा कुर्वन्ति, तथा प्राघूर्णिकायामवत्सलास्तथा चित्रलानि विचित्ररेखोपेतानि वस्त्राणि वसने परिदधति। चित्राणि वा नानाप्रकाराणि रजोहरणानि धारयन्ति। सम्प्रति सविकारद्वारमाह—

गइविप्भमादिएहिं आगार विगारा तहा पदंसंति। जह किढगाण विमोहो समुदीरति किं तु तरुणाणं ॥२३५॥

गतिविभ्रमादिभिराकार विकारास्तथा प्रदर्श्यन्ते, यथा किटकानामपि वृद्धानामपि मोहः समुदीर्यते,। किं पुनस्तरुणा-

नामिति बहुशः । उच्छोलन द्वारं कल्पस्थद्वारं चाह—

बहुसो उच्छोलंती मुहनयणे हत्थ पायकक्खादी । गेण्हणमंडणरामण भोयतिव ता तो कप्पट्ठे ॥२३६॥

ता मुखनयनानि हस्तपादकक्षादिकं च बहुशोऽनेकवारमुच्छोलयन्ति, प्रक्षालयन्ति, तथा गृहस्थबालकानां ग्रहणं कुर्वन्ति,। मण्डनं वा रामणं वा क्रीडनं यदि वा ताः कल्पस्थान् गृहस्थदारकान् भोजयन्ति, । स्थलीघोटद्वारं वेश्याद्वारं चाह—

थलि घोडादिठाणे वयंति ते वात्रि तत्थ समुवेन्ति । वेसित्थी संसग्गी उवासतो वा समीवंमि ॥२३७॥

स्थली घोटादिस्थाने अत्रादिशब्दस्तेषामेव देवडिंगराणामनेकभेदख्यापनार्थं ता व्रजन्ति, ते वा स्थली घोटादेवडंगरापरपर्यायास्तत्रार्यिकोपाश्रये स्थली समीपे समुपयन्ति गच्छन्ति, तथा वेश्यास्त्रीसंसर्गिः सदैव तासां यदि वा वैश्यागृहसमीपे तासामुपाश्रयः, । सम्प्रति शालायन्त्रकाथिकत्वद्वाराण्याह—

तह चेव हत्थिसाला घोडगसालाण चेव आसन्ने । जंति तह जंतसाला काहीयत्तं च कुव्वति ॥२३८॥

तथा चैव हस्तिशालानां घोटकशालानां चासन्ने प्रदेशे हिण्डन्ति यदि वा तासां प्रत्यासन्ने उपाश्रये वसन्ति, । तथा इक्ष्वादियन्त्रशालां गच्छन्ति, तत्समीपे वा वसन्ति, । व्रजद्वारं सुगमत्वान्नविवृतं, काथिकत्वं आ कुर्वन्ति । सम्प्रति स्थलीघोटद्वारे दोषमाह—

थलि घोटादिनिरुद्धा पसज्जगहणं करेज्ज तरुणीणं । संकाइ होइ तहियं गोयरे किमु पाडिवेसेहिं ॥२३९॥

स्थली घोटादयोऽनेकप्रकारा देवडिंगरानिरुद्धाः कृतसन्तस्तरुणीनां प्रसह्य बलात्कारेण ग्रहणं कुर्युस्ततो गोचरेऽपि तत्र गतानां शङ्का भवति, किं पुनस्तैः प्रातिवेश्मिकैः तेषु प्रातिवेश्मिकेषु सुतरां शङ्का; एवं हस्तिशालादिष्वपि दोषविभाषा यथायोगं कर्तव्या। कथिकद्वारमेव सविस्तरं गृहनिषद्याबाधनद्वारं चाह—

सज्झायमुक्कजोगा धम्मकहाविकह पेल्लणगिहीणं। गिहि निसिज्जं च वाहंती संथवं वा करेंति उ ॥२४०॥

स्वाध्यायेन मुक्तो योगो व्यापारो यासां ताः स्वाध्यायमुक्तयोगास्तथाभूताः सत्यो गृहीणां धर्मकथानामाख्याने विकथानां च स्त्रीकथादीनां करणे प्रेरणे च नानारूपे गृहिणामुद्युक्ताः तथा गृहनिषद्यां बाधन्ते गृहनिषद्यामुपभ्रसन्तीत्यर्थः। संस्तवं वा परिचयं वा गृहस्थैः सह कुर्वन्ति,। उपलक्षणमेतत्। वस्त्राण्यन्नपानं वा गृहस्थानां ताः संयत्यो ददति,। अविरतीश्च मण्डयन्ति, मण्डनोपदेशं वा तासां प्रयच्छन्ति,। मण्डनकानि वा ददतीति।

एवं तु ताहि सिट्ठे निक्खवियव्वा उ ता उ कहियं तु। दोसु वि संविग्गेसु निखिवियव्वा भवे ताउ ॥२४१॥

एवमुक्तेन प्रकारेण ताभिः संयतीभिः शिष्टे कथिते ता क्व निक्षेप्तव्याः। सूरिराह–द्वयोरपि संयत संयतीवर्गयोः संविग्नयोस्ता भवन्ति निक्षेप्तव्याः। अत्र संयतसंयतीवर्गयोः संविग्नासंविग्नभेदतश्चत्वारो भङ्गास्तद्यथा संयताः सीदन्ति संयत्योऽपि सीदन्ति प्रथमो भङ्गः, संयताः सीदन्ति न संयत्यः इति द्वितीयः, संयता न सीदन्ति किन्तु संयत्यः सीदन्ति इति तृतीयः। न संयताः सीदन्तिनापि संयत्य इति चतुर्थः,। तत्र दोसु संविग्नेसु इति चतुर्थो भङ्गो गृहीतः। शेषेषु भङ्गेषु

निक्षेपणं प्रतिषिद्धं, । तथा च तत्र प्रायश्चित्तमाह—

संजयसंजतिवग्गेऽसंविग्गेक्केक्के अहव दोसं तु । निक्खवणा होंति गुरुगा अहपुणसुद्धे चेमेदोसा ॥२४२॥

संयतवर्गे संयतीवर्गे वा एकैकस्मिन्नसंविग्ने एतेन द्वितीयतृतीयभङ्गौ गृहीतौ, । अथवा द्वयोरपि संयतसंयतीवर्गयोरसंविग्नयोरनेन प्रथम भङ्गो गृहीतः, । निक्षेपणे प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुका भवन्ति, । नवरं तपः कालविशेषता प्रथमभङ्गे द्वाभ्यामपि विशेषिता, । अथ पुनः शुद्धेऽपि चतुर्थे भङ्गे इमे वक्ष्यमाणा दोषास्तर्हि तत्रापि क्षेपणे चत्वारो गुरुकाः, सम्प्रति तानेव दोषानाह—

तरुणा सिद्धपुत्तादी पविसंति नियल्लगाण निस्साए। महयरिय न वारेती, जे वि य पडिसेवे तहिं किं च ॥

तरुणाः सिद्धपुत्रादयो निजकानामात्मीयानां आर्यिकाणां निश्रयावन्दनव्याजेन प्रविशन्ति, । प्रवेश्य च तत्रैव चिरकालमवतिष्ठंते तान्महत्तरिका यदि न निवारयति, येऽपि च तत्र वसतौ काश्चिदार्यिकामात्मीयां प्रतिसेवन्ते पर्युपासन्ते पर्युपासीनाश्च चिरं कालं तिष्ठन्ति तानपि न निवारयति, यदि—२४३

निक्खेवणे तत्थ गुरुगा अह पुण होज्जा हु सासमुज्जुत्ता । चरणगुणसुनिययं वियक्खणा सील संपन्ना ।२४४।

तत्रापि निक्षेपणे प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः, । अथ पुनः सा महत्तरिका चरणगुणेषु नियतं विचक्षणा शीलसम्पन्ना सती समुद्युक्ता अयुक्तं समस्तमपि वारयति तथा—

समासीसपडिच्छीणं चोयणासु अणालसा । गणिणी गुणसंपन्ना पसज्झा पुरिसाणुगा ॥ २४५ ॥

शिष्याणां प्रातीच्छिकानां च समा । तथा चोदनासु शिक्षणासु अनलसा कृतोद्यमा गणिणी महत्तरिका गुणसम्पन्ना तथाऽप्रसह्याऽप्रधृष्यो यः पुरुषस्तदनुगता तदनुसारिणी ।

संविग्गा भीयपरिसा य उग्गदंडाय कारणे । सज्झायज्झाणजुत्ता य संगहे य विसारया ॥ २४६ ॥

संविग्ना सामाचार्यां सम्यगुद्युक्ता तथा भीता पर्षत् यस्याः सा भीतपर्षत् यतः कारणे उग्रदण्डा स्वाध्यायध्याने युक्ता संग्रहे च विशारदा ॥

विगहा विसोत्तियादीहिं वज्जिया जाय निच्चसो । एयग्गुणोववेयाए तीए पासंमि निक्खिवे ॥२४७॥

या च नित्यशः सर्वकालं विकथा विश्रोतसिकादिभिरादिशब्दात् ऋद्धिगौरवादिपरिग्रहोपवर्जिता एतद्गुणोपेतायास्तस्याः पार्श्वे निक्षिपेत्—

एयारिसाए असती वाएज्जाहि ततो सयं । वायंते इमा तत्थ विही उ परिकित्तिया ॥ २४८ ॥

एतादृश्या गणिन्या अभावे स्वयं वाचयेत्, तस्मिंश्च वाचयत्ययं वक्ष्यमाणो विधिः परिकीर्तितः । स्त्रीत्वं गाथायां प्राकृतत्वात् ।

माया भगिणीधूया मेहावी उज्जुया य आणत्ती । एआसिं असईए सेला वाएज्जिमा मोत्तुं ॥२४९॥

मातरं भगिनीं दुहितरं वा कथं भूतामित्याह—मेधाविनीं प्रज्ञावतीं ऋजुकामकुटिलां आज्ञप्तां यदुपदिश्यते तस्यै तथैव कारिकां वाचयेदिति योग एतासामसत्यभावे शेषा अपि अस्वजना वाचयेत् । इमा वक्ष्यमाणा मुक्ता ता एवाह—

तरुणिं भोइय मेहुणियं पुव्वहसिय वभिचारिं । एतासु होंति दोसा तम्हा य न वायए तेऊ ॥ २५० ॥

तरुणीं पुराणां पश्चात्कृतव्रतां पुनरभ्युपगतदीक्षां, भोग्यां वेश्यां, मैथुनिकीं भार्यां यथासह पूर्वं सहितमासीत व्यभिचारिणीं पूर्वावस्थां स्वैरिणीं एतासु यस्माद्वाच्यमानासु पूर्वाभ्यासेनात्मपरसमुत्था दोषा भवन्ति तस्मात्तान् न वाचयेत् । अत्रैव विशेषमाह—

वज्जकुड्डसमं चित्तं जइ होज्जाहि दोरहवि । तहावि संकितो होइ पज्जातो वायथंत उ ॥ २५१ ॥

यद्यपि द्वयोरपि वाच्यवाचकयोश्चित्तं वज्रकुड्यसमं तथाप्येता वाचयन् शंकितः शङ्कागोचरो भवति तत एतासां वर्जनम् ।

पूर्वं तु किंटी असतीए मज्झिमा दोसरहिय वाएति । गणहरो अणयरो वावि परिणतो तस्स असतीए ॥ २५२ ॥

पूर्वं तावत् किण्टी वृद्धां वाचयेत् । तस्यामसत्यां दोषरहितो गणहरो मध्यमां वाचयेत् । अथ गणधरः प्रयोजनान्तरेण व्याकुलस्ततस्तस्य गणधरस्यासत्यभावे परिणतोऽन्यतरो वापि वाचयेत् ।

तरुणेसु सयं वाए दोसन्नयरेण वाविजुत्तेसु । विहुणा उ इमेणं तु दव्वादीएण उ जयंतो ॥ २५३ ॥

अथान्यतरः परिणतो न विद्यते, किन्तु सर्वेऽपि तरुणाः वृद्धा अन्यतरेण दोषेण सविकारत्वादिना युक्तास्ततस्तरुणेषु

शेषेसु वृद्धेसुवान्यतरेण दोषेण युक्तेषु सत्स्वनेन वक्ष्यमाणेन विधिना गणधरः स्वयं वाचयेत्। किं विशिष्ट इत्याह—द्रव्यादिना यतमानस्तामेव द्रव्यादियतनामभिधित्सुराह—

दव्वे खेत्ते काले मंडलिदिठी तहा पसंगो य। एएसु जयणं वुच्छं, आणुपुव्विं समासतो ॥ २५४ ॥

द्रव्ये क्षेत्रे काले मण्डल्यां तथा दृष्टिप्रसङ्गे एव एतेषु स्थानेषु यतनामानुपूर्व्या समासतो वक्ष्ये। तत्र प्रथमतो द्रव्ययतनामाह—

जं खलु पुलागदव्वं तव्विवरीयं दुवेवि भुंजंति। पुव्वुत्ता खलु दोसा तत्थ निरोधे निसग्गे य ॥२५५॥

यत् खलु पुलाकमसारं द्रव्यं तद्विपरीतं द्वावपि वाच्या वाचयिता चेत्यर्थः भुञ्जाते अन्यथा तत्र व्याख्यानमंडल्यां सूत्रादि निरोधे निसर्गे वा पूर्वोक्ताः खलु दोषा उक्ता द्रव्ययतना। क्षेत्रयतनामाह—

सुन्नघरे पच्छन्ने उज्जाणे देउले सभारामे। उभयवसहिं च मोत्तुं वाएज्ज असंकणिज्जेसु ॥ २५६ ॥

शून्यगृहाणि प्रच्छन्नानि विविक्तान् प्रदेशान् तथा उद्यानानि देवकुलानि सभा आरामाश्च तथा उभयवसतिं संयतवसतिं संयतिवसतिं च मुक्त्वा शेषेष्वशङ्कनीयेषु स्थानेषु वाचयेत्।

उभयनिजे वय णीए वसणिण यहा भद्द तहय धुवकम्मी। आसण्णे सति अज्जाणु वस्सए अप्पणो वावि ॥२५७॥

उभयस्य संयत्याः संयतस्य च निजे स्वस्थाने आसन्ने सति यदि वा व्रतिन्या निजे अथवा संज्ञिनि श्रावके यदि वा यथा भद्रके अथवा ध्रुवकर्मणि लोहकारादौ प्रत्यासन्ने सति वाचयेत्। अथान्यदर्शनीयं स्थानं न विद्यते, ततः अन्यस्य स्थान-

स्यासति आर्याणामुपाश्रयेऽथवा आत्मन उपाश्रये यत्र शय्यातरस्य संलोको भवति, तत्र स्थितो वाचयति. गतं क्षेत्रद्वारमधुना कालयतनाद्वारमाह—

जइ अत्थि वायणं दिंतो अदाउं ताहे गच्छइ। अह नत्थि ताहे दाउण सुत्तअत्थाण पोरिसिं॥२५८॥

यदि साधूनां सूत्रस्यार्थस्य च वाचनां दाता समस्ति तत आचार्यो वाचनां साधूनामदत्वा गच्छति। प्रातरेव साध्वीनामशङ्कनीये स्थाने वाचनां दातुं गच्छतीति भावः। अथार्थ पौरुषी दाता समस्ति, न सूत्र पौरुषी दाता, तदा सूत्रवतां संयतानां सूत्रपौरुषीं दत्वा गच्छति।

अह अप्पइत्ता होज्जा हि तो जाइ पढमाए। ऊ असतीए दोण्हवी दाणे इमाउ जयण तेहिं ॥२५९॥

अथ सूत्रस्य दाता विद्यते नार्थस्य, साधवश्चार्थवन्तोपि अर्थार्थिनोऽपि सन्ति, ततः प्रथमपौरुष्यां संयतीनां वाचना प्रदानाय गच्छति,। द्वितीयस्यां तु पौरुष्या मागत्य संयतानामर्थं ददाति,। अथ संयतानां सूत्रस्य वा प्रदाता अन्यो न विद्यते, तदान्यस्यासत्यभावे द्वयानामपि संयतानां संयतीनां चात्मनउपाश्रये एकस्मिन् तेन वाचना देया। तत्र द्वयानां वाचनादाने इयं वक्ष्यमाणा यतना। अत्र मण्डलीयतनाद्वारमापतितं तदेवाह—

कडिणंतरितो वाए दीसंति जणेण दोविजह वग्गा। बंधंति मंडलिं ते उ एक्कतो वावि एक्कतो ॥२६०॥

ते संयताः संयत्यश्च मण्डलीं बध्नन्ति,। तद्यथा—एकतः संयतमण्डली एकतः संयतीमण्डली,। अपान्तराले च संयतीनां

व्यवधानाय कटो दीयते, । तत्रापि प्रच्छन्ने प्रदेशे स्थिताः संयतीर्न वाचयति, । अन्यथा ये शून्यगृहादिषु वाचयतः शङ्कादयो दोषा उक्तास्तेऽत्रापि स्युस्तत आह—यत्र द्वावपि वर्गौ संयतसंयती समुदायरूपावुपविष्टौ जनेन दृश्येते, तत्र स्थितः कटेनान्तरितो वाचयति । एवं सति योगुणस्तमाह—

लोगेवि पच्चतो खलु वंदणमादीसु होंति वीसत्था । दुग्गूढादी दोसा विगार दोसा य नो एवं ॥२६१॥

एवं क्रियमाणे सति लोकेऽपि शुद्धशीलसमाचारविषयः प्रत्यय उपजायते । येऽपि च वन्दनादिषु कार्येषु समागच्छन्ति तेऽपि द्वावपि वर्गौ तथोपविष्टौ दृष्ट्वा विश्वस्ता भवन्ति । एवं च सति ये दुर्गूढादयः प्रच्छन्नप्रदेशादि भाविता दोषाः ये च परस्परं संयतसंयतीनां विकारदोषास्ते न भंवन्ति । अथ कटो न विद्यते तदा वस्त्रेण चिलिमिली क्रियते । तथा चाह—

चिलिमिलि च्छेदे वायइ जह पासइ दोण्हवी पवायंतो । दिट्ठी संबंधादी इमेय तहियं न वाएज्जा ॥ २६२ ॥

प्रवाचयन् गणधरश्चिलिमिल्या उपलक्षणमेतत् कटस्य च च्छेदे पर्यन्ते तिष्ठति, यथा द्वावपि संयतसंयतीवर्गौ (स) पश्यति । तत्र ये संयताः संयतीनां दृष्टिर्दृष्ट्यात्मीयया संबध्नन्ति, ते दृष्टिसम्बन्धा उच्यं(च्य)ते । आदिशब्दान्मैथुनकादि परिग्रहस्तानिमान् वक्ष्यमाणान् वाचयेत् ।

सविकारा मेहुणादी य जे या वि धिइदुब्बला । असेण वायए तेउ निसिं वा पडिपुच्छणं ॥२६३॥

ये दृष्ट्या सविकारा ये च मैथुनिकादयो मैथुनिको भर्ता आदि शब्दात्पुराणादि परिग्रहः, ये चापि धृत्या दुर्बलास्तान्

अन्येनोपाध्यायादिना वाचयेत्, निशि रात्रौ वा तेषां सन्दिग्धस्थानं प्रतिप्रच्छनं ॥

असंयते पवायंते पढंति सव्वे तेहिं अदोसिल्ला। अणिसन्नथेरिसहिया थेरसहाओ पवायं तो ॥२६४॥

अथान्य उपाध्यायादि प्रवाचयन् न विद्यते तदान्यस्मिन्नसति वाचयति सर्वे तत्र पठन्ति ततोऽदोषवन्तस्तत्रापि संयत्यः पठन्त्यनिषन्ना अनुपविष्टा स्थिता इत्यर्थः। येन परस्परं दृष्टिसम्बन्धो न भवति तथा स्थविराः सहिताः प्रवाचयन्नपि स्थविरसहायः प्रवाचयति, येन तत्सहायः सर्वानपि निभालयति, संयत्योऽनिषन्नाः पठन्तीत्युक्तं तत्रापवादमाह—

जा दुब्बला होज्ज चिरं व सज्झातो ताहे निसण्णा ण य उच्चसद्दा ।
पलंब संघाडेन उज्जला य अणुण्णाया वास तिरंजलीय ॥ २६४ ॥

या शरीरेण दुर्बला भवति वर्तते चिरं च स्वाध्यायः कर्तव्यः । तदा निषण्णा उपविष्टा सती पठति, न च उच्चशब्देन महता शब्देनालापकमुद्घोषयतीत्यर्थः । तदा संघाटिः प्रलम्बा पादगुल्फपर्यन्ता क्रियते, नोज्वला तथा अनुन्नता पठति, । किमुक्तं भवति । नोर्ध्वमुखा सती अन्यस्यान्यस्य मुखं विप्रेक्ष्यमाणा पठति तथा वासो वस्त्रान्तेन तिरोहिताञ्जलिरालापकं गुरोः समीपे याचते

एयविहि विप्पमुक्को संजतिवग्गं तुजो पवाएज्जा । मज्जायातिक्कंतं मणायारं वियाणाहि ॥ २६६ ॥

एतेनानन्तरोदितेन विधिना विप्रमुक्तो यः संयतिवर्गं प्रवाचयेत्, तं मर्यादातिक्रान्तमनाचारमाचाररहितं विजानीयात् ।

सूत्रम्—'णो कप्पइ णिग्गंथाण वा निग्गंथीण वा असज्झाए सज्झाइयं करित्तए कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा सज्झाइए सज्झायं करित्तए'। अस्य सूत्रस्य सम्बन्धमाह—

सज्झातो खलु पगतो वितिगठे नो कप्पइ जहाउ। एमेव असज्झाए तप्पडिवक्खे उ सज्झाओ॥ २६६॥

स्वाध्यायः खलु प्रकृतः पूर्वसूत्रे वर्तते, स च यथा व्यतिकृष्टे काले न कल्पते। एवमेवास्वाध्यायकेऽपि, तत् प्रतिपक्षे पुनः स्वाध्यायिके स्वाध्यायः कल्पते। इत्येतदर्थख्यापनार्थमिदं सूत्रमिति सम्बन्धः, । अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्यान कल्पते निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीनां वा अस्वाध्यायिके स्वाध्यायं कर्तुं, कल्पते निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीनां वा स्वाध्याये स्वाध्यायं कर्तुमिति सूत्राक्षरसंस्कारः। अधुना भाष्यप्रपञ्चः

असज्झाइयं च दुविहं आयसमुत्थं च परसमुत्थं च। जं तं तु परसमुत्थं तं पंचविहं तु नायव्वं॥२६८॥

द्विविधं खलु अस्वाध्यायिकं तद्यथा—आत्मसमुत्थं परसमुत्थं। आत्मानः स्वाध्यायं चिकीर्षोः समुत्थं आत्मसमुत्थं। परस्मात् स्वाध्यायकर्तुरन्यस्मात्समुत्थं परसमुत्थं च शब्दौ स्वाध्यायिकतया तुल्यकक्षता संसूचकौ तत्र यत्परसमुत्थं तत्पञ्चविधं ज्ञातव्यम्। तानेव पञ्च प्रकारानाह—

संजमघाउप्पाए सा दिव्वे वुग्गहे य सारीरे। एएसु करेमाणे आणाइयमो उ दिठंतो॥ २६९॥

संयमघाति संयमोपघातिकमौत्पातिकमुत्पातनिमित्तं स देवता प्रयुक्तं व्युद्ग्रहः शारीरं च एतेषु पञ्चस्वप्यस्वाध्यायिकेषु

स्वाध्यायं कुर्वत्याज्ञादय आज्ञाभङ्गादयो दोषास्तथाज्ञां तीर्थकराणां भञ्जति । प्रायश्चित्तं चतुर्गुरु । अनवस्थया अन्येऽपि तथा करिष्यन्तीति, तत्रापि प्रायश्चित्तं चतुर्गुरु, यथा वादी तथाकारी न भवतीति मिथ्यात्वं, तन्निष्पन्नमपि प्रायश्चित्तं चतुर्गुरु, विराधना द्विविधा संयमविराधना आत्मविराधना च । तत्र संयमविराधना ज्ञानाचारविराधना आत्मविराधनायामिदमुदाहरणं तदेवाह—

मिच्छभयघोसणनिवे दुग्गाणि अतीहमाविणेस्सिहि हा । फिडिया जेउ अतिगया इयरा हयसेसंनिवदंडो

कस्सवि रन्नो मेच्छा खंधावारोपि सयं आगंतु हणियकामो तं भयं जाणित्ता रण्णा सविसए सयलेवि घोसावियं, मिच्छ खंधावारो आगंतुं विसयं हणिउकामो वट्टति, तास, तुप्मे दुग्गाणि अतीहतत्थ जेहिं / रन्नो आणाकया ते मिच्छ भयातो फिडिया जेहिं न कया आणा तेमिच्छेहिं लुसिया मारिया य जेवि तत्थ केइ परिमुक्का ते वि रण्णा दंडिया ॥ अक्खरयोजना त्वेवम्—म्लेच्छभयमाकर्ण्य नृपेन गाथायां सप्तमी तृतीयार्थे घोषणा कारिता । यथा—दुर्गाण्यतिगच्छथ, आश्रयथ, माविनंक्ष्यथ, तत्र ये अभिगतास्ते म्लेच्छभयात् स्फिटिता इतरे हताः कृतसर्वस्वापहाराश्च कृताः येऽपि शेषाः कथमपि म्लेच्छभयविमुक्तास्तेषामाज्ञाभङ्गकरणतो नृपेण दण्डः कृतः । एष दृष्टान्तोऽयमर्थोपनयः—२७०

राया इव तित्थगरो जाणवया साहुणो घोषणं सुत्तं । मिच्छाय असज्झातो रयणधणाइं च नाणादी ॥

अत्र राजा इव तीर्थकरो जनपदा इवं साधवः, घोषणमिव सूत्रम् । म्लेच्छा इव अस्वाध्यायो रत्नधनानीव ज्ञानादीनि । तत्र ये साधवो जनपदस्थानीया राजस्थानीयस्य तीर्थकरस्याज्ञां नानुपालयन्ति ते प्रान्तदेवतया च्छल्यन्ते । प्रायश्चित्तदण्डेन

च दण्ड्यन्ते । केन पुनः कारणेनास्वाध्यायिके स्वाध्यायं करोति । तत आह—२७१

थोवावसेस पोरिसि अज्झयणं वा वि जो कुणइ सोउं । णाणाइ सारहीणस्स तस्स छलणाउ संसारो

स्तोकावशेषायामपि पौरुष्यामध्ययनं पाठ उद्देशो वाथापि नान्तं नीत इति कृत्वा उद्घाटायामपि पौरुष्यामस्तमिते वा सूर्ये अथवा अस्वाध्यायिकमिति श्रुत्वापि योऽध्ययनं पाठमपि शब्दादुद्देशनं च करोति । तस्य ज्ञानादित्रिकं तत्वतोऽपगतं तीर्थकराज्ञा भङ्गकरणादिति, ज्ञानादि त्रिकसारहीनस्य संसारे नरकादि भवभ्रमणलक्षणे च्छलना भवति, । अपारघोर संसारे निपतनं भवतीति भावः, । अत्रैव दृष्टान्तान्तरमभिधित्सुराह—२७२

अहवादिठंत अवरो जहरण्णो केइपंचपुरिसाओ । दुग्गातिपरितोसिओ, तेहिय रायाअह कयाई २७३

तोदेति तस्स राया नगरंमी इच्छियं पयारं तू । गहिएया दइमोल्लं जणस्स आहारवत्थादी ॥२७४॥

एगेण तोसियतरो गिहमगिहे तस्स सव्वहिं वियरे । रत्थाइं सुचउण्हं एविह सज्झाइए उवमा २७५

अथवेति दृष्टान्तस्य प्रकारान्तरसूचने अपरो दृष्टान्तो यथा—राज्ञः पञ्चपुरुषाः सेवकास्तैरथ कदाचित् राज्ञा दुर्गादिषु पतितो निस्तारितस्तत्रापि तेषां पञ्चानां मध्ये एकेन केनचित् परमसाध्वसमवलंब्य~~स्वयमवलंब्य~~ भूयस्तरं साहायिकमकारि ततस्तेषां तेनैकेन वर्जितानां चतुर्णां पुरुषाणां राजा परितुष्टः सन् नगरे रथ्यादिषु गृहचत्वरेषु प्रचारमीप्सितं ददाति, । यथा यत्किमपि रथ्याया मापणादिषु त्रिकचतुष्कचत्वारादिषु वा यूयं यद्वस्त्राहारादिकं प्राप्नुयात् युष्माकमेव एवं प्रसादे कृते

वस्त्राहारादौ नगरे तैः स्वेच्छया गृहीते राजा यस्य सत्कं तैः गृहीतं तस्य मूलं ददाति । येन चैकेन पुरुषेण भूयस्तरं साहायिकं कुर्वता राजा तोषिततरस्तस्य राजा गृहेऽगृहे वा सर्वत्र नगरमध्ये प्रचारमीप्सितं वितरति अनुजानाति । तत्रापि यस्य सत्कं तेन गृह्यते वस्त्राहारादि तस्य राज्ञा मूल्यं दीयते । इतरेषां तु चतुर्णां रथ्यादिष्वेव प्रचारमनुज्ञातवान् न गृहेषु । एवमुक्तेन प्रकारेण इह प्रस्तुते अस्वाध्यायिके उपमादृष्टान्तः । तदेवमुक्तो दृष्टान्तः । सम्प्रति दार्ष्टान्तिकयोजनामाह—

पढमंमि सव्वचिट्ठा सज्झातो वा निवारतो नियमा। सेसेसु असज्झातो चेट्ठा न निवारिया अण्णा २७६

प्रथमे अस्वाध्यायिके संयमोपघातिलक्षणे सर्वा कायिकी वाचिकी चेष्टा स्वाध्यायश्च नियमाद्वारितस्तोषकतर पुरुषस्थानीयतया तस्य सर्वत्र साधुव्यापारेषु प्रवृत्ते, शेषेषु पुनश्चतुर्थस्वाध्यायिकेषु अस्वाध्यायः स्वाध्याये एव केवलो निवारितो नान्या कायिकी वाचिकी वा प्रतिलेखनादिका चेष्टा वारिता, तेषां शेषपुरुष चतुष्टयस्थानीयानां बहीरथ्यादाविव स्वाध्यायमात्र एव व्यापारभावात् । तदेव पञ्चस्वप्यस्वाध्यायिकेषु सामान्यतो विशेषतश्चोदाहरणयुक्तमिदानीं प्रथमस्वाध्यायिकं संयमोपघाति प्ररूपयति ।

महिया य भिन्नवासे सच्चित्तरए य संजमे तिविहे। दव्वे खेत्ते काले, जहियं वा जच्चिरं सव्वं ॥ २७७ ॥

महिका गर्भमासे पतन्ती प्रसिद्धा तस्यां तथा गृहादौ यत्पतति वर्षं तत् । भिन्नं वर्षं तस्मिन् तथा सचित्तरजसि च एवंविधे त्रिप्रकारे संयमे पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात् संयमोपघातिनि अस्वाध्यायिके निपतति द्रव्यतः, क्षेत्रतः कालत, भावतश्च वर्जनं भवति, । तत्र द्रव्यत एतदेव त्रिविधमस्वाध्यायिकं द्रव्यं, क्षेत्रतो जहयन्ति यावत्क्षेत्रे तत्पतति तावत् क्षेत्रं, कालतो

यश्चिरं यावन्तं कालं पतति तावन्तं कालं। भावतः सर्वकायिक्यादिचेष्टादिकं वर्ज्यते। एनामेव गाथां व्याख्यानयति—

महिया उ गब्भमासे वासे पुणहोंति तिन्नि उ पगारा। वुब्बुयतव्वज्जफुसी सच्चित्तरजो य आतंबो ॥२७८॥

महिका गर्भमासे प्रतीता,। गर्भमासो नाम कार्त्तिकादि यावत् माघमासः। वर्षे पुनस्त्रयः प्रकाराः भवन्ति तानेवाह, बुब्बुयतिः यत्र वर्षे निपतति पानीयमध्ये बुद्बुदास्तोयशलाका रूपा उत्तिष्ठन्ति ततो वर्षमप्युपचारात् बुद्बुदमित्युच्युते। तद्वर्जं बुद्बुदवर्जं, द्वितीयंवर्षं तृतीयं फुसी इति जलस्पर्शिकनिपतन्त्यः। तत्र बुद्बुदे वर्षे निपततिं यामाष्टकादूर्ध्वं, अन्ये तु व्याचक्षते त्रयाणां दिनानां परतस्तद्वर्जं पञ्चानां दिनानां जलस्पर्शिका रूपे सप्तानां परतः सर्वमप्कायस्पृष्टं भवति। ततस्तत्र द्रव्यतः क्षेत्रतः कालतो भावतश्च वर्जनं प्राग्वद्भावनीयम्। यावच्चापकायमयं न भवति तावत् यद्युपाश्रयो निर्गलस्तत्र सर्वं स्वाध्याय-प्रतिलेखनादि क्रियते बहिस्तु न निर्गम्यते इति,। सचित्तरजो नाम व्यवहारसाचित्ता वातोद्धता श्लक्ष्णधूलिस्तच्च सचित्तरजो वर्णेनाताम्रं गाथायां पुंस्त्वं प्राकृतत्वात्। तच्च दिग्गतरेषु दृश्यते। तदपि निरन्तरपातेन त्रयाणां दिनानां परतः सर्वं पृथिवी-कायभावितं करोति। तत्रापि पतितद्रव्यादितो वर्जनं प्राग्वत् तदेव व्याख्यातुमाह—

दव्वे तं चिय दव्वं खेत्ते जहियं तु जच्चिरं काले। ठाणादिभासभावे मुत्तुं तउस्सासउम्मेसुं ॥२७९॥

द्रव्ये द्रव्यतस्तदेवास्वाध्यायिकं महिकं भिन्नवर्षं सचित्तरजो वा वर्ज्यते। क्षेत्रतो यत्र क्षेत्रे निपतति। कालतो यच्चिरं कालं पतति। भावतो मुक्त्वा उच्छ्वासमुन्मेषं च तद्वर्जने जीवितव्याघातसंभवात्। शेषां स्थानादिकमादिशब्दात् गमनागमन प्रतिलेखनादि परिग्रहः कायिकां चेष्टां भाषां च वर्जयति।

वासत्ताणा चरिया निक्कारणोठंति कज्जजयणाए। हत्थत्थंगुलिसन्ना पोत्तावरिया व भासंति ॥ २८० ॥

निष्कारणे कारणाभावे वर्षत्राणं कम्बलमयः कल्पस्तेन सौत्रिककल्पान्तरितेन सर्वात्मना आवृत्तातिष्ठन्ति न कामपि लेशतोऽपि चेष्टां कुर्वन्ति। कार्ये तु समापतिते यतनया हस्तसंज्ञया वा व्यवहरन्ति, पोताचरिता वा भाषन्ते। ग्लानादि प्रयोजने वर्षा कल्पावृता गच्छन्ति। गतं संयमोपघात्यस्वाध्यायिकमिदानीमौत्पातिकमाह—

पंसूयमंसरुहिरे केससिलावुट्ठितह रउग्घाए। मंसरुहिरेहोरत्तं अवसेसो जच्चिरं सुत्तं ॥ २८१ ॥

अत्र वृष्टिशब्दः प्रत्येकमभिसम्बध्यते। पांशुवृष्टौ मांसवृष्टौ रुधिरवृष्टौ केशवृष्टौ शिलावृष्टौ च। तत्र पांशुवृष्टिर्नामयदि वृत्तं रजोनिपतति, मांसवृष्टिर्मांसखण्डानि पतन्ति,। रुधिरवृष्टिः रुधिरबिन्दवः पतन्ति,। केशवृष्टिर्यद्वराः केशाः पतन्ति। शिलावृष्टिः पाषाणनिपतनं करकादिशिलावर्षमित्यर्थः। तथा रजउद्घाते रजस्वलासु दिक्षु सूत्रं न पठ्यते शेषाः सर्वाअपि चेष्टाः क्रियन्ते। तत्र मांसे रुधिरे च पतति अहोरात्रं वर्ज्यते, अवशेषे पांशुवृष्ट्यादौ यावच्चिरं पांश्वादिपतनं तावन्तं कालं सूत्रं नन्द्यादि न पठ्यते। शेषकालं तु पठ्यते। सम्प्रति पांशुरजउद्घात व्याख्यानमाह—

पंसू अचित्तरजो सलातो दिसारउद्घातो। तत्थ स वाते निव्वायइ एयसुत्तं परिहरंति ॥ २८२ ॥

पांशवो नाम धूमाकारमापाण्डुरमचित्तं रजः, रज उद्घातो रजस्वलादिशो यासु सत्सु समन्ततोऽन्धकार इव दृश्यते। तत्र पांशुवृष्टौ रजउद्घाते वा स वाते निर्वाते च पतति यावत्पतनं तावत्सूत्रं परिहरन्ति। अत्रैवापवादमाह—

साभाविए तिन्नि दिणा सुगिम्हए निक्खेवंति । जइ जोगं तो तंमि पडंतंमी कुणंति संवच्छरं ज्झायं ॥२८३॥

यदि सुग्रीष्मे ग्रीष्मकालप्रारंभ उष्णकालप्रारंभे चैत्रशुक्लपक्षे इत्यर्थः । दशम्याः परतो यावत् पौर्णमासी । अत्रान्तरे निरन्तरं त्रीणि दिनानि यावत् यदि योगं निक्षिपन्ति एकादश्यादिषु त्रयोदशीपर्यन्तेषु यदि वा त्रयोदश्यादिषु पौर्णमासी पर्यन्तेषु सचित्तरजो अवहेड(व)नार्थं कायोत्सर्गं कुर्वन्ति तदा तस्मिन् पांशुवर्षे रजउद्धाते वा स्वाभाविके पतति संवत्सरं यावत्स्वाध्यायं कुर्वन्ति । इतरथानेति गतमौत्पातिकमिदानीं सदेवमाह—

गंधव्वदिसाविज्जुक्क(ग्र)गज्जिते जूव जक्खलित्ते य । एक्केक्कपोरिसिं गज्जियं तु दो पोरिसीहणंति ॥२८४॥

गन्धर्वनगरं नाम यच्चक्रवर्त्यादि नगरस्योत्पातसूचनाय सन्ध्यासमये तस्य नगरस्योपरि द्वितीयं नगरं प्राकाराट्टलकादि संस्थितं दृश्यते; दिग्दाहः विद्युत्प्रतीता उल्का सरेखाप्रकाशयुक्ता वा गर्जितं प्रतीतं यूपको वक्ष्यमाणलक्षणो यक्षालिप्तं नाम एकस्यां दिशि अन्तरान्तरा यद्दृश्यते विद्युत्सदृशः प्रकाशः । एतेषु मध्ये गन्धर्वनगरादिकमेकैकां पौरुषीं हन्ति । गर्जितं पुनर्द्वे पौरुष्यौ हन्ति ।

गंधव्वनगरनियमा सदेव्वं सेसगाणि भजिताणि । जेण न नज्जंति फुडं तेण य तेसिं तु परिहारो ॥२८५॥

अत्र गन्धर्वनगरादिषु मध्ये गन्धर्वनगरं नियमात्सदेवमन्यथा तस्यासंभवात् । शेषकाणि तु दिग्दाहादीनि भक्तानि विकल्पितानि, कदाचित्स्वाभाविकानि विद्यन्ति भवन्ति । कदाचित् देवकृतानि । तत्र स्वाभाविकेषु स्वाध्यायो न परि-

ह्रियते। किन्तु देवकृतेषु परं येन कारणेन स्फुटं वैविक्त्येन भ्रान्तिं ज्ञायन्ते तेन तेषामविशेषेण परिहारः। सम्प्रति दिग्दाहादि व्याख्यानमाह—

दिसिदाहो च्छिन्नमूलो उक्क सरेहा पगासजुत्ता वा। संज्झाच्छेयावरणो उ जूवतो सुक्के दिणे तिन्नि ॥२८६॥

दिशि पूर्वादिकायां च्छिन्नमूलो दाहः प्रज्वलनं दिग्दाहः। किमुक्तं भवति? अन्यतमस्यां दिशि महानगर प्रदीप्तमिवोपरि प्रकाशोऽधस्तादन्धकार इति दिग्दाहः उल्का पृष्टतः सरेखा प्रकाशयुक्ता वा। यूपको नाम शुक्ले शुक्लपक्षे त्रीणि दिनानि यावत् द्वितीयस्यां तृतीयस्यां चतुर्थ्यां चेत्यर्थः सन्ध्याच्छेदः, सन्ध्याविभागः स आध्रि(व्रि)यते येन स सन्ध्याच्छेदावरणश्चन्द्रः। इयमत्र भावना—शुक्लपक्षे द्वितीया तृतीया चतुर्थी रूपेषु त्रिषु दिवसेषु संध्यागतश्चंद्र इति कृत्वा संध्या न विभाव्यते, ततस्तानि शुक्लपक्षे त्रीणि दिनानि यावचंद्रः संध्याच्छेदावरणः स यूप इति तेषु च त्रिषु दिवसेषु प्रादोषिकी पौरुषी नास्ति। सन्ध्याच्छेदाविभावनादिति। अत्रैव मतान्तरमाह—

केसिंचि होइ मोहो उ जूवतो ते होंति आइण्णा। जेसिं तु अणाइन्ना तेसिं खलु पोरिसी दोन्नि।२८७।

केषाञ्चिदाचार्याणां मतेन भवन्ति शुक्लपक्षे प्रतिपदादिषु त्रिषु दिवसेष्वमोघामोघा शुभाशुभसूचननिमित्तानि तथोत्पादा आदित्यकरणविकारजनिता आदित्यस्योदयसमयेऽस्तमयसमये वा आताम्राः कृष्णश्यामा वा यूपक इति ते च भवन्ति वर्त्तन्ते। आचीर्णा नैतेषु स्वाध्यायः परिह्रियते इत्यर्थः,। येषां त्वाचार्याणामनाचीर्णास्तेषां मतेन यूपको द्वे पौरुष्यौ हन्ति न केवलममूनि सदेवानि किन्त्वमूऩ्यपि। तान्येवाह—

चंदिमसूरुवरागा निग्घाएगुंजिते अहोरत्तं । चंदो जहणेणट्ठउ उक्कोसपोरिसि बिच्छक्कं ॥ २८८ ॥
सूरो जहण्ण बारस उक्कोसं पोरिसी उ सोलसउ । संगहनिव्वुड्ड एवं, सूरादी जेण होरत्ता ॥ २८९ ॥

चन्द्रोपरागे सूर्योपरागे च तद्दिनापगते इति वाक्यशेषः । तथा साभ्रे निरभ्रे वा नभसि व्यन्तरकृतो महागर्जितसमो ध्वनिर्निर्घातः गर्जितस्येव विकारो गुञ्जावत् गुञ्जमानो महाध्वनिर्गुञ्जितं तस्मिन् निर्घाते गुंजिते च प्रत्येकमहोरात्रं यावत्स्वाध्यायपरिहारः । तत्र जघन्यत उत्कर्षतश्चन्द्रोपरागं सूर्योपरागं चाधिकृत्य स्वाध्यायोज्झितकालमानमाह—चन्द्रो जघन्येनाष्टौ पौरिषीर्हन्ति, उत्कर्षतः पौरुषी द्विषट्कं द्वादशपौरुषीरित्यर्थः । कथमिति चेदुच्यते—तद्गच्छन् चन्द्रमा राहुणा ग्रहीतस्ततश्चतस्रः पौरुषी रात्रेर्हन्ति चतस्र आगामिनो दिवसस्य एवमष्टौ द्वादश पुनरेवं प्रभातकाले चन्द्रमाः सग्रह एवास्तमुपागतस्ततश्चतस्रः पौरुषीर्दिवसस्य हन्ति । चतस्र आगामिन्या रात्रेश्चतस्रो द्वितीयस्य दिवसस्याथवा औत्पातिकग्रहणेन सर्व रात्रिकं ग्रहणं जातं, सग्रह एव निमग्नस्ततः संदूषितरात्रेश्चतस्रः पौरुषी रन्यच्चाहोरात्रं । अथवा अभ्रच्छन्नतया विशेषपरिज्ञानाभावाच्च न ज्ञातं कस्यां वेलायां ग्रहणं प्रभाते च सग्रहो निमज्जन् दृष्टः । ततः समग्रा रात्रिः परिहृता । अन्यच्चाहोरात्रमिति द्वादशः सूर्यो जघन्येन द्वादशपौरुषीर्हन्ति उत्कर्षत षोडशमिति चेदुच्यते—सूर्यः सग्रह एवास्तमुपयातस्ततश्चतस्रः पौरुषी रात्रेर्हन्ति चतस्र आगामिनो दिवसस्य चतस्रस्ततः परस्या रात्रेरेवं द्वादश, षोडश पुनरेवं सूर्य उद्गच्छन् राहुणा गृहीतः सकलं दिनं समुत्पातवशात् सग्रहः स्थित्वा सग्रह एवास्तमुपागतस्ततश्चतस्रः पौरुषीर्दिवसस्य हन्ति चतस्र आगामिन्या रात्रेस्ततश्चतसस्रः परादिवसस्य ततोऽपि चतस्रः परतराया रात्रे रेवं षोडश पौरुषीर्हन्ति सग्रह निमग्नः सग्रह एवास्तमितस्तथा चोक्तम्—एयं

उग्गच्छन्नगहिए सग्गहनिब्बुडे । दट्ठव्वमिति सूरादी जेण हो रत्तत्ति ॥ सूर्योदयो येनाहोरात्रास्ततः किमित्याह—

आइन्नं दिणमुक्के सोच्चिय दिवसो य राती य । निग्घाय गुंजिएसुं सच्चि य वेलाउ जा पत्ता ।२९०।

यतः सूर्यादिरहोरात्रास्ततो दिनमुक्ते सूर्ये स एव दिवसः सैव च रात्रिरस्वाध्यायिकतया परिह्रियते चन्द्रे तु तस्यामेव रात्रौ मुक्ते यावदपरश्चन्द्रो नोदेति तावदस्वाध्याय इति सैव रात्रि परंपरं च दिनमित्येषमहोरात्रमस्वाध्यायः । अन्ये पुनराहुराचीर्णमिदं चन्द्रो रात्रो गृहीतो रात्रावेव मुक्तस्तस्या रात्रेः शेषंवर्जनीयं यस्मादागामिसूर्योदये समाप्तिरहोरात्रस्य जाता । सूर्योऽपि यदि दिवा गृहीतो दिवैव मुक्तस्ततस्तस्यैव दिवसस्य शेषं रात्रिश्च वर्जनीया इति । तथा निर्घात गुञ्जितयोः प्रत्येकं यस्यां वेलायां निर्घातो गुञ्जितं वाऽधिकृतं दिनेऽभवत् द्वितीयोऽपि दिने यावत्सैव वेला प्राप्ता भवति, तावदस्वाध्याय एव तयोरप्यस्वाध्यायस्याहोरात्रप्रमाणत्वात् । उक्तं च—निग्घातो गुंजियं च लोकप्रतीता एए । अहोरत्तं उवहणंतित्ति तथा ॥

चउसंज्झासु न कीरइ पाडिवएसुं तहेव चउसुंपि । जो जत्थ पूजतीतु सव्वहिं सुगिम्हतो नियमा ॥२९१॥

चतस्रः सन्ध्यास्तिस्रो रात्रौ तद्यथा—प्रस्थिते सूर्ये अर्धरात्रे प्रभाते च चतुर्थीदिवसस्य मध्यभागे एतासु चतसृष्वपि स्वाध्यायो न क्रियते, । शेष क्रियाणां तु प्रतिलेखनादीनां न प्रतिषेधः स्वाध्यायकरणे चाज्ञाभङ्गादयो दोषास्तथा चतस्रः प्रतिपदस्तद्यथा—आषाढपौर्णमासी प्रतिपत् १, इन्द्रमह प्रतिपत् २, कार्तिक पौर्णमासी प्रतिपत् ३, सुग्रीष्म प्रतिपत् ४, चैत्र पौर्णमासी प्रतिपदित्यर्थः, एतास्वपि चतसृष्वपि प्रतिपत्सु तथैव स्वाध्याय एव न क्रियते न शेष क्रियाणां प्रतिषेधः । इह

प्रतिपद्ग्रहणेन प्रतिपत् पर्यन्ताश्चत्वारो महाः सूचिताः। इत्येषां तु चतुर्णां महानां मध्ये यो महो यस्मिन् देशे यतो दिवसादारभ्य यावन्तं कालं पूज्यते तस्मिन् देशे ततो दिवसादारभ्य तावन्तं कालं स्वाध्यायं न कुर्वन्ति, प्रतिपत् पुनः सर्वेषां पर्यन्तः। सव्वेसिं जाव पडिवतो इति वचनात्। सुग्रीष्मकश्चैत्रमासभावी पुनर्महामहः। सर्वेषु देशेषु शुक्लपक्ष प्रतिपद्य आरभ्य चैत्रपूर्णमासी प्रतिपत्पर्यन्तो नियमात्प्रसिद्धस्ततो यद्यप्युत्थानं प्रतिपन्नस्तथापि चैत्रमासस्य शुक्लपक्ष प्रतिपद् आरभ्य सर्वं पक्षं पौर्णमासी प्रतिपत्पर्यन्तं यावदवश्यमनागाढो योगो निक्षिप्यते। शेषेषु आगाढादिकेषु योगो न क्षिप्यते केवलं स्वाध्यायं न कुर्वन्ति। गतं सदेवमस्वाध्यायिकमिदानीं व्युद्ग्रहमाह—

वुग्गह दंडियमादी संखोभ दंडिएय कालगतो। अणारायए य सभए जच्चिर निदोच्चहोरत्तं॥ २९२॥

व्युद्ग्रहे परस्पर विग्रहे दण्डिकादीनामादिशब्दात् सेनापत्यादीनां च परस्परं विग्रहे अस्वाध्यायः। इयमत्र भावना—द्वौ दण्डिकौ सस्कन्धावारौ परस्परं संग्रामं कर्तुकामौ। यावन्नोपशाम्यतस्तावत्स्वाध्यायः कर्तुं न कल्पते किं कारणमिति चेदुच्यते—तत्र वानमन्तराः कौतुकेन स्वस्वपक्षेण समागच्छन्ति, ते च्छलयेयुर्भूयसांच लोकानामप्रीतिर्वयमेवं भीता वर्तामहे कामप्यापदं प्राप्स्याम एते च श्रमणका निर्दुःखं पठन्ति। अत्रादिशब्दव्याख्यानार्थमिमां गाथामाह—

सेणाहिव भोइय महत्तरपुंसित्थीणं मल्लजुद्धे वा। लोठादिभंडणे वा गुज्झ उड्डाह अचियत्तं॥ २९३॥

द्वयोः सेनाधिपत्योर्द्वयोर्वा तथाविध प्रसिद्धपात्रयोः स्त्रियोः परस्परं व्युद्ग्रहे वर्तमाने अथवा मल्लयुद्धे तथा द्वयोर्ग्रामयोः पर-

स्परं सकलुषभावे बहवस्तरुणाः परस्परं लोष्टैर्युध्यन्ते । यदिवा बाहुयुद्धादिभिस्ततो लोष्टादिभिर्वा परस्परं भण्डने कलहे यावन्नोपशमो भवति सेनाधिपादिव्युद्ग्रहस्य तावदस्वाध्यायः । अत्र कारणमाह–गुज्झगउड्डाह अचियत्तं गुह्यकाः कौतुकेन प्रेक्षमाणाश्छलयेयुस्तथा बहुजनो निर्दुःखा व्रते इति मन्यमानोऽप्रीत्या उड्डाहं कुर्यात् लोकोपचारवाह्या एते इति । तथा दण्डिके कालगते अणराएयत्ति यावदन्यो राजा नाभिषिक्तो भवति तावत् प्रजानां महान् संक्षोभो भवति । तस्मिन् संक्षोभे सति स्वाध्यायो न कल्पते किमुक्तं भवति ? यावत्संक्षोभस्तावदस्वाध्यायः । अत्रापि पूर्वोक्ता दोषाः सभयं म्लेच्छादिभयाकुलं तस्मिन्नपि स्वाध्यायो न कर्तव्यः, । एतेषु सर्वेषु व्युद्ग्रहादिष्वस्वाध्यायविधिमाह–जच्चिरानिद्दोच्चमहोरत्तं व्युद्ग्रहादिषु यच्चिरं यावन्तं कालमनिदोच्चमित्यनिर्भयमस्वस्थमित्यर्थस्तावन्तं कालमस्वाध्यायः । स्वस्थीभवनानन्तरमप्येक महोरात्रं परिहृत्य स्वाध्यायः कर्त्तव्यः । उक्तं च—

निद्दोसी भूतेवि अहोरत्तमेगं परिहरित्ता सज्झाओ । कीरइ इह संखोमे दंडिए कालगए वा ॥ १ ॥

कालगए इत्यनेनान्यदपि सूचितमस्ति, ततस्तदभिधित्सुः संखोभे दंडीए इत्येतदपि व्याख्यानयति—

दंडीय कालगयंमी जा संखोभो न कीरते ताव । तद्दिवस भोइ महत्तर वा दुगपति सेज्जयरमादी ॥२९४॥

दण्डिके कालगते सति यावत्संक्षोभस्तावत्स्वाध्यायो न क्रियते । अन्यस्मिंस्तु राज्ञि स्थापितेऽहोरात्रातिक्रमेण क्रियते स्वास्थ्यभवनात् । तथा भोजिके ग्रामस्वामिनि महत्तरिके ग्रामप्रधाने वाटकपतौ वसत्यनुगतवाटकैक स्वामिनि तथा शय्यातर आदि शब्दादन्यस्मिन्वा शय्यातरसम्बन्धिनि मानुषे कालगते तद्दिवसमस्वाध्यायः एकमहोरात्रं यावत्स्वाध्यायपरिहार

इत्यर्थः । तथा—

पगयबहुपक्खिए वा सत्तघरंतरमतेव तद्दिवसं । निदुक्खत्ति य गरिहा न पढंति सणियगं वावि ॥२९५॥

अन्योऽपि यो नाम ग्रामे प्रकृतोऽधिकृतो महा मनुष्यस्तस्मिन् यदि वा बहुपाक्षिके बहु स्वजने कालगते अन्यस्मिन्वा प्रकृते स्ववसत्यपेक्षया सप्तगृहाभ्यन्तरे कालगते तद्दिवसमेकमहोरात्रमस्वाध्यायः । किं कारणमत आह—नि.दुक्खा अमी इत्यप्रीत्या गर्हा संभवात् ततो न पठन्ति, यथा न कोऽपि शृणोतीति महिलारुदित शब्दोऽपि यावत् श्रूयते तावन्न पठन्ति ।

हत्थसयमणाहम्मी जइ सारियमादिवविगिंचिज्जा । तो सुद्धं अविकिंचे अन्नं च तहिं विमग्गंति ॥२९६॥

कोऽप्यनाथो हस्तशताभ्यन्तरे मृतस्तस्मिन्ननाथे हस्तशताभ्यन्तरे कालगते कालगते स्वाध्यायो न क्रियते, । तत्रेयं यतना—शय्यातरस्य वा तद्विधस्य श्रावकस्य यथा भद्रकस्य वा वार्त्ताकथ्यते यथा स्वाध्यायान्तरायमस्माकमनाथमृतकेन कृतमस्ति ततः सुन्दरं भवति । यदीदं च्छर्यते एवमभ्यर्थितो यदि शय्यातरादिर्विंगिश्चयेत् ततः शुद्धं भवतीति स्वाध्यायः कार्यः । अथ च शय्यातरादिर्न कोऽपि परिष्ठापयितुमिच्छाति तदा तस्मिन्ननाथमृतके अविविक्ते अपरिस्थापिते अन्यां वसतिं मार्गयन्ति ।

असइ वसहीए असती ताहे रत्तिंवसभा विगिंचंति । विक्खिन्ने व समन्ता जं दिट्ठं असढयरे सुद्धा ॥२९७॥

अन्यस्या वसतेरभावो यदि ततो रात्रौ सागारिका संलोके वृषभास्तदनाथमृतकं विविचन्ति अन्यत्र प्रक्षिपन्ति । अथ

तत्कलेवरं श्वशृगालादिभिस्समंततो विकीर्णं ततो विकीर्णे तस्मिन् समंततो निभालयन्ति दृष्टं तत्सर्वमपि विविचन्ति । इतरस्मिंस्तु प्रयत्ने कृतेऽप्यदृष्टे असढा इति कृत्वा शुद्धाः स्वाध्यायं कुर्वन्तोऽपि न प्रायश्चित्तभागिन इति भावः । गतं व्युद्ग्रहजमिदानीं शारीरिकमाह—

सारीरंपि य दुविहं माणुसतेरिच्छियं समासेणं । तेरिच्छं तत्थ तिहा जल थल खहजं पुणो चउहा ॥२९८॥

शरीरे भवं शारीरं तदपि समासेन संक्षेपतो द्विविधं द्विप्रकारं । तद्यथा—मानुषं तैरश्चं च । तत्र तैरश्चं त्रिधा—जलजं जलजमत्स्यादि, तिर्यग्भवमेवं गवादीनां स्थलजं खजं च मयूरादीनाम् । पुनरेकैकं चतुर्धा चतुः प्रकारं । तानेव प्रकारानाह—

चम्मरुहिरं च मंसं अत्थिपि य होइ चउविगप्पं तु । अहवा दव्वाईयं चउविहं होइ नायव्वं ॥ २९९ ॥

चर्म सशोणितं रुधिरं मांसमस्थि इत्येतानि प्रतीतानि । एवमेकैकं जलजादि चतुर्विकल्पं भवति । अथवा जलजादिकं प्रत्येकं चर्मादिभेदतश्चतुर्विकल्पं सत्पुनर्द्रव्यादिकं द्रव्यादिभेदतश्चतुर्विधं भवति ज्ञातव्यं । तानेव प्रत्येकं द्रव्यादीन् चतुरो भेदानाह—

पंचेंदियाण दव्वे खित्ते सट्ठिहत्थपोग्गलाकिण्णे । तिकुरच्छमहन्तेगा नगरिं बाहिं तु गामस्स ॥३००॥

द्रव्ये द्रव्यतः पञ्चेन्द्रियाणां जलजादीनां चर्मादिकं चतुष्टयमस्वाध्यायिकं न विकलेन्द्रियाणां, क्षेत्रे क्षेत्रतः षष्टिहस्ताभ्यन्तरे परिहरणीयं न परतः । अथ तत्स्थानं तैरश्चेन पौद्गलेन मांसेन समन्ततः काककुर्कुरादिभिर्दिक्षुविक्षिप्तेनाकीर्णं व्याप्तं

तदा यदि स ग्रामस्तर्हि तस्मिन् तिसृभिः कुरथ्याभिरन्तरिते विकीर्णे पुद्गले स्वाध्यायः क्रियते । अथ नगरं तदा तत्र यस्यां राजा स बलवाहनो गच्छति तदेवं यानं रथो वा विविधानि वा संवाहनानि गच्छन्ति । तया महत्याप्येकया रथ्यया अन्तरिते स्वाध्यायः कार्यः । अथ स ग्रामः समस्तो विकीर्णेन पौद्गलेनाकीर्णो विद्यते तेन तिसृभिः कुरथ्याभिरन्तरितं तत्पौद्गलमवाप्यते तदा ग्रामस्य बहिः स्वाध्यायो विधेयः । गता क्षेत्रतो मार्गणा । सम्प्रति कालतो भावतश्च तामाह—

काले तिपोरिसि अट्ठव भवि सुत्तं तु नंदिमादीयं। बहि धोय रद्धपक्के वूढे वा होति सुद्धं तु ॥३०१॥

तत्र एकैकं जलजादिगतं चर्मादिकालस्तिस्रः पौरुषी इति, । अट्ठवेति यत्र महाकाय पञ्चेन्द्रियस्य मूषिकादेराहननं । तत्राष्टौ पौरुषीर्यावत्स्वाध्यायविघातो गता कालतोऽपि मार्गणा भावत आह—भावे भावतो नन्द्यादिकं सूत्रं न पठति, बहिधोएत्यादि यदि षष्टिहस्तेभ्यः परतो बहिः प्रक्षाल्य मांसमानीतं यदि वा राद्धास्थालीपाकेन तदा तस्मिन् बहिर्धौते बहिराद्धे बहिः पक्के वा तत्रानीते शुद्धमस्वाध्यायिकं न भवतीति भावः । अथवा यत्तत्र षष्टिहस्ताभ्यन्तरे पतितमस्वाध्यायिकं रुधिरं तेनावकाशेन पानीयप्रवाह आगतस्तेन व्यूढं तदा पौरुषीत्रयमध्येऽपि शुद्धमस्वाध्यायिकमिति स्वाध्यायः कार्यः ।

अंतो पुण सट्ठीणं धोयंमी अवयवा तहिं होंति। तो तिण्णि पोरिसीतो परिहरियव्वा तहिं हुंति ॥३०२॥

यदि पुनः षष्टेर्हस्ता नामभ्यन्तरे मांसं प्रक्षालयति, तदा तस्मिन् धौते यतस्तत्र नियमादवयवाः पतिता भवन्ति, ।

ततस्तिस्रः पौरुष्यः स्वाध्यायमधिकृत्य तत्र परिहर्तव्या भवन्ति । अहुवेति यदुक्तं तदिदानीं भावयति—

महाकाये अहोरत्तं मंज्जारादीण मूसगादिहते । अविभिण्णे गिलिए वा पठंति एगे जइ पलाति ॥३०३॥

महाकाये मूषिकादौ मार्जारादिना हते मारितेऽहोरात्रमष्टौ पौरुषीर्यावदस्वाध्यायः । अत्रैव मतान्तरमाह—अविभिन्ने इत्यादि । एके प्राहुर्यदि मार्जारादिना मूषिकादिरविभिन्न एव सन्मारितो मारयित्वा च गृहीत्वा अथवा गिलित्वा यदि ततः स्थानात् पलायते तदा पठन्ति साधवः सूत्रं न कश्चिद्दोषः, अन्येनेच्छन्ति । यतः कस्तं जानाति अविभिन्नो वा मारित इति । अपरे पुनः एवमाहुर्यत्र मार्जारादिः स्वयं मृतो अन्येन वा केनाप्यविभिन्न एवं सन्मारितस्तत् यावत् तत्कलेवरं न भिद्यते तावन्नास्वाध्यायिकं विभिन्नेऽस्वाध्यायिकमिति तदेतदसमीचीनं यतश्चर्मादिभेदतश्चतुर्विधमस्वाध्यायिकं तस्मादविभिन्नेऽप्यस्वाध्याय एव ।

अंतो बहिं च भिन्ने अंडबिंदू तह वियायाए । रायपह वूढ सुद्धे परवयणे साणमादीणि ॥ ३०४ ॥

अन्तरुपाश्रयस्य मध्ये यदि चोपाश्रयाद्बहिः षष्टिहस्ताभ्यन्तरे अण्डके पतिते यदि तदण्डकमभिन्नमद्याप्यस्ति तदा तस्मिन्नुज्झिते स्वाध्यायः कल्पते । अथवा पतितं सदण्डकं भिन्नं तस्य चाण्डकस्य कललबिन्दुर्भूमौ पतितस्तदा भिन्ने अण्डके बिन्दौ च भूमौ पतिते न कल्पते स्वाध्यायः । अथ कल्पे पतितं सदण्डकं भिन्नकललबिन्दुर्वा तत्र लग्नस्तदा तस्मिन् षष्टिहस्तेभ्यः परतो बहिर्नीत्वा धौते कल्पते । तथा विजातायां प्रसूतायां तैरश्च्यामस्वाध्यायः पौरुषी त्रितयं यावत् तथा ये

राजपथे अस्वाध्यायिक बिन्दवो गलितास्ते न गण्यन्ते । तथान्यत्र प्रतिपतित ~~प्रा~~स्वाध्यायिकं ततो वर्षोदक प्रवाहेन तस्मिन् व्यूढे कल्पते । अत्र श्वादिकमाश्रित्य परस्य वचनं तदाग्र भाव इष्यते इति गाथासंचेपार्थः । साम्प्रतमेनामेव विवरीषुरिदमाह—

अंडयमुज्झियकप्पे न य भूमि खणंति इहरेहातिण्णि । असज्झाइयपरमाणं मच्छियपाया जहिंखुप्पे ॥

यद्यण्डकमभिन्नमेव पतितं तदा तस्मिन्नुज्झिते स्वाध्यायः कल्पते, अभिन्नं तदा कल्पते, अथ भिन्नं तदा न कल्पते, । न च भूमिं खनन्ति, इतरथा भूमिखननेन यदि तदस्वाध्यायिकमपनयन्ति तथापि तिस्रः पौरुषीर्यावदस्वाध्यायः । अण्डक बिन्दोरस्वाध्यायिकस्य प्रमाणं । यत्र मक्षिकापादा निमज्जंति । किमुक्तं भवति ? यावन्मात्रे मक्षिकापादो ब्रुडति तावन्मात्रेऽप्यण्डकबिन्दौ भूमौ पतति अस्वाध्यायः । अधुना वियाताए इति व्याख्यानार्थमाह— ॥ ३०५ ॥

अजराउ तिण्णि पोरिसि जरा उयाणं जरे पडिए तिण्णि । निज्जं तु वस्स पुरतो, गलियं जति निग्गलं होज्जा ।

अजरायुः प्रसूता तिस्रः पौरुषी स्वाध्यायं हन्ति, अहोरात्रं च्छेदं मुक्त्वा अहोरात्रे तु च्छिन्ने आसन्नायामपि प्रसूतायां कल्पते स्वाध्यायो जरायुजानां यावज्जरायुर्लम्बते तावदस्वाध्यायो, जरायौ पतिते सति तदनन्तरं तिस्रः पौरुषीर्यावदस्वाध्यायः तथा उपाश्रयस्य पुरतो नीयमानं तदस्वाध्यायिकं गलितं भवति । तदा पौरुषीत्रयं यावदस्वाध्यायो, यदि पुनर्निर्गिलं भवे त्तदा तस्मिन्नीते स्वाध्यायः रायपहवूढेति व्याख्यानार्थमाह— ॥ ३०६ ॥

रायपहे न गणिज्जति अह पुण अण्णत्थ पोरिसी तिण्णि । अह पुण वूढं होज्जा वासो देणं ततो सुद्धं ॥३०७॥

राजपथे यद्यस्वाध्यायिकबिन्दवो गलितास्तदा तदस्वाध्यायिकं न गण्यते किं कारणमिति चेदुच्यते—यतस्ततः स्वयोग्यत आगच्छतां च मनुष्यतिरश्चां पदनिपातैरेवोत्थितं भवति। जिनाज्ञा चात्र प्रमाणमतो न दोषः। अतः पुनस्तदस्वाध्यायिकं तैरश्चं राजपथादन्यत्र षष्टिहस्ताभ्यन्तरे पतति तदा तिस्रः पौरुषीर्यावदस्वाध्यायः। अथ तदपि वर्षोदकेन व्यूढं भवेत्। उपलक्षणमेतत् प्रदीपनकेन वा दग्धं तदा शुद्धं तत्स्थानमिति कल्पते स्वाध्यायः। सम्प्रति परवचणे साणमादीण इति व्याख्यानयति—

चोदेति समुद्दिसिउं साणो जइ पोग्गलं तु एज्जाहि। उदरगतेणं चिट्ठइ जाता चउहो असज्झातो॥३०८॥

अत्र परश्चोदयति श्वा यदि पौद्गलं तैरश्चं मांसं बहिः समुद्दिश्य तत्रागच्छेत् तर्हि यावत्स तत्र तिष्ठति तावत्तेनोदरगतेन पौद्गलेन स्वाध्यायः कस्मान्न भवति। सूरिराह—

भणति जइ ते एवं सज्झातो एव तो उ नत्थि तुहं। असज्झाइयस्स जेणं पुण्णोसि तुमं सया कालं॥३०९॥

भण्यते—अत्रोत्तरं दीयते,—यदि ते एवं पूर्वोक्तप्रकारेण मतिस्ततः तव स्वाध्यायः कदाचनादपि नास्त्येव एवकारो भिन्नक्रमः। स च यथास्थानं योजितः कस्मान्नस्वाध्यायः कदाचनापीत्यत आह—येन कारणेन सदाकालं सर्वकालं त्वमस्वाध्यायिकस्य पूर्णः शरीरस्य रुधिरादिचतुष्कात्मकत्वात्।

जइ फुसति तहिं तुंडं जइ वलेच्छारिएण संचिक्खे। इहरा न होति चोयगवंतं परिणयं जम्हा॥३१०॥

यदिश्वा खरण्टेन मुखेन तत्रागत्यात्मीयं तुण्डं कापि स्पृशति, यदि वा खरण्टितेनैव मुखेन संतिष्ठति । तदा भवत्य-स्वाध्याय इतरथा यदि पुनर्बहिरेव मुखं लीढ्वा समागच्छति तदा न भवति, । तथा यद्यप्यागन्तुं वमति तथापि चोदक! नास्त्यस्वाध्यायिकं, यस्मात्तद्वान्तं परिणतमेवं मार्जारादिकमप्यविकृ(तं)त्य भावनीयं । गतं तैरश्चमधुना मानुषमाह—

माणुस्सगं चउद्धा अट्ठिं मुत्तूण सयमहोरत्तं । परिणावन्न विवन्ना सेसेइग सत्तअट्ठेव ॥ ३११ ॥

मानुषमानुषमस्वाध्यायिकं चतुर्धा । तद्यथा—चर्मरुधिरं मांसमस्थि तत्र एतेष्वस्थि मुक्त्वा शेषेषु सत्सु क्षेत्रतो हस्त-शताभ्यंतरे न कल्पते स्वाध्यायः कालतोऽहोरात्रं, परियावन्न विवन्नत्ति—मानुषं तैरश्चंवा यद् रुधिरं तत् यदि पर्यापन्नत्वेन स्वभाववर्णाद् विवर्णीभूतं भवति, खदिरसारसमाससारादिकल्पं तदा तदस्वाध्यायिकं न भवतीति क्रियते तस्मिन् पतितेऽपि स्वाध्यायः, । सेसत्ति पर्यापन्नं विवर्णं मुक्त्वा शेषमस्वाध्यायिकं भवति, । तिगत्ति यत् अविरताया मासे मासे आर्तवमस्वाध्यायिकमागच्छति तत्स्वभावतस्त्रीणि दिनानि गलति, ततस्तानि त्रीणि दिनानि यावदस्वाध्यायस्त्रयाणां दिवसानां परतोऽपि कस्याश्चित् गलति, परं तदार्तवं न भवति तन्महारक्तं नियमात्पर्यापन्नं विवर्णं भवतीति नास्वा-ध्यायिकं गण्यते । तथा यदि प्रसूताया दारको जातस्तदा सप्तदिनान्यस्वाध्यायिकमष्टमे च दिवसे कर्तव्यः । अथ दारिकी जाता तर्हि सा रक्तोत्कटेति तस्यां जातायामष्टौ दिनान्यस्वाध्यायो नवमे दिने स्वाध्यायः कल्पते । एनमेव गाथा-वयवं व्याचिख्यासुराह—

रत्तुक्कडा इत्थी अट्ठादिणा तेण सुत्त सुक्कहिए । तिण्हदिणाणंपरेणं अणाउयं तं महारत्तं ॥ ३१२ ॥

निषेककाले यदि रक्तोत्कटता तदा स्त्री इति तस्यां जातायां दिनान्यष्टावस्वाध्यायः दारकः शुक्राधिकस्तेन तस्मिन् जाते सप्तदिनानि अस्वाध्यायः । तथा स्त्रीणां त्रयाणां दिनानां परतस्तन्महारक्तमनार्तवं भवति ततो न गणनीयं—

दंते दिट्ठे विगिंचण सेसट्ठिगबारसेव वासाइं । झामिते वूढे सीयाण पाणमादीण रुद्द घरे ॥ ३१३ ॥

यत्र हस्तशताभ्यन्तरे दारकादीनां दन्तः पतितो भवति तत्र निभालनीयं यदि दृश्यते तदा परिष्ठाप्यः, । अथ सम्यग् मृग्यमाणैरपि न दृष्टस्तदा शुद्धमिति कल्पते स्वाध्यायः, । अन्ये तु ब्रुवते तस्यावहेडनार्थं कायोत्सर्गः करणीयः दन्तं मुक्त्वा शेषे अङ्गोपाङ्गादिसम्बन्धिन्यस्थीनि हस्तशताभ्यन्तरे पतिते द्वादशवर्षाणि न कल्पते स्वाध्यायः । अथ तत्स्थानमग्निकायेन ध्यामितं पानीयेन वा प्रव्यूढं तदा शुद्धमिति ध्यामिते व्यूढे वा स्वाध्यायः कल्पते, । तदा सीयाणत्ति श्मशाने यानि कलेवराणि न दग्धानि तानि अस्वाध्यायिकानि न भवति यानि पुनस्तत्रानाथकलेवराणि म दग्धानि निखातीकृतानि वा तानि द्वादशवर्षाणि स्वाध्यायं घ्नन्ति । यद्यपि च नाम श्मशानं वर्षोदकेन प्रव्यूढं तथापि तत्र न कल्पते स्वाध्यायो मानुषास्थि बहुलत्वात् । पाणमादीणत्ति पाणानामाडम्बरो नामयक्षो हिरनिक्का(डिक्का)परनामा दैवतं तस्यायतनस्याधस्तात् मानुषान्यस्थीनि निक्षिप्यन्ते, ततस्तत्र तथा मातृगृहे चामुण्डायतने रुद्रगृहे वाधस्तात् मानुषं कपालं निक्षिप्यते । ततस्तयोरपि द्वादशवर्षाण्यस्वाध्यायः । अमुमेव गाथावयवं व्याचिख्यासुराह—

सीयाणे जं दड्ढं न तं तु मुत्तूणणाह निहायाइं । आडंबरे यरुद्देमादिसु हेठठियाबारा ॥ ३१४ ॥

श्मशाने यत् दग्धमस्थिजातं तदस्वाध्यायिकं न भवति, तन्मुक्त्वा शेषाणि न दग्धानि निखातानि वा तानि द्वादशवर्षाणि स्वाध्यायं घ्नन्ति। तथा आडम्बरे आडम्बरयक्षायतने रुद्रे रुद्रायतने मातृषु मातृगृहेषु आडम्बरादीनामधस्तादस्थीनि सन्ति तेन कारणेन तत्र द्वादशवर्षाण्यस्वाध्यायः।

असिवोमाघयणेसुं बारसअसोहितंमि न करेंति। झामियवूढे कीरइ आवासियसोहिते चेव॥३१५॥

यत्र ग्रामे समुत्पन्नेनाशिवेन भूयान् जनः कालगतो न च निष्काशितो यदि वा अवमौदर्येण प्रभूतो जनो मृतो न च निष्काशितो अथवा आघातस्थानेषु भूयान् जनो मारयित्वा निक्षिप्तो वर्तते। तत एतेष्वशिवावमौदर्याघातस्थानेषु पूर्वं विशोधनं क्रियते,। विशोधने च क्रियमाणे यत् दृष्टं तत्परित्यज्यते। अदृष्टविषये च देवतायाः कायोत्सर्गं कृत्वा पठन्ति। अथ न क्रियते विशोधनं ततस्तस्मिन्नविशोधिते द्वादशवर्षाणि यावत् स्वाध्यायं न कुर्वन्ति,। अथ तदशिवादिस्थानमाग्निकायेन ध्यामितं वर्षोदकेन वा प्लावितं तदा क्रियते तत्र स्वाध्यायः आवासिय सोहिए चेयत्ति श्मशानं यदि भूयो जनैरावासितं तस्मिन्नावासिते शोधनं क्रियते तत् दृश्यते तत् विविच्यते। एवं शोधिते तस्मिन् अदृष्टास्थ्युपघाताय देवतायाः कायोत्सर्गं कृत्वा स्वाध्यायं प्रस्थापयन्ति।

डहरग्गाममयंमी न करेंती जाननीणियं होति। पुरगामे च मडंते वाडवसाहिं परिहरंति॥ ३१६॥

डहरके क्षुल्लक ग्रामे कोऽपि मृतस्तस्मिन् मृते तावत्स्वाध्यायो न क्रियते यावत्तत्कलेवरं न निष्काशितं भवति,। पुरे

पत्तने महति वा ग्रामे वाटके साहौ वा यदि मृतो भवति तदा तं वाटकं साहिं वा परिहरन्ति । किमुक्तं भवति । तत्र न कुर्वन्ति स्वाध्यायं यावत्ततः वाटकात् साहीतो वा न निष्काशितं भवति वाटकात् साहीतो अन्यत्र मृते ना स्वाध्यायः ।

जति उ उवस्सय पुरतो नीइज्जइ तं महल्लयं ताहे । हत्थसयं तो जावउ तावउ न करेंति सज्झायं ॥२१७॥

यदि तत्कलेवरं मृतकं नीयमानं यदि संयतानामुपाश्रयस्य पुरतो हस्तशताभ्यन्तरेण नीयते, ततो यावत् हस्तशतांतो हस्तशतं व्यतिक्रम्यते तावन्न कुर्वन्ति स्वाध्यायं हस्तशतं व्युत्क्रान्ते पठन्ति । अत्र पर आह—

कोवी तत्थ भणेज्जा पुप्फादी जाउ तत्थ परिसाडी । जा दीसंति तावउ न कीरए तत्थ सज्झातो ॥२१८॥

कोऽपि तत्र ब्रूयात् या तत्र मृतके नीयमाने पुष्पादीनामादिशब्दात् जीर्णचीवरखण्डादीनामुपाश्रयस्य पुरतो हस्तशताभ्यन्तरे परिशाटिः सा यावत् दृश्यते तावत्तत्र न क्रियते स्वाध्यायः । अत्र सूरिराह—

भणणइ न य तं तु तहिं निज्जंतो मोत्तुहो असज्झायं । जम्हा चउप्पयारं सारीरमतो न वज्जति ॥२१९॥

भण्यते—अत्रोत्तरं दीयते तत्र नीयमानं मृतकं मुक्त्वा अन्यत् कृतकपुष्पादिकं पतितमस्वाध्यायिकं न भवति । यस्मात् शारीरमस्वाध्यायिकं चतुः प्रकारं रुधिरादिभेदतश्चतुर्विधं पुष्पादिकं च तद्व्यतिरिक्तमतोऽस्वाध्यायिकतया तन्न वर्जयन्ति । आत्मसमुत्थंत्वग्रेतनसूत्रे व्याख्यास्यते । तदेवं नो कप्पइ निग्गंथाण वा २ असज्झाइए सज्झायं करेत्तए इति सूत्रं व्याख्यातमधुना कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा सज्झाइए सज्झायं करेत्तए इति सूत्रव्याख्यानार्थमाह—

एसो उ असज्झातो तव्वज्जित्तो झायो तत्थिमा जयणा। सज्झाइए विकालं कुणइ अप्पहिं तु चउलहुगा ॥

एषोऽनन्तरोदित आत्मसमुत्थपरसमुत्थभेदभिन्नो अस्वाध्याय उक्तस्तद्विवर्जितस्तद्व्यतिरिक्तः स्वाध्यायः स्वाध्यायिकमित्यर्थः। तत्र स्वाध्यायिक इयं वक्ष्यमाणयतना तामेवाह—स्वाध्यायिकेऽपि सति कालं प्रत्युपेक्ष्य स्वाध्यायं करोति यदि पुनः कालमप्रत्युपेक्ष्य स्वाध्यायं करोति तदा तस्य प्रायश्चित्तं चत्वारो लघुकाः। अत्र परावकाशमाशङ्कते— ॥३२०॥

जइ नत्थि असज्झायं किं निमित्तं तु घेप्पए कालो। तस्सेव जाणणट्ठा भण्णइ किं अत्थि नत्थित्ति ॥३२१॥

ननु यदि नास्त्यस्वाध्यायमस्वाध्यायिकं तर्हि कं निमित्तं केन कारणेन कालो गृह्यते। सूरिराह—भण्यते तस्यैवास्वाध्यायिकस्य परिज्ञानार्थं कालो गृह्यते यथा किमस्ति तद् स्वाध्यायिकं किं वा नेति। यद्यस्वाध्यायिकं भविष्यति ततः कालो न शुद्धिमासादयिष्यति अथ नास्ति ततः कालो शुद्धो भविष्यति। एतदेवाह—

पंचविह असज्झाइस्स जाणणठाए पेहए कालं। काए विहीए पेहे सामायारी इमा तत्थ ॥ ३२२ ॥

यतो अस्वाध्यायस्यैव परिज्ञानाय कालग्रहणमुक्तं तीर्थकरगणधरैस्ततः पञ्चविधस्यास्वाध्यायिकस्य ज्ञानायावश्यं प्रेक्षते साधुः कालं,। शिष्य प्राह—केन विधिना प्रेक्षते कालः। सूरिराह—तत्र कालप्रेक्षणे इयं वक्ष्यमाणा सामाचारी तामेवाह—

चउभागवसेसाए चरिमाए पोरसीए; उग्गतो ततो पेहेज्जा, उच्चारादीण भूमीतो ॥ ३२३ ॥

दिवसस्य चतुर्थी पौरुषी चरम पौरुषी तस्यां चरमायां पौरुष्यां चतुर्भागावशेषायां तिस्र उच्चारादीनां उच्चार प्रश्रवण

कालादीनां भूमी प्रत्युपेक्षेत । इयमत्र भावना—उपाश्रयपरिघस्तस्यान्तस्तिस्रो भूमीरुच्चारस्याध्यासितव्याः प्रत्युपेक्षते तद्यथा आसन्ने दूरे मध्ये च तिस्रोऽनध्यासितव्यास्ता अप्येवमेवमेताः परिघस्यान्तः। षट् एवमेव परिघा द्बहिरपि षट् तद्यथा—आसन्न-दूरमध्य भेदतस्तिस्रोऽध्यासितव्यास्तिस्रोऽनध्यासितव्या इति सर्वे संकलनया उच्चार भूमयो द्वादश एवमेव प्रश्रवणस्य द्वादशभूमयस्तिस्रो भूमयः कालस्य तद्यथा—आसन्ने दूरे मध्ये एताश्चोपाश्रयपरिघस्यान्तर्वेदितव्याः। सर्वसंख्यया चतुर्विंशति भूमीः प्रत्युपेक्षते । एतदेवाह—

अहियासिया य अंतो आसन्ने चेव दूरे मज्झेय । तिण्णेव अणहियासी अंतो छ छच्च बाहिरतो ॥३२४॥

एमेवय पासवणा बारस चउवीसतिं तु पेहित्ता । कालस्स य तिण्णि भवे अह सूरो अत्थमुवयाति ॥३२५॥

अध्यास्या अध्यासनीया उपाश्रयपरिघस्यान्तास्तिस्रो भूमयस्तद्यथा—आसन्ने दूरमध्ये च एवमेव तिस्रो मध्येऽनध्यास्या अध्यासितुमशक्याः सर्वसंख्याया अन्तरुच्चारस्य भूमयः षट् एवमेव षट् परिघाद्बहिरपि सर्वसंकलनया द्वादशोच्चारभूमय एव प्रश्रवणेऽपि द्वादशभूमयः सर्वमीलने चतुर्विंशतिं भूमीः प्रत्युपेक्षते। तदनन्तरं कालस्य तिस्रो भूमयः जघन्येन हस्तान्तरिताः प्रत्युपेक्ष्या भवन्ति । तासु च प्रत्युपेक्षितास्तथानन्तरं सूर्योऽस्तमुपयाति ।

जइ पुण निव्वाघातो आवस्संतो करेंति सव्वेवि । सड्ढादिकहणवाघाय याए पच्छा गुरू ठंति ॥३२६॥

सूर्यास्तमयसमये यदि निर्व्याघातं व्याघातस्याभावो गाथायां पुंस्त्वं प्राकृतत्वात्। ततः सर्वेऽपि गुरुप्रभृतय आवश्यकं

प्रतिक्रमणं कुर्वन्ति । अथ श्राद्धानां श्रावकाणामादिशब्दादश्राद्धानां वा धर्मो गुरूणां कथयितव्योऽस्ति । ततः श्राद्धादीनां धर्मकथनेन व्याघातनायामावश्यक व्याघाते सति पश्चाद्गुरवो निषद्याधरसहिता आवश्यके तिष्ठन्ते । इयमत्र भावना—श्राद्धादीनां धर्मः कथयितव्यो भवति । तत आचार्यो धर्मं कथयति । निषद्याधरश्च पार्श्वे तिष्ठति । शेषाः पुनरावश्यकभूमौ सूत्रार्थस्मरण निमित्तमाचार्यमापृच्छ्य आत्मीये स्थाने पश्चादागच्छतामवकाशपथमरुद्धाबलं वीर्यं चागूहयन्तो यथाशक्ति चारित्रकायोत्सर्गेण तिष्ठन्ति, । स्थित्वा च सूत्रार्थान् तावदनुप्रेक्षन्ते, यावदाचार्यः कायोत्सर्गेण स्थितो भवति, । तस्मिन् स्थिते दैवसिकमतीचारं चिन्तयन्ति । एतदेवाह—

सेसाउजहासत्ति आपुच्छित्ताणठंति सट्ठाणे । सुत्तत्थज्झरणहेउं आयरियठियंमि देवसियं ॥३२७॥

गुरुणा श्राद्धादीनां पुरतो धर्मकथने प्रारब्धे शेषाः साधवो गुरुमापृच्छ्य सूत्रार्थस्मरणहेतोः स्वस्मिन् स्वस्मिन् स्थाने यथाशक्ति कायोत्सर्गेण स्थिता भवन्ति । आचार्ये कायोत्सर्गेण स्थिते दैवसिकमतीचारं चिन्तयन्ति । अत्रैवापवादमाह—

जो होज्ज उ असमत्थो बालो वुड्ढोव रोगितो वावि । सो आवस्सगजुत्तो अत्थेज्जा निजरापेही ॥३२८॥

यो बालो वृद्धो रोगितो वा सञ्जातरोगः कायोत्सर्गेण स्थातुमसमर्थः स निर्जरापेक्षी आवश्यकयुक्तोऽवश्यकर्तव्यव्यापारयुक्त उपविष्टस्तिष्ठेत् ।

आवस्सयं काऊणं जिणोवइट्ठं गुरूवएसेणं । तिन्नि थुतिपडिलेहा कालस्स विही इमो तत्थ ॥३२९॥

आवश्यकं जिनोपदिष्टं गुरूपदेशेन कृत्वा पर्यन्ते तिस्रः स्तुतयः प्रवर्धमाना वक्तव्याः । तद्यथा—प्रथमा एकश्लोकिका, द्वितीया द्विश्लोकिका, तृतीया त्रिश्लोकिका तदनन्तरं कालस्य प्रत्युपेक्षा कर्त्तव्या । तस्यां च कालप्रत्युपेक्षणायामयं वक्ष्यमाणो विधिस्तमेवाह—

दुविहो य होइ कालो वाघाइमएयरो नायव्वो । वाघातो घंघसालाए घट्टणं धम्मकहणं वा ॥३२०॥

इहकालो द्विविधो भवति, । तद्यथा—व्याघातिम इतरश्च । व्याघातेन निर्वृत्तो व्याघातिमः भावादिमईतीम प्रत्ययः । इतरो निर्व्याघातः । तत्र व्याघातो नाम घंघशालायां घट्टनं धर्मकथनं वा तत्राव्यतिरिक्ता बहुकार्पटिका सेविता वसतिर्घंघशाला तस्यां । इयमत्र भावना—घंघशालास्थितानां साधुनामतिदूरमागच्छतोर्वाकालप्रत्युपेक्षकयोः स्फालनं पतनं वा भवति । अथवा कृते आवश्यके गुरूणां श्राद्धादीनामग्रतो धर्मः कथयितव्यो वर्तते । ततो निवेदने व्याघातः एवं रूपेण घट्टनलक्षणेन व्याघातेन निर्वृत्तो व्याघातः इतरो निर्व्याघातस्तत्र निर्व्याघाते द्वौ जनौ कालप्रत्युपेक्षकौ प्रवर्तेते तौ कालं प्रत्युपेक्ष्याचार्यस्य निवेदयतः, । व्याघातिमेतु काले उपाध्यायस्तृतीयः काले प्रत्युपेक्षया दीयते, येन तौ तस्यैव पुरतः कालं निवेदयतः । एवं ते द्वौ त्रयो वा जना आचार्यं मस्तकेन वन्दामहे इत्यनेन वचनेनाभिमुखीकृत्य पृच्छन्ति—संन्दिशत कालप्रत्युपेक्षका वयं व्रजाम इति एवमापृच्छ्य निर्व्याघाते गुरूणामितरथोपाध्यायस्य वन्दनकं दत्वा प्रादोषिकं कालं गृह्णीम इत्यापृच्छ्य द्वयोर्व्रजतोर्यदि दीपद्यो(ज्यो)तिषास्पर्शनं भवति क्षुतं वा श्रवणपथमागतं तदा कालवधो भवतीति अथ न सन्त्येतानि तदा कालभूमिं व्रजतः एतदेव सविस्तरं प्रतिविवादयिषुरिदमाह—

वाघाते ततिओ सिं दिज्जइ तस्सेव ते निवेदंति। इहरा पुच्छंति दुवे, जोगं कालस्स घेच्छामो ॥३३१॥

व्यावाते घट्टशालायां घट्टनरूपे धर्मकथनरूपे वा तृतीयस्तयोः कालप्रत्युपेक्षकयोरुपाध्यायो दीयते, ततस्तौ तस्यैव पुरतो निवेदयतः सर्वं सन्देशापनादिकालानुष्ठानं तस्याग्रे कुरुत इत्यर्थः, । इतरथा व्याघाताऽभावे द्वौ कालप्रत्युपेक्षकौ गुरुमापृच्छय तौ यथायोगं व्यापारं कालस्यकरिष्यात्र इति ।

कित्तिकम्मे आपुच्छण आवासियखलिय पडियवाघाए। इंदियदिसायतारा वासमसज्झाइयं चेव ॥३३२।

यदि निर्व्याघातं भवति, ततो गुरूणां कृतिकर्मवन्दनकं दातव्यमितरथा उपाध्यायस्य, ततः कृतकर्मणि प्रदत्ते कालग्रहणास्याप्रच्छनं कर्तव्यम्। यथा प्रादोषिकं कालं गृह्णीमस्तत्र यद्यनापृच्छयावश्यकीं न करोति, भूमिं वा न प्रमार्जयति। अपान्तराले गच्छन् स्खलितः पतितो वा वस्त्रादि वा क्वापि विलगति तदा कालस्य व्याघातः। अथवेन्द्रियार्थाः प्रतिकूलाः समापतिता दिशो वा विपरीताः प्रतिभान्तिस्म तारा वा पतन्ति, वर्षं वा अकाले निपतति, । अन्यद्वा अस्वाध्यायिकमुपजातं तदा कालवधः ।

कितिकम्मं कुणमाणो, आवत्तगमाईयं। तहिं वितहं गुरु पडिच्छती तत्थ कालवहो ॥ ३३३ ॥

कृतिकर्म वन्दनकं कुर्वन् यथावर्त्तादिकं तत्र वितथं करोति, गुरुर्वा तत्र वन्दनके वितथं प्रतीच्छति तदा कालवधः ।

एवं आवासा संजमादि वितहं खलियपडिए य। निताण छीय जोई वहोजा ताहे नियतंति ॥ ३३४॥

एवमावश्यिकीम्शय्यां आदिशब्दादन्यामपि भूमिमत्युपेत्तणादिकां त्रितथां क्रियां कुर्वन्ति, तथास्खलिते पतिते च तथा यदि निर्गच्छतो क्षुतं भवति प्रदीपज्योति र्वा भवेत्तदा व्याघात इति तौ निवर्तेते।

अह पुण निव्वाघायं ताहे वच्चंति कालभूमिं तु। जइ तत्थ गोणमादी संसप्पा प्रततो एति ॥३३५॥

अथ पुनर्निर्व्याघातं यथोक्तरूपस्यैकस्यापि व्याघातस्याभावस्तदा कालभूमिं व्रजतः, । यदि तत्र कालभूमौ गोणमादीति गवादय आदि शब्दात् श्वादि परिग्रहः । संसर्पा बहवः कीटका वेल्लूकप्रभृतयोऽत्रादि शब्दान्मार्जारादि परिग्रहः प्रतत आगच्छन्ति तत्र (तन्न) कालग्रहणं कुर्वन्ति कालस्य व्याहननात् ।

एमादि दोसरहिते संडासादी पमज्जिउ निविट्ठो। अच्छंति निलिच्छंतो दोदो दिसो दु अग्गादि (वि)॥३३६॥

एवमादिभिरनन्तरोक्तैर्दोषैरहिते कालग्रहणयोग्यप्रदेशे सण्डासादि प्रमार्ज्य कालग्रहणवेलां प्रतीक्ष्यमाणो निविष्टस्तिष्ठति। इतरोऽपि दण्डधारी युगमात्रान्तरितस्तिष्ठति तौ चैवं द्वावपि तिष्ठतो द्वे द्वे दिशौ निरीक्षमाणौ । पुनः कथंभूतावित्याह—

सज्झायमचिंतंता कविहसिए विज्जुगज्जिउक्काए। कणगम्मिय कालवहो दिठे अदिठे इमा मेरा॥३३७॥

प्रत्येकं द्वे द्वे दिशौ निरीक्षमाणावुपयुक्तौ स्वाध्यायमचिन्तयन्तावननुप्रेक्षमाणौ तिष्ठतः, यदि स्वाध्यायमनुप्रेक्षेते तदा कालवधः। दिशो निरीक्ष्यमाणौ च यदि कपिहसितं शृणुतः । कपिहसितं नाम नभसि विकृतिरूपस्य वानर सदृश मुखस्य अटट्टहासः। विद्युतं वा पश्यतो गर्जितं वा समाकर्णयन्तः उल्का वा निरीक्षेते तदा कालवधः। कनकेऽपि च वक्ष्यमाण-

संख्याके निपतिते कालवधः। एवं तावत् दृष्टेऽदृष्टे पुनरियं वक्ष्यमाणमर्यादासमाचारी तामेवाह—

कालो सज्झाय तहादोवि समप्पंति जह समं चेव। तह तं तुलंति कालं चरमदिसं वा असज्झायं ॥३३८॥

तथा कथं च नापि तं कालं तुलयतः कालग्रहणवेलां कलयतो यथाकालस्तथा सन्ध्यावद्वावप्येतौ यथा समकं समाप्नुतः समाप्तिं यातः। काले समाप्ति यथा संध्यादिविगमो भवतीति भावः,। यदि वा यथा कालसमाप्तौ चरमां पश्चिमां दिशं असन्ध्याका पश्यतस्तथा तुलयतश्चरमायां दिशि पश्चात्सन्ध्या विगमो भवतीति प्रकारान्तरोपदर्शनम्।

नाऊण कालवेलं ताहे उठेउ दंडधारीउ। गंतूण निवेदेती बहुवेला अप्पसद्दत्ति ॥ ३३९ ॥

उक्तप्रकारेण कालग्रहणवेलां तुलयित्वा ज्ञात्वा च कालवेलां किमुक्तं भवति। स्तोकावशेषसन्ध्यात इत इदानीं कालग्रहणसमयइति परिज्ञाय तदनन्तरं दण्डधारी साधुजननिवेदनार्थमुत्तिष्ठति, उत्थाय ततः कालग्रहणस्थानात् दण्डधारी प्रतिश्रयमागच्छति,। तस्य वा गच्छत इयं सामाचारी यदि समागच्छन् नैषेधिकीं न करोति कालवधः,। अथ नमो खमासमणाणमिति न ब्रूते, तदापि कालवधः,। एवं गत्वा सनिवेदयति यथा कालस्य बहुवेला वर्त्तते, तस्मात् यूयमल्पशब्दा भवथ इति।

ताहे उवउत्तेहिं अप्पसद्देहिं तत्थ होयव्वं। जइ न सुयत्थकेहिं विदिठंतो गंडएणतहिं ॥ ३४० ॥

एवं दंडधारिणा निवेदने कृते तत्र कालग्रहणवेलायां सर्वैरप्युपयुक्तैरल्पशब्दैर्भवितव्यं, यदि पुनस्तत्र तथा दण्डधारिणा निवेदने कृतेऽपि कैश्चिदपि श्रुतं न भवेत्तत्र दृष्टान्तो गण्डकेन वक्तव्यस्तमेवाह—

जह गंडगमुग्घुट्ठे बहूहिं असुयंमि गंडए दंडो । अह थोवेहिं न सुयंति वयति तेसिं ततो दंडो ॥३४१॥

यथा ब्राह्मणाः किमपि भक्तुकामाः वा पर्यालोचयितुकामा वा चतुर्वेदसमवायनिमित्तं गण्डकं पूर्वस्थापितं संदिशन्ति, । यथा चतुर्वेदसमवायोद्घोषणं कुरुते, अतस्तेन गण्डकेनोद्घुष्टे यदि बहुभिर्नश्रुतं तदा गण्डके दण्डो गण्डकस्य दण्डः क्रियते, । अथ स्तोकैर्न श्रुतं च बहुभिस्तु श्रुतमिति तदा यैर्न श्रुतं तेषां दण्डो निपतति । एष दृष्टान्तोऽयमर्थोपनयः ।

एवंविहवि दठव्वं दंडधरे होति दंडो तेसिं च । आवेदेउं गच्छइ तमेव ठाणं तु दंडधरो ॥ ३४२ ॥

एवमुक्तेन प्रकारेण इहापि द्रष्टव्यं यदि बहुभिर्नश्रुतं तदा दण्डधरस्य दण्डो भवति, । अथ बहुभिः श्रुतं कतिपयैर्नाश्रावि, तदा तेषां कतिपयानाम श्रुतवतां दण्डः । एवं दण्डधरः साधूनामावेद्य तदेवस्थानमात्मीयं गच्छति ।

ताहे कालग्गाही उट्ठेति गुणेहिमेहिं जुत्तो उ । पियधम्मो दढधम्मो संविग्गो वज्जभीरू य ॥३४३॥

ततो दण्डधरस्य स्वस्थानागमनादनन्तरं कालग्राही । एभिर्वक्ष्यमाणैर्गुणैर्युक्तः कालग्रहणायोत्तिष्ठति, कैर्गुणैर्युक्त इत्याहप्रियो धर्मो यस्यासौ प्रियधर्मा, धर्मेदृढो दृढधर्मः राजदत्तादिदर्शनात् दृढशब्दात् दृढशब्दस्य पूर्वनिपातः । अत्र भङ्गचतुष्टयं । प्रियधर्मैको न दृढधर्मः १, एकः प्रियधर्मा न दृढधर्मः २, एकः प्रियधर्मापि दृढधर्मापि च ३, एको न प्रियधर्मो नापि दृढधर्मः ४ । अत्र पदद्वयोपादानात्तृतीयभङ्गग्रहणं संविग्नः सम्यग् अनुष्ठाता कस्मात् संविग्न इत्याह—वज्जभीरू अवद्यं पापं तस्माद्भीरूः अवद्यभीरूरथ प्रथमाहेतौ निमित्तकरणहेतुषु सर्वासां विभक्तीनां प्रायो दर्शनमिति वचनात्ततोऽयमर्थो यदवद्यभीरुस्ततः संविग्नत्वं करोति ।

खेयन्नो य अभीरू एरिसओ सो उ कालगाहीउ । उठेइ गुरुसगासं ताहे विणएण सो एइ ॥३४४॥

खेदज्ञः कालविधेः सम्यक् ज्ञाता अभीरुर्मार्जारादेर्न बिभेति, अन्यथा उत्त्रस्तस्य च्छलना स्यात् । एतादृशः स कालग्राही तत उत्थाय गुरुसकाशं स्थापनागुरोः समीपं विनयेनागच्छति । कथमित्याह—

तिण्णिय निसीहियातो नमणुस्सेहो य पंचमंगलए। कितिकम्मं तह चेव य काउं कालं तु पडियरई ॥३४५॥

स्थापनागुरुसमीपमागच्छन् आसन्नदूरे मध्ये च तिस्रोः नैषेधिकीः करोति तदनन्तरं च प्रत्यासन्नागमनेन नमनं नमः क्षमाश्रमणेभ्य इति भणनं ततो हस्त शताभ्यन्तरेऽगमनेऽप्यैर्यापथिक्याः प्रतिक्रमणं, तत्र कायोत्सर्गे स्मर्तव्यं पञ्चमङ्गलिकस्तस्मिन् स्मृतं नमस्कारेण पारयित्वा पञ्चमङ्गलिकस्याकर्षणं ततो मुखपोतिकां प्रत्युपेक्ष्य कृतिकर्मवन्दनकं द्वादशावर्तं कर्तव्यम् । तत्कृत्वा तदनन्तरं कालं प्रादोषिकं प्रतिचरति, सन्दिशत प्रादोषिकं कालं गृह्णामि इत्युक्त्वा प्रतिगृह्णाति, यथा प्रतिचरति तथा प्रतिपिपादयिषुरिदमाह—

थोवावासेसियाए संज्झाए वा तिउत्तराहुत्तो । दंडधरो पुव्वमुहो ठायइ दंडंतरा काउं ॥ ३४६ ॥

स्तोका वा शेषायां सन्ध्यायां कालग्राहक उत्तराभिमुखस्तिष्ठति । दण्डधरः पुनः पूर्वाभिमुखस्तिष्ठति, दण्डमन्तरा अपान्तराले तिर्यक् ऋज्वायतं कृत्वा ।

ग्गहणनिमित्तुस्सग्गं अट्ठुस्सासेय चिंतियस्सारे। चउवीसगदुमपुप्फिय पुव्वा एक्केक्किय दिसाए ॥३४७॥

त्रीन् वारान् भूमिं रजोहरणेन प्रमार्ज्य ततश्चोत्तराभिमुखो द्वावपि पादौ स्थापयित्वा पञ्चभिरिन्द्रियैः षष्ठेन च मनसा सम्यगुपयुक्तः प्रादोषिककालग्रहणनिमित्तं उत्सर्गं कायोत्सर्गं करोति । स चैवं पादोसियकालस्स सोहणवत्तियाए ठामि काउस्सग्गं अन्नत्थउससिएणं जाव अरिहंताणं भगवंताणं नमोकारेणं न पारेमि तावकायं ठाणेणं मोणेणं झाणेणं अप्पाणं वोसिरामि । एवं कायोत्सर्गं कृत्वा तत्राष्टावुच्छ्वासान् चिन्तयति पञ्च नमस्कारं मनसानुप्रेक्षते इत्यर्थः, । ततो मनसैव नमस्कारेण पारयित्वा चतुर्विंशतिस्तवं द्रुमपुष्पिकं श्रामण्यपूर्विकाध्ययनं परिपूर्णं क्षुल्लिकाचारकथाध्ययनस्य त्वाद्यामेक गाथां मनसानुप्रेक्षत । एवं तावदुत्तरस्यां दिशि विधिरुक्तः । इत्थं च शेषायामप्येकैकस्यां दिशि द्रष्टव्यम् । तद्यथा–क्षुल्लिकाचारकथाद्यगाथानुप्रेक्षानन्तरं ततोऽपि परावृत्य पश्चिमाभिमुखं एतच्चिन्तयति । तदनन्तरं ततोऽपि परावृत्य पश्चिमाभिमुख एवं चिन्तयति चतसृष्वपि च दिक्षु प्रत्येकं चिन्तयन् द्वे द्वे दिशौ निरीक्षते द्वे द्वे दिशौ दण्डधरः । तत्र यदीमानि भवेयुस्तदा कालवधः कानीत्यत आह—

बिंदुयच्छी य परिणयभयरोमं चेव होइ कालवहो। भासंत मूढ संकिय इंदियविसए य अमणुण्णे ॥३४८॥

यदि कालं गृह्णत उदकबिन्दुस्तस्य दण्डधरस्य चोपरि निपतेत् क्षुतं केनापि स्यात् भावो तस्यान्यथा परिणतः स्यात् यदिवाऽन्यतोऽनानुपूर्व्या दिशः, परिणतोऽथवा अध्ययनमनानुपूर्व्यानुप्रेषितुं परिणतः । यदि वा बिभीषिकादि दर्शनतोभयेन रोमाञ्चः संजातः । अथवा वाचा अध्ययनमन्यद्वाभाषते यदि वा दिशि अध्ययने वा मूढं शङ्कितं वा अध्ययनादिकं जातं । अन्यत्र वा दिशि अध्ययने वा संक्रान्तः इन्द्रियविषयो वा अमनोज्ञः संवृत्तो यद्वा दुर्गन्धो गन्ध आगच्छति विकृतं वा रूपं

पश्यति, । विकृतं नामास्वाभाविकं चेडरूपं च विस्वरं रुदितिच्छिन्द्धि भिन्द्धि मारयेति वा शब्दान् शृणोति । उपलक्षण-मेतत् । इष्टविषयेषु वा विरागमुपगच्छति, तदा कालवधः । एतस्या एव गाथाया व्याख्यानमाह—

गिरहंतस्स उ काले जइ बिंदू तत्थ कोइ निवएज्जा । छीयं व परिणतो वा भावो होज्जा से अन्नत्तो ॥३४९॥

भीतो विभासियाइ भासंतो वावि गेराहइ न सुज्झे । मूढो व दिस ज्झयणे संकियं वावि उवघाओ ॥३५०॥

अन्नं वादिसज्झयणं संकतो होज्जणिट्ठ विसए वा । इट्ठेसु वा विरागं जई वच्चइ तोह तो कालो ॥३५१॥

इदं गाथात्रयमपि व्याख्यातार्थत्वात्सुगमम् ।

जइ उत्तरं अपेहिय गिराहइ सेसाउ ता हतो कालो । तीसु अदीसंतीसु वि तारासु भवे जहन्नेणं ॥३५२॥

यदि उत्तरां दिशमपेच्य शेषादिशः प्राथम्येन गृह्णाति किमुक्तं भवति यदि पूर्वमुत्तराभिमुखो न भवति, । किन्तु शेष-दिगभिमुखस्तदाहतः कालस्तथा यदि जघन्यतस्तिसृषु तारास्वदृश्यमानासु कालं गृह्णाति तदापि हतः कालः ।

वासं च निवडइ जती अहव असज्झाइयं व निवेहेज्जा । एमादीहिं न सुज्झे, तव्विरहंमी भवेसुद्धो ॥३५३॥

यदि वर्षं निपतति अथवा किंचिदस्वाध्यायिकं निपतेत् तदा एवमादिभिरादिशब्दात् यदि कायोत्सर्गेण तिष्ठन् भूमिं न प्रमार्जयति, । च्छिन्नं वा मार्जारादिनापान्तरालं दण्डधरो वा कालग्राहिणो दूरन्यवस्थानस्थितो न युगान्तरमात्र इत्यादि

परिग्रहः । कालो न शुद्ध्यति उपहन्यते काल इत्यर्थः । तद्विपरीते यथोक्तदोषाभावे भवति शुद्धः कालः ।

गहियंमी कालम्मी दंडधरो अत्थती तहिं चेव । इयरो पुण आगच्छइ जयणाए पुव्व भणियाए ॥३५४॥

गृहीते काले दण्डधरस्तत्रैव कालभूमौ तिष्ठति इतरः पुनः कालग्राही यतनया पूर्वभणितया आवश्यकीं कृत्वा सम्यगुपयुक्तो रजोहरणेन भूमिं प्रमार्जयन् गुरुसमीपागमने च नैषेधिकीं कुर्वन् इत्यादिकयाऽऽगच्छति ।

जो गच्छंतंमि विही आगच्छंतंमि होंति सव्वेव । जं एत्थं नाणत्तं तमहं वुच्छं समासेणं ॥ ३५५ ॥

यो गच्छति विधिरुक्त आगच्छत्यपि विधिः स एव भवति नवरमत्र यन्नानात्वं तदहं समासेन वक्ष्ये । प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति—

अकरणे निसीहियादी आवडणादीय होति जोइक्खे । अपमज्जिय भीते छीए छिन्ने य कालवहो ॥३५६॥

अकरणे नैषेधिक्यादेरादि शब्दात् आवश्यिकया नमस्कारादेश्च परिग्रहः । यदि कालभूमेर्निर्गच्छन् आवश्यिकीं न करोति गुरुसमीपं गच्छन् नैषेधिकीं गुरुसमीपमागतो नमः क्षमाश्रमणेभ्य इति नमस्कारं वा यदि न करोति नाप्यैर्यापथिकीं प्रतिक्रामति नापि वन्दनकं ददाति तदा कालवध इति योगः, । तथा आपतनादौ आपतने प्रस्खलने च कालवधः । तथा जोइक्खो नाम दीपः । जोइक्खं तह छाइल्लयं च दीवं मुणेज्जाहि इति वा तज्ज्योतिः स्पर्शने वा कालवधः अथाप्रमार्जित भूमेरप्रमार्जने तथा क्षुते छिन्ने च मार्जारादिनापान्तराले मार्गे कालवधः ।

इरियावहिया हत्थंतरेवि मंगलनिवेयणा समयं । सव्वेहिं वि पठविए पच्छाकरणं अकरणं वा ॥३५७॥

आगत्य हस्तशताभ्यन्तराप्यैर्यापथिकया प्रतिक्रन्तव्यम् । मुखपोतिका प्रतिलेखनानन्तरं वन्दनकं दातव्यं । ततः शुद्धकाल इति मङ्गलनिवेदनं कर्तव्यम् । ततो मङ्गलनिवेदनानन्तरं समकमेव सर्वैः स्वाध्याये प्रस्थापिते पश्चात्करणमकरणं वा कालदानस्य किमुक्तं भवति ? यः प्रस्थापनवेलायां नागतस्तस्य कालदानाकरणमितरेषां तु प्रस्थापनवेलागतानां कालदानकरणमिति एतदेवाह—

सन्निहियाण वडारोपट्ठविए पमादिणो दए कालं । वाहिठिए पडियरइ पविसइ ताहे य दंडधरो ॥३५८॥

स्वाध्याये प्रस्थापिते ये स्वाध्यायप्रस्थापनवेलायां प्रमादिनो नागतास्तेषां कालं न दद्यात्, शेषाणां तु दद्यात् । तथा चात्र मरुकज्ञातं विजृम्भते यः समवाये नागतस्तस्य वडारो भागो न दीयते, सन्निहितानां तु दीयते, एवम त्रापि ये प्रस्थापन वेलायां नागतास्ते प्रमादेन तीर्थकराज्ञाभङ्गकारिण इति कालस्तेषां न दातव्यः शेषाणां तु दातव्य इति स्वाध्यायप्रस्थापनानन्तरं च कालग्राही अन्यो वा बहिः स्थितः कालं प्रतिचरति ततो दण्डधरः स्वाध्यायप्रस्थापनार्थं मध्ये प्रविशति ।

पठवित वंदिते ताहे वुच्छंति केण किं सुयं भंते । ते विय कहंति सव्वं जं जेण सुयं व दिट्ठं वा ॥३५९॥

दण्डधरेण प्रस्थापिते स्वाध्याये गुरौ च वन्दिते कालग्राहिदण्डधरावन्ये वा पृच्छन्ति साधून् केन किं श्रुतं भदन्त तेऽपि साधवः कथयन्ति यत् येन दृष्टं वा श्रुतं वा ।

एगस्स दोराह वा संकियंमि कीरइ न कीरए तिण्हं । सगणंमि संकिए परगणंमि गंतुं न पुच्छंति ॥३६०॥

एकस्य द्वयोर्वा श्रुतादौ शङ्किते स्वाध्यायः क्रियते त्रयाणां शंकिते न क्रियते, बहूनां शङ्कास्पदतया तस्य परमार्थतो निश्चितीभूतत्वात् । तथा स्वगणे शङ्किते परगणं गत्वा न पृच्छन्ति । यतो यत्रास्वाध्यायिक संभवस्तत्राशङ्कां परगणस्यस्थानान्तरवर्तिनस्तत्रास्वाध्यायिका संभवान्न भवेदप्याशंकेति ।

पादोसितो अभिहितो इयाणि सामन्नतो उ वुच्छामि । कालचउक्कस्सवि ऊ उवघाय विही उ जो जस्स ३६१

तदेव मुक्तप्रकारेण प्रादोषिककालोऽभिहितः । सम्प्रति कालचतुष्कस्यापि सामान्यत उपघातविधिं वक्ष्ये । विशेषतोऽपि यो यस्योपघातविधिस्तमपि । प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति ।

इंदियमाउत्ताणं हणंति कणगा उ सत्त उक्कोसं । वासासुयि तिरिण दिसा उउबद्धे तारगा तिन्नि॥३६२॥

सर्वैरपीन्द्रियैर्मनसा वा युक्तानामुपयुक्तानां कनका उत्कर्षतः सप्त कालं घ्नन्ति । किमुक्तं भवति ? ग्रीष्मकाले त्रयः कणकाः कालं घ्नन्ति । शिशिरे काले पञ्चवर्षाकाले सप्त, उल्काकणकयोश्चायं विशेषः । स रेखा उल्का, रेखारहितः कनक इति । तथा वर्षासु तिस्रो दिशः प्रकाशयुक्ता यदि स्युस्तदा प्राभातिककाल शुद्धिरिति वा शेषः । इयमत्र भावना—वर्षाकाले उपरिच्छन्ने तिर्यग् दिक्ष्वच्छन्नासु मण्डपिकादौ काला गृह्यन्ते । तत्राद्येषु कालेषु यदि चतस्रोऽपि दिशः प्रकाशयुक्ता अनन्तरिता इति भावस्तदा शुद्ध्यति, तथा यद्युपरिनीचं तदा प्राभातिकं कालमुपात्तिष्टोऽपि गृह्णाति । ऋतुबद्धे काले चतुर्ष्वपि

कालेषु यदि चतस्रोऽपि दिशः प्रकाशयुक्तास्तदा शुद्धिरितरथा नेति। उउबद्धे तारगा तिण्णित्ति ऋतुबद्धे काले आद्येषु त्रिषु यदि तिस्रस्तारका दृश्यन्ते तदा कालो गृह्यते। अदृष्टासु न कालो गृह्यते, कालग्रहणानन्तरं तु यद्यपि न दृश्यन्ते तारकास्तथापि पठंति प्राभातिके पुनः काले अदृष्टेऽपि तारके ग्रहणमनुज्ञातं वर्षाकाले चत्वारोऽपि काला अदृश्यमानास्वपि तारकासु गृह्यन्ते। एनामेव गाथां व्याचिख्यासुराह—

कणगा हणंति कालं ति पंच सत्तेव घिंसि सिरवासो। उक्काउ सरेहागारेहारहितो भवे कणगो ॥३६३॥

वासासुं पाभाइए तिण्णि दिसा जइ पगासजुत्तातो। सेसेसु तिसु वि चउरो उउंमि चउरो चउदिसंपि॥

तिसु तिण्णि तारगातो उउंमि पाभाइए अदिठेवि। वासासु अतारगाउ चउरो छन्ने निविठोवि॥३६५॥

इदं गाथा त्रयमपि व्याख्यातार्थत्वात्सुप्रतीतं। छन्ने निविठो वीत्युक्तमतस्तदेव सविशेषं भावति—

ठाणे सति बिंदूसुवगेणहइ चिट्ठोवि पच्छिमं कालं। पडियरति वावि एक्को एक्को अंतट्ठितो गेण्हे॥३६६॥

वर्षाकाले तथाविधस्यान्यस्य स्थानस्यासति अभावे बिन्दुस्वपि निपतत्सुउपर्यति नीचतया ऊर्ध्वस्थानासंभवे उपविष्टोऽपि पश्चिमं प्राभातिकं कालं गृह्णाति तथा स्थाना सति एको दण्डधरो बहिः स्थितः कालं प्रतिचराति एकः पुनरन्तः स्थितः कालं गृह्णाति एष वर्षासु प्राभातिके काले विशेषो नाद्येषु त्रिषु कालेषु,। अथ कतरे चत्वारः काला उच्यन्ते। प्रथमः प्रादोषिको, द्वितीयोऽर्धरात्रस्फिटितः तृतीयो वैरात्रिकश्चतुर्थः प्राभातिकः,। अथ कः कालः प्रथमतः कस्यां दिशि गृह्यते। तत आह—

पातोसि अद्धरत्ते उत्तरदिसि पुव्वपेहए कालं । वेरत्तियंमि भयणा पुव्वदिसा पच्छिमे काले ॥३६७॥

प्रादोषिकमर्धरात्रमर्धरात्रस्फिटितं च पूर्वं प्रत्युपेक्षते गृह्णाति उत्तरस्यां दिशि, वैरात्रिके भजना विकल्पना उत्तरस्यां दिशि पूर्वं प्रत्युपेक्षते पूर्वस्यां वेति, पश्चिमे प्राभातिके काले प्रथमतः प्रत्युपेक्षणं पूर्वस्यां दिशि, अथ कियन्तः काला जघन्यत कियन्त उत्कर्षतः साधूनां ग्राह्यास्तत आह—

काल चउक्कं उक्कोसएण जहन्नेण तिगं तु बोधव्वं । बेइयपयंमि दुगंतूमाइट्ठाणे विमुक्काणं ॥ ३६८ ॥

मातृस्थानेन विमुक्तानामशठानां साधूनामुत्कर्षेण कालचतुष्कं ग्राह्यं भवति, जघन्येन त्रिकं कालत्रिकं ग्राह्यं बोद्धव्यं द्वितीयपदे अपवादपदे द्विकं कालद्विकं तु शब्दादेकोऽपि कालो बोद्धव्यः । कथमुत्कर्षतः कालचतुष्कमत आह—

पातोसिएण सव्वे पढमं पोरिसि करेंति सज्झायं । ताहे उ सूत्तइत्ता सुवंति जग्गंति वसभाउ ॥ ३६९ ॥

प्रादोषिकेन कालेन सर्वे साधवः प्रथमपौरुषीं यावत्कालिकं स्वाध्यायं कुर्वन्ति, ततो द्वितीये यामे सूत्रवन्तः साधवस्ते स्वपन्ति, वृषभा जाग्रति । ते च जाग्रतस्तेनैव कालेन प्रज्ञापनादिकं परावर्तयन्ति, तावत् यावत् कालवेला भवति । ततः कालवेलायां कालस्य प्रतिक्रम्य

फिडियंमि अद्धरत्ते काले घेत्तुं सुवंति जागरिया । ताहे गुरुगणंती चउत्थे सव्वे गुरू सुवती ॥ ३७० ॥

स्फिटिते अर्धरात्रे कालं गृह्णन्ति कालं गृहीत्वा ते आचार्यमुत्थापयन्ति ततस्ते जागरिताः स्वपन्ति ततो गुरव उत्थिताः

सन्त उद्घाटकालिकं प्रज्ञापनादि गुणयन्ति । ततश्चतुर्थ्यां पौरुष्यामेव गाढायां वैरात्रिकं कालं गृहीत्वा सर्वेऽपि कालिकं श्रुतं परावर्तयन्ति गुरुः स्वपिति, ततो बालवृद्धादीनां वाचनोपग्रहकारिकालग्रहणाय यावत्यां वेलायां नवानां कालानां ग्रहणं भवति । तावतीं वेलां ज्ञात्वा एकः कालग्राही न प्रतिक्रामति शेषाः प्रतिक्रामन्ति यस्त्वप्रतिक्रान्तः स कालं प्राभातिकं गृह्णाति ॥

एवं तु होति चउरो कह पुण होज्जाहि तिण्णि कालाओ। पादोसियंमि पठिए गहियंमि अड्ढरत्ते य ॥३७१॥
जइ वेरत्तिय सुज्झे ताहे तेणेव अद्धरत्तेण । पढियं पाभादीयं गिह्णंती होति तिण्णेव ॥ ३७२ ॥

एवमुपदर्शितेन प्रकारेण चत्वारः काला भवन्ति, कथं पुनस्त्रयः काला भवेयुः । सूरिराह—प्रादोषिके काले गृहीते पठितं तदनन्तरं चार्धरात्रेऽपि काले गृहीते यदि वैरात्रिको न शुद्धयति कालस्तदा तेनैवार्धरात्रिकेन कालेन पठित्वा प्राभातिकं कालं गृह्णन्ति । एवमेते त्रयः काला भवन्ति । अत्रैव प्रकारान्तरमाह—

अहवा पढमे सुद्धे बितिय असुद्धंमि होति तिण्णेवं । पातोसिय वेरत्तिय अतिउवयोगा भवे दोन्नि ॥३७३॥

अथवेति प्रकारान्तरोपप्रदर्शने प्रथमे प्रादोषिके काले शुद्धे द्वितीये अर्धरात्रिणि काले अशुद्धे त्रय एवं काला भवन्ति उपलक्षणमेतत् । तेन प्रादोषिके वा प्राभातिके वा अशुद्धे त्रय इत्यपि द्रष्टव्यं । कथं द्वौ कालौ भवत इत्यत आह—प्रादोषिके काले गृहीते अर्धरात्रिके वा गृहीते चरमायां पौरुष्यामवगाढायां वैरात्रिके काले गृहीते कालिकं श्रुतं परावर्तयद्भिः स्वाध्याय-विषमे (ये) त्युपयोगभावतस्तावन्न ज्ञाता प्राभातिककालवेला यावत् सन्ध्या उपस्थिता । एवं मातृस्थानं विमुक्ताना मशठाना-

मपवादेन द्वौ कालौ भवतः,। तद्यथा प्रादोषिको वैरात्रिकश्च। अत्रैव प्रकारान्तरमाह—

अहवात्ति अद्धरत्ते गहिए वेरत्तिए असुद्धंभि। तेणेवय पढियंमी पाभातियंऽसुद्धदोसेव ॥ ३७४ ॥

अथवेति पूर्ववत् प्रादोषिकं कालं गृहीत्वा तेन कालिके श्रुते परावर्तिते द्वितीये यामे तेनैव कालेन प्रज्ञापनादि परावर्त्य कालवेलायामतिक्रान्तायामर्धरात्रिके काले गृहीते तेनाचार्येण प्रज्ञापनादौ परावर्त्तिते चतुर्थ्यां पौरुष्यामवगाढायां वैरात्रिके अशुद्धे ततस्तेनैवार्धरात्रिकेन कालेन कालिके पठिते प्राभातिके अशुद्धे द्वावेव कालौ भवतः, उपलक्षणमेतत्। तेन प्रादोषिक प्राभातिकयोरथवाऽर्धरात्रिक वैरात्रिकयोरथवार्धरात्रिकप्राभातिकयोर्यदि वा वैरात्रिक प्राभातिकयोर्ग्रहणे शेषयोरग्रहणे कालद्विकमेकतरस्य कालस्य शुद्धावेकः कालः।

नवकालवेलसंसे उवग्गहियठाए पडिक्कमए। न पडिक्कमए एगो नववारहए असज्झातो ॥ ३७५ ॥

नवानां कालानां वेला यत्र स नवकालवेल इत्थंभूते चरमपौरुष्यां शेषबालवृद्धादीनां वाचनायां औपग्रहिक उपष्टम्भकारी प्राभातिकः कालस्तदर्थं शेषाः साधवो वैरात्रिकस्य कालस्य प्रतिक्रामन्ति। एको न प्रतिक्रामति। ततः स प्राभातिकं कालं गृह्णाति। अन्ये तु ब्रुवते कालग्राही वैरात्रिकस्य कालस्य प्रतिक्रम्य प्राभातिकं कालं गृह्णाति। शेषास्तु कालवेलायां वैरात्रिकस्य प्रतिक्रामन्ति प्राभातिकश्च कालो यदि नववारान् हतस्तदा ध्रुवमस्वाध्याय इति कथं नववारान् ग्रहणं हनने वा तत्र आह—

एक्केक्को तिन्निवारे बीयादि हयंमि गेण्हए कालं। असती एक्को वि हु नववारे गेण्हति ताहे ॥ ३७६ ॥

श्रुतादिनाहते एकैकस्त्रीन् वारान् कालं गृह्णाति । इयमत्र भावनाक्षुतादिभिः कालस्योपघातं संभवे एकस्त्रीन् वारान् गृह्णाति । तस्याप्युपहतेऽन्यस्त्रीन् वारान् अथान्यः कालं गृह्णन् न विद्यते तर्हि तस्य गृह्णतोऽसत्यभावे एकोऽपि नववारान् कालं गृह्णाति, तथापि चेदुपहतस्तर्हि हता पौरुषीति ध्रुवमस्वाध्यायः—

पाभाइयंमि काले संचिक्खे तिन्निरथीय रुगेसु। चोदइ अणिठसद्दे जति होति काल घाताउ ॥३७७॥

एवं बारसवासे खरसद्देणं तुहम्मती कालो । भण्णइ माणुसणिट्ठे तिरियाणं तू पहारंमि ॥ ३७८ ॥

प्राभातिके काले गृह्यमाणे त्रयः पुरुषाः क्षुतरुदितातिं संचिक्खे इति परिभावयंति गाथायां तु सप्तमी द्वितीयार्थे बहुवचन सकला स्वाध्यायिक सूचनार्थं तेन क्षुतरुदितादीनीति द्रष्टव्यं । अत्र परश्चोदयति यदि अनिष्टे रुदितशब्दे कालघातो भवति । एवं सति खरशब्देन गर्दभशब्देन द्वादशवर्षाणि कालो हन्यते खरशब्दस्यातीवानिष्ठुरतरत्वात्सूरिराह—भण्यते अत्रोत्तरं दीयते मानुष्यानिष्टे शब्दे कालोपघातः तिरश्चां तु प्रहारे दीयमाने विस्वर शब्दे

पावासि जाइया ऊ जइ रोविज्जाहि कालवेलम्मि । ताहे घेप्प अणागत अहपुणरोए पगेचेव ॥ ३७९ ॥

प्रवसतीत्येवं शीलः प्रवासी तस्य जायैव जायिका भार्या यदि कालवेलायां कालग्रहणसमये रुद्यात् तर्हि यावन्नरोदिति तावदनागते एवं कालो गृह्यते । अथ पुनः सा प्रगे एव अति समन्धकारेण रुदिति तत आह—

ताहे उप्पन्नविज्जइ अह अन्नत्रिया जया न वा एक्का। ताहे उग्घाडेज्जइ अह पुण त्रालं रुवेज्जासि ॥३८०॥

वीसरसरं रुवंते अठवत्तगडिं भगंमि मा गिण्हे। अप्पेण वि विरसेणं महल्लवेडंतु उवहणती ॥३८१॥

यदि सा अति समन्धकारे एवं रुदिति मा गृह्णीयात् कालं महत् पुनः खेदरूपमल्पेनापि विरसेन स्वरेण कालमुपहन्ति। तदेवं प्राभातिककालग्रहणविधिरुक्तः। सम्प्रति प्रस्थापन विधिमभिधित्सुराह—

गोसेउ पठावंती छीए छीए उ तिन्नि वारातो। आइण्ण पिसिय महिया इ पेहणट्ठादिसा पेहे ॥३८२॥

गोसे प्रभाते स्वाध्याये प्रस्थाप्यमाने यदि क्षुतं भवति तदा आकीर्णमासमन्तात् विकीर्णं यत् पिशितं यत् महिकादिकमस्वाध्यायिकं तत्प्रेक्षणार्थं दिशः प्रेक्षते। तत्र यदि न दृष्टमस्वाध्यायिकं तदा पुनः प्रस्थापयति। तत्रापि यद्यर्धप्रस्थापिते भवति तदा पुनरप्याकीर्णं पिशित महिकादि प्रेक्षणार्थं दिशः प्रेक्षते। एवं क्षुते क्षुते उपलक्षणमेतदन्यस्मिन् वा स्वाध्यायभङ्ग कारिणि समुपस्थिते त्रीन् वारान् आकीर्णं पिशितादि निरीक्षणार्थं दिशः प्रेक्षते। न केवलं दिशः प्रेक्षते किन्तु—

सेज्जायरसेंज्जादिसु छारादिठाए विसिउ पेहंति। तिण्हयरेणं णत्थउ तत्थवि उ तिण्णिवारा उ ॥३८३॥

त्रिष्वपि वारेषु प्रत्येकमन्यत्र शय्यातरगृहे सेज्जंति प्रातिवेशिकागृहे आदिशब्दादन्यस्मिन् वा परतरादौ गृहे क्षारादिग्रहणनिमित्तं मध्ये प्रविश्य पिशितादिकमस्वाध्यायिकं प्रेक्षते। यदि न दृष्टं किमपि वाराणां त्रयाणां परतोऽन्यत्र गत्वा स्वाध्यायं प्रस्थापयन्ति। तत्रापि यदि त्रीन् वारानुपहतः स्वाध्यायः क्षुतादिना।

ताहे पुणोवि असुत्थ तत्थवि य तिण्णि वाराउ। एवं नववाराहते ताहे पढमाए न पढंति ॥ ३८४ ॥

ततः पुनरन्यत्र स्थानान्तरे गत्वा स्वाध्यायः प्रस्थापनीयः । तत्रापि यदि त्रीन् वारान् कालस्योपघातः स्यात् तत एवमनुना प्रकारेण सर्वं संकलनया नववारानूहते स्वाध्याये प्रथमायां पौरुष्यां न पठन्ति स्वाध्यायम् ।

पट्ठवियंमि सिलोगे घाणा लोया य वज्जणिज्जाओ । सोणियवच्चिक्काणं मुत्तपुरिसाण तहचेव ॥३८५॥

प्रस्थापिते स्वाध्याये भणिते क्षुल्लकाचारकथाद्ये श्लोके स्वाध्यायं कुर्वन्ति कुर्वद्भिश्च स्वाध्यायं शोणित स्तत्रकानां शोणितसूचकानां मूत्रपुरीषाणां च घ्राणालोका वर्जनीयाः । कथमित्याह—

आलोगंमि चिलिमिली गंधे अन्नत्थ गंतु पगरेंति । एसो उ सज्झातो तव्विवरीतो असज्झातो ॥३८६॥

आलोके शोणितादीनामन्तरा चिलिमिली क्रियते । गन्धे पुनरागच्छति अन्यत्र गत्वा स्वाध्यायं कुर्वन्ति । एषोऽनन्तरोदितः सकलदोषविनिर्मुक्तः स्वाध्याये कालः स्वाध्यायः कारणे कार्योपचारात् तद्विपरीतः प्रागुक्तदोष संयुक्तः कालोऽस्वाध्यायः

एएसामन्नयरेऽसज्झाए जो करेइ सज्झायं । सो आणा अणवत्थ मिच्छत्त विराहणं पावे ॥ ३८७ ॥

एतेषामनन्तरोदितानामस्वाध्यायिकानामन्यतरस्मिन्नस्वाध्याये अस्वाध्यायिके सति यः करोति स्वाध्यायं आज्ञाभङ्गं तीर्थकराज्ञाविलोपात् अनवस्थांतं तथा कुर्वन्तमवलोक्यान्यस्यापि तथा करणात् मिथ्यात्वमयथावादकरणात् विराधनां । संयमविराधनां ज्ञानोपचारोपघातात् आत्मविराधनां प्रान्तदेवताच्छलनात् प्राप्नोति । अत्रैवापवादमाह—

बिति आगाढे सागारियादि कालगते असति वुच्छेए । एएसिं कारणेहिं जयणाए कप्पई काउं ॥३८८॥

द्वितीयपदमपवादपदमागाढे योगा उह्यमाने यद्यप्यस्वाध्यायिकं भवति, तथापि यतनया कर्तुं कल्पते स्वाध्यायो यथा स्कन्दके चमरे च प्रत्यासन्ने अनुद्दिष्टमपि स्कन्दकोद्देशं च रात्रौ रात्रौ त्रीन् वारान् दिवसान स्वाध्यायकेऽपि तदनुग्रहाय कर्षयंति । तथा कारणवशेन प्रतिबद्धायां स्थितस्तत्र सागारिकस्य शय्यातरस्य प्रतिचारणाशङ्कं श्रुत्वा मा शृणुयात् एनमनिष्टं शब्दमिति कृत्वा यत् कालिकमुत्कालिकं वा परिजितं केवलं स तदस्वाध्यायिकेऽपि पठति । आदिग्रहणेन कदाचित् यथाच्छन्दस्योपाश्रयेकारणेन स्थितास्ततो यथामतिविकल्पितां तस्य सामाचारीं मा शृण्वामेति तत्प्रतिघातार्थमस्वाध्यायिकेऽपि स्वाध्यायं कुर्वन्ति इति परिग्रहः । तथा कालगते जागरणनिमित्तं मेघनादादिकमध्ययनमस्वाध्यायिकेऽपि परावर्त्यते । असति वोच्छेए इति अधुना गृहीतं किमप्यध्ययनं तच्च यस्य समीपे गृहीतं स मरणमुपागतः अन्यत्र च तन्न विद्यते ततो माभूत्तद्व्यवच्छेद इत्यस्वाध्यायिकेऽपि तत्परावर्त्यते । एतैः कारणैः पञ्चविधानामस्वाध्यायिकानामन्यतमस्मिन्नप्यस्वाध्यायिके यतनया कर्तुं कल्पते स्वाध्यायः ।

सूत्रम्—नो कप्पइ निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा अप्पणो असज्झाइए सज्झायंकरेत्तए, कप्पइणहं अण्णमन्नस्स वायणं दलइत्तए ॥ १४ ॥ अस्य सम्बन्धमाह—

अच्चाउलाण निच्चोउयाणमोहेज्ज निच्च असज्झातो । अरिसा भगंदरादिसु इति वायणसुत्तसंबंधो ॥३८९॥

अत्याकुलानां बालवृद्धैरतिशयेन समाकुलानां साधूनामर्शोभगन्दरादिषु श्रमणीनां च नित्यर्तुकानां मा नित्यं सर्वकाल-

मस्वाध्यायो भवति इति वाचनाद्यत्रमुत्पन्नस्तमित्येष सम्बन्धः । अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—न कल्पते निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीनां वात्मनः समुत्थे अस्वाध्यायिके स्वाध्यायं कर्तुं किन्तु कल्पते परस्परस्य वाचनां दापयितुमन्यत्र यदि वा प्रचाल-नानन्तरं गाढबन्धे प्रदत्ते सति तत्रापि स्वयमपि वाचनां दातुं कल्पते इति वाक्यशेषः । एतदेव भाष्यकारः सप्रपञ्चमाह—

आयसमुत्थमसज्झाइयं तु एगविहं होइ दुविहं वा । एगविहं समणाणं दुविहं पुण होइ समणीणं ॥३६०॥

आत्मनः शरीरात् समुत्थं संभूतमात्मसमुत्थमस्वाध्यायिकमेकाविधं भवति द्विविधं वा तत्र यत् एकविधमर्शो भगन्दरादि विषयं तत् श्रमणानां भवति, श्रमणीनां पुनर्भवति द्विविधं अर्शो भगन्दरादि समुत्थमृतुसंभवं च । तत्र यतनामाह—

धोयंमि य निप्पगले बंधा तिएणेव होंति उक्कोसा । परिगलमाणे जयणा दुविहम्मी होइ कायव्वा ॥३९१॥

व्रणादौ निप्रगले धौते उपरि क्षारप्रक्षेपः पुरस्सरं त्रयो बन्धा उत्कर्षतो भवन्ति यथापि परिगलति द्विविधे व्रणादावार्तवे च यतना वक्ष्यमाणा कर्तव्या । एतदेव सप्रपञ्चं भावयति ।

समणो उ वणे भगंदरे बंधेक्ककाउ वाएति । तह विगलंते छारे छोढुं दोतिण्णि बंधाउ ॥ ३९२ ॥

श्रमणो व्रणे वा भगन्दरे वा परिगलति हस्तशताद्बहिर्गत्वा निःप्रगलं प्रक्षाल्य चीवरे क्षारं क्षिप्त्वा उपर्यन्यत् चीवरं कृत्वा व्रणं भगन्दरं बध्नाति, । तत एवमेकं बन्धं कृत्वा वाचयति यदि तथापि परिगलत्यस्वाध्यायिकं तत उपरि क्षारं निक्षिप्य द्वितीयं बन्धं ददाति । ततो वाचयति तथाप्यतिष्ठति तृतीयमपि बन्धं प्रत्यवतारं दत्वा वाचयति ।

जाहे तिन्निविभिन्ना ताहे हत्थसयबाहिराधोउं । बंधिउ पुणोविवाए गंतु अन्नत्थ व पढंति ॥ ३६३ ॥

यदा त्रयोऽपि बन्धास्तेना स्वाध्यायिकेन विभिन्ना भवन्ति तदा हस्तशताद्बहिर्गत्वा निप्रगलं प्रक्षाल्य पुनः क्षारं निक्षिप्योपरि चीवरेण बध्वा पुनरपि वाचयति । अन्यत्र वा गन्तुं पठन्ति ।

एमेव य समणीणं वणम्मि इयरम्मि सत्तबंधाउ । तहवि य अठायमाणो धोऊणं अहव अन्नत्थ ॥३६४॥

एवमेव श्रमणीनामपि व्रणविषये यतना कर्तव्या भवति इतरस्मिन्नार्तवे सप्तबन्धाः पूर्वप्रकारेण भवन्ति । तथापि व्रणे इतरस्मिन् वा अतिष्ठति हस्तशताद्बहिः प्रक्षाल्य तथैव बन्धान् दत्वा वाचयति अन्यत्र गत्वा पठन्ति ।

एए सामन्नयरे असज्झाए अप्पणो उ सज्झायं । जो कुणइ अजयणाए सो पावइ आणमादीणि ॥३६५॥

एतेषामनन्तरोदितानामन्यस्मिन्नात्मनोऽस्वाध्यायिके सति यः स्वाध्यायं करोति तत्राप्ययतनया स प्राप्नोत्याज्ञादीनि तीर्थङ्कराज्ञाभङ्गादीनि दूषणानि । आदिशब्दादनवस्थादि परिग्रहः । न केवलमिमे दोषाः किंत्विदमेव ।

सुयनाणंमि अभत्ती लोगविरुद्धं पमत्तछलणा य । विज्जासाहणवेगुन्न धम्मया एयमाकुणसु ॥ ३९६ ॥

अस्वाध्यायिके पठनश्रुतज्ञानस्याभक्तिविराधनाकृता भवति, तद्विराधनायां दर्शनविराधना चारित्रविराधना च तद्भावे मोक्षाभावः । तथा लोकविरुद्धमिदं यथात्मनो अस्वाध्यायिके पठनं तथाहि–लौकिका अपि व्रणे आर्तवे च परिगलति परिवेषणं देवतार्चनादिकं वा (न) कुर्वन्ति । तथा प्रमत्तीभूतस्य प्रान्तदेवतया च्छलना स्यात्तथा विद्या उपचारमन्त्रेण

साध्यमाना साधनवैगुण्यधर्मतया न सिध्यति । तथा श्रुतज्ञानमपि तस्मान्मैवं कार्षीः । अत्र परावकाशमाह—

चोएइ जइ एवं सोणियमादीहिं होइ सज्झातो। तो भरितोच्चियदेहो एएसिं किहणु कायव्वं ॥ ३९७ ॥

परश्चोदयति यद्येवमुक्तप्रकारेणास्वाध्यायो भवति तत एतेषां शोणितादीनां देहो भृत इति तत्र कथं तु कर्तव्यम् । तस्मिन् सति कथं स्वाध्यायः । अत्र सूरिराह—

कामं भरितो तेसिं दंतादी अवजुया तह विवज्जा। अणवजुयाउ अवज्जा लोए तह उत्तरे चेव ॥३९८॥

कामं मन्यामहे एतत्तेषां शोणितादीनां भृतो देहस्तथापि ये दन्तादयोऽवयुताः पृथग्भूतास्ते च वर्ज्या वर्ज्यनीयाः । ये त्वनवयुताः अपृथग्भूता लोके उत्तरे च अवर्ज्या अपरिहर्तव्याः । एतदेव भावयति—

अब्भंतर मललित्तो कुणति देवाणमच्चणं लोए। बाहिर मलालित्तो पुण ण कुणइ अवणेइ च ततोणं ॥३९९॥

अभ्यन्तरमललिप्तोऽपि देवानामर्चनं लोके करोति । बाह्यमललिप्तः पुनर्न करोति अपनयति वा मलं ततः शरीरादेवमत्रापि भावनीयम् ।

आउट्टियावराहं सन्निहिया न खमए जहा पडिमा। इय परलोए दंडो पमत्त छलणा इह सियाउ ॥४००॥

उपेत्यकृतमपराधं सन्निहितासन्निहित प्रातिहार्या प्रतिमा न क्षाम्यति । इति एवममुना प्रकारेण श्रुतज्ञानमप्युपेत्य कृतमपराधं न क्षमते । तत्र परं लोके दुर्गतिप्रपातो दंड इहलोके प्रान्तदेवता छलना स्यात् ।

रागा दोसा मोहासज्झाए जो करेइ सज्झायं। आसायणावकासे को वा भणितो अणायारो ॥४०१॥

रागात् द्वेषात् मोहाद्वायोऽस्वाध्याये स्वाध्यायं करोति, से तस्य का कीदृशी फलत आशातना को वा कीदृशः फलद्वारेण भणितोऽनाचारः । तत्र रागद्वेषमोहात् व्याख्यानयति—

गणिसद्दमाइमहितो रागदोसंमि न सहते सद्दं । सव्वमसज्झायमयं पमादी होइ मोहाओ ॥ ४०२ ॥

गणी आचार्य आदिशब्दादुपाध्यायो गणावच्छेदकः इत्यादि परिग्रह एवमादिभिः शब्दैर्महित उत्कर्षितो योऽस्वाध्यायं करोति स रागे द्रष्टव्यो । यस्त्वन्यस्य गणिशब्दमुपाध्याय शब्दं वा न सहते, अहमपि पठित्वा गणी उपाध्यायो भविष्यामि । इति विचिंतयन्नादरपरोऽस्वाध्यायेऽपि स्वाध्यायं विदधाति, स द्वेषेऽवसातव्यः । यस्तु सर्वमस्वाध्यायमयमित्येवमादि विचिन्त्यास्वाध्याये स्वाध्यायं करोति एष भवति मोह इति । सम्प्रत्याचार्यः फलद्वारेणाशातनामाह—

उम्मायं च लभेज्जा रोगायंकं च पाउणोदीहं। तित्थयरभासितातो भस्सइ सो संजमातो वा ॥४०३॥
इहलोए फलमेयं परलोए फलं न देंति विज्जातो। आसायणा सुयस्स कुव्वइ दीहं तु संसारं ॥४०४॥

उन्मादं वा लभेत रोगातङ्कं च दीर्घं प्राप्नुयात् । तीर्थकरभाषिताद्वा संयमाद्भ्रश्यति । इहलोके विद्या अङ्गश्रुतस्कन्धादिलक्षणाः फलं मोक्षलक्षणं न ददति न प्रयच्छति न केवलं फलदानाभावः किन्तु श्रुतस्याशातना दीर्घं संसारं करोति । तदेवं फलत आशातनाभिहिता । साम्प्रतमनाचारं फलत आह ॥

नाणायारो विराहितो दंसणायारो वि तहा चरित्तं च। चरणविराहणयाए मुक्खाभावो मुणेयव्वो ॥४०५॥

अस्वाध्याये स्वाध्यायं कुर्वता ज्ञानाचारो विराधितस्तद्विराधनायां दर्शनाचारश्चारित्रं च विराधितं। चरणविराधनतायां मोक्षाभावः। अत्रैवापवादमाह—

बितियागाढे सागारियादि कालगय असति वुच्छए। एएहिं कारणेहिं जयणाए कप्पए काउं ॥४०६॥

अस्य व्याख्या प्राग्वत्—

सूत्रम्—ति वासपरियाए समणे निग्गंथे तीसं वास परियाए समणीए निग्गंथीए कप्पइ उवज्झाय त्ताए उद्दिसित्तए ॥ सू० १५ ॥ पंचवास परियाए समणे सट्ठिवास समणीए निग्गन्थीए कप्पइ आयरिय उवज्झायत्ताए उद्दिसित्तए ॥ १६ ॥ अस्य संबंधमाहः—

संगहमादीणट्ठाए वायणं देंति अन्नमन्नस्स। अयमवि य संगहो च्चियदुविहदिसा सुत्तसंबंधो ॥४०७॥

पूर्वसूत्रे अन्योन्यस्य वाचनां ददाति संग्रहादीनामर्थाय अयमपि च सूत्रेणाभिधीयमाने द्विविधदिशा आचार्यदिशा उपाध्यायदिशा च सङ्ग्रह एव ततः संग्रहप्रस्तावादधिकृतसूत्रस्योपन्यासः। एष सूत्रसम्बन्धः। अनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—त्रिवर्षपर्यायश्रमणो निर्ग्रन्थस्त्रिंशद्वर्षपर्यायाः श्रमण्याः कल्पते उपाध्यायतया उद्देष्टुं पञ्चवर्षपर्यायः श्रमणो निर्ग्रन्थः। षष्टिवर्षपर्यायाः श्रमण्या निर्ग्रन्थ्याः कल्पते। आचार्यतया उपाध्यायतया वा उद्देष्टुमिति एष सूत्राक्षरार्थः। सम्प्रति भाष्यविस्तरः—

तइयंमि उ उद्देसे दिसासु जो गणहरो समक्खाओ। सो चेव य होइ इहं परियातो वण्णितो नवरं ॥४०८॥

तृतीये उद्देशे दिक्षु आचार्योपाध्यायप्रवर्तिस्थविरगणावच्छेदिरूपासु यो गणधर आचार्य उपाध्यायो वा समाख्यातः स एव इहापि भवति ज्ञातव्यः। नवरमिह पर्यायोऽधिको वर्णितः। ततः स एव प्रपंच्यते।

तेवरिसो तीसियाए जम्मण चत्ताए कप्पति उवज्झे।
बितियाए सट्ठि सयरीय जम्मण पणवास आयरितो ॥ ४०९ ॥

त्रिवर्षस्त्रिवर्षपर्याय उपाध्यायः कल्पते त्रिंशत्कायास्त्रिंशद्वर्षपर्याया जन्मना जन्मपर्यायेण जघन्यतश्चत्वारिंशद्वर्षपर्याया उत्कर्षत देशोनपूर्वकोटिकायाश्चत्वारिंशत्कथं स्यादिति चेदुच्यते। दशवर्षजातायाः प्रव्रज्या प्रतिपत्तिस्त्रिंशद्वर्षाणि व्रतपर्याय एवं चत्वारिंशत्तथा द्वितीयस्याः श्रमणा निर्ग्रन्थ्याः षष्टिवर्षव्रतपर्याया जन्मतो जघन्यतः सप्ततिवर्षप्रमाणायाः पञ्चवर्षपर्याय आचार्यः कल्पते उत्कर्षतो देशोनपूर्वकोटिकाया जन्मतः सप्तभिर्वर्षाणि कथं भवतीति चेदुच्यते–दशवर्षपर्यायाः प्रव्रज्या-प्रतिपत्तिः प्रव्रजितायाः षष्टि वर्षाणीति।

मीया गीता वुड्ढा अवुड्ढा जावतीसपरियागा अरिहतिति संगहं सा दुसं गहं वा भयपरेणं ॥४१०॥

गीता वा गीतार्था वा भवतु अगीता वा अगीतार्था वा भवतु तथा वृद्धा वा भवतु अवृद्धा वा यावत् त्रिंशद्वर्षपर्याया तावान्नियमात्रिसंग्रहं त्रयाणामाचार्योपाध्याय प्रवृत्तिनीनां संग्रहमर्हति दुसंगहं भयवरेणं–त्रिंशत् वर्ष पर्यायात्परतो भजना

विकल्पमात्रिसंग्रहं वा उपाध्यायस्य प्रवर्तिन्या वा अभावतः एतदेव भावयति:

वयपरिणयायगीया बहुपरिवाराय निव्विययाराय। होज्जउ अणुवज्जाया अप्पवत्तिणिया वि जा सठी ॥४११॥

या वयसा परिणता गीतार्था बहु परिवारा निर्विकारा च सा यावत् षष्टिस्तावदनुपाध्यायी वा भवेद् प्रवर्तिनी वा एवं भवति द्विसंग्रहिका ।

एमेव अणायरिया थेरी गणिणी व होज्ज इयरीय । कालगओ सण्णा एव दिसाए धारेंति पुव्वदिसं ॥४१२॥

षष्टि वर्षेभ्यः परतो गणिनी प्रवर्तिनी इतरा वा अप्रवर्तिनी स्थविरा अनाचार्या भवेत् कथमित्याह—कालगतो सन्नाए वेत्यादि कालगतायामवसन्नायां दिशि आचार्यलक्षणायां षष्टि वर्षेभ्यः परतो वर्तमाना आर्यिका धारयन्ति पूर्वं दिशमेवमनाचार्या भवति । किं कारणं संयतीनामवश्यं संग्रहं इष्यते तत आह—

बहुपच्चवाय अज्जाउ नियमा पुण संगहे अपरिभूया । संगहिया पुण अज्जा थिरथावर संजमा होइ ॥४१३॥

आर्या पुनर्बहुप्रत्यवाया ततोऽसंग्रहे सति नियमात् परिभूता भवति पराभवस्थानमुपजायते । संगृहीता पुनरार्या स्थिर-स्थावरसंयमा भवति । ततः संग्रह इष्यते । के अपाया इत्याह—

पेसी अइया दीया जे पुव्वमुदाहया अवायाओ । ते सव्वे वत्तव्वा दुसंगहं वण्णयंतेण ॥ ४१४ ॥

ये पूर्वं कल्पाध्ययने द्विसंग्रहं वर्णयता पेसी आर्यिका आदि शब्दात् कुलपुत्र भोजिकादि परिग्रह इत्यादिका ऊदाहृता

अपायास्ते सर्वेऽत्रापि वक्तव्यास्ततो बह्वपायदर्शनतः संग्रहो मन्यते। तदेव द्रढयति।

अज्जाय विउलखंधा लतावाएण कंपते। जले वा अबंधणा नावा उवमा एस असंगहे ॥ ४१५ ॥

अजात विपुलस्कन्धा यथा वातेन लता कम्पते जले वा यथा अबन्धना बन्धनरहिता नौरेषा असंग्रहे उपमाऽर्याप्यसंगृहीता सती बहु प्रत्यवायवातोत्कलिकाभिरितस्ततः संयमात्कम्पते इत्यर्थः।

दिट्ठंतो गुव्विणीए उकप्पट्ठगबोधिए हि कायव्वो। गप्भंते रक्खंती समत्थं खुड्डए अगडे ॥ ४१६ ॥

अत्र लोके दृष्टान्तो गुर्विण्याः कर्तव्यो लोकोत्तरे कल्पस्थकबोधिकैः क्षुल्लकाचौरैः तत्र गर्भस्थे पुत्रे स्वगोत्रजादयस्तां रक्षन्ति स एष पुत्रप्रभावः, । अवटेगते चौरे क्षुल्लकस्य तन्मारणाय सामर्थ्यं (सामर्थ्यं) पर्यालोचनं सोप्येष पुरुषस्य प्रभावस्तत्र प्रथमतो गुर्विणीदृष्टान्तं विभावयिषुस्तावादिदमाह—

सगोत्तरायमादीसु गप्भत्थो वि धणं सुतो। रक्खए मायरं चेव किमुता जायवड्ढितो ॥ ४१७ ॥

गर्भस्थोऽपि यतः स्वगोत्र राजादिषु धनं जिघृक्षु धनं रक्षति। मातरं च किं पुनर्जातः प्रवर्धितश्च स सुतरां रक्षति, । तत्र यथा गर्भस्थोऽपि रक्षति तथा प्रतिपादयति।

वणिए मए रायसिट्ठे गप्भिणि धणमिच्छतए भूपाए। सव्वं सुयस्स दाहं धूयाभत्तं च वीवाहं ॥४१८॥

एको वणिक तस्य भार्या आपन्नसत्वा स वणिक् कालगतस्ततः केनापि राज्ञः शिष्टं देवगुर्विण्या धनमस्ति राज्ञोक्तं ॥७१॥

तिष्ठतु तद्धनं, यदि प्रसूतायाः सुतो भविष्यति ततः सर्वं सुतस्य दास्यामो दुहितरि च जातायां यावता भक्तं यावता च वीवाहस्तावन्मात्रं दास्यामः। एवं गच्छेऽपि गर्भस्थोऽपि सुतो राज्ञः स्वगोत्रेभ्यश्च धनं रक्षति मातरं च अन्यथा स्वगोत्रजै राज्ञा वाद्यापि तव पार्श्वे धनमस्तीति बहुधा विलुप्यते। भावितं लौकिकमुदाहरणमधुना लोकोत्तरं भावयति।

लोउत्तरिए अज्जा खुड्डगबोहिहरणी पसरणीयं। चोरो थेरणं कूवे सामत्थण वारणालेट्ठा॥(थू)(लद्धा)॥

लोकोत्तरिकोऽयं दृष्टान्तः। क्वचित् ग्रामे मालव शबरानीकमापतितं। तत्र कैश्चित् बोधिकैश्चौरैरार्यिकाणामेकस्य च चुल्लकस्य हरणं कृतं ते चौरा अन्यस्यैकस्य चौरस्यार्यिकाः क्षुल्लकं च समर्प्यान्यस्य हरणाय गताः स चैकश्चौरस्तृषापीडितः सन् कुपे पानीयायावतीर्णः। ततः चुल्लकश्चिन्तयति वयमेतावत्संख्याका बहवोऽयमेकस्ततः किमेकस्यापि न प्रभविष्याम इति विचिन्त्य ता आर्यिका भणिताः। पाषाणपुञ्जमेनं कुर्मस्तानेच्छान्ति मा मारयिष्यतीति कृत्वा ततः चुल्लकेन तद्वचो श्रुत्वा महानेकः पाषाणस्तस्योपरि मुक्तस्ततः पश्चात्ताभिः सर्वाभिरेककालं पाषाणा मुक्तास्ततः स पाषाणपुञ्जेनाक्रान्तश्चौरो मरणमुपागमत्। ततः क्षुल्लकेन तास्ततो निष्काशिता एवं चुल्लको रक्षति किं पुनर्महान् तत एतेन उपाध्याय आचार्यश्च त्रिवर्षपञ्चवर्षपर्यायस्त्रिंशत् षष्टि वर्षपर्यायाणामपि गीतार्थानामपि दीयते।

सूत्रम्—गामाणुगामं—दूइज्जमाणे भिक्खू य आहच्च वीसंभेज्जा तंच सरीरगं केइ साहम्मिए पासेज्जा कप्पइ सेतं सरीरगं न सागारियमिति कट्टु थण्डिले बहुफासुए पडिलेहित्ता पमज्जित्तापरि-

ठवेत्तए, अत्थियाइंथकेइ साहम्मिय सन्तिए उवगरणजाए परिहरणारिहे, कप्पइ से सागारकडं गहाय दोच्चंपि ओग्गहं अणुन्नवेत्ता परिहारं परिहारेत्तए ॥ सू०--१७ ॥ अस्य सूत्रस्य संबन्धप्रतिपादनार्थमाह--

अतिरेगट्ठा उवट्ठा सट्ठी परिया य सत्तरी जम्मं । जरपागं माणुस्सं पडणं एक्कस्स संबंधो ॥ ४२० ॥

अनन्तरसूत्रे अतिरेकार्थमतिरेकप्रतिपादनार्थमाचार्यस्योपाध्यायस्य च उपस्था उपस्थापनं कृतं, तत्र षष्ठिपर्यायं सप्ततिवर्षजन्मकं मानुषं जरापाकं भवति, । जरसा एकस्य पतनं तच्चपतनमनेन सूत्रेणाभिधीयते एष सूत्रसम्बन्धः, । अनेन सर्व सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या । गामाणुगामं दूइज्जमाणे इति विहरन् आह कदाचित् शरीरात् विष्वक् पृथग् भवेत् म्रियते इत्यर्थः, । तत्र शरीरकं केचित्साधर्मिकाः संयताः पश्येयुस्तत्र तस्य साधर्मिकस्य तत् शरीरं मा सागारिकं भवत्विति कृत्वा एकान्ते विविक्ते अचित्ते स्थण्डिले बहुप्राशुके कीटिकादिसत्वरहिते प्रत्युपेक्ष्य प्रमार्ज्य च परिस्थापयितुं अत्थिया इत्थ इत्यादि । अस्ति चात्र किञ्चित्साधर्मिक सत्कमुपकरणजातं सलक्षणं पतद्ग्रहादि परिहरणार्हं परिभोगार्हं करिष्यति । से इत्यादि कल्पते से तस्य सागारिकृतं गृहीत्वा सागारकृतं नाम नात्मना स्वीकरोति आचार्यसत्कमेतत् । आचार्य एव एतस्य ज्ञायक एवं गृहीत्वा आचार्याणां समर्पयेदिदं आचार्यस्तस्यैव ददाति । ततः स मस्तकेन वन्दे इति ब्रुवाण आचार्यवचः प्रमाणं करोति, । एष द्वितीयोऽवग्रहस्तमनुज्ञाप्य द्विविधेन परिहारेण परिहर्तुं परिभोगयितुं अथाचार्योऽन्यस्मै ददाति तदा तस्य तदिति सूत्रसंक्षेपार्थः । सम्प्रति निर्युक्तिविस्तरः—

तं चेव पुव्वभणियं सुत्तनिवातो उ पथे गामे वा । गामे एगमणेगा बहूवएमेव पंथेवि ॥ ४२१ ॥

यत्पूर्वं कल्पाध्ययने चतुर्थे उद्देशके विष्वग् भवनं विधानं भणितं तदेवात्रापि द्रष्टव्यम् । नवरमिह विशेषो भण्यते सूत्रनिपातो ग्रामे वा भवत् । पथि गामाणुगामं दूइज्जमाणे इति वचनात् तत्र ग्रामे एको वा भवेदनेके वा तत्र ये अनेके ते द्विप्रभृतयो यावत् सप्त बहवो वा द्रष्टव्या एवमेव पथ्यपि द्रष्टव्यमेकोवानेके वा तत्रानेके द्विप्रभृतयो यावत्सप्त बहवो वा एतदेवाह—

एगो एगो चेव उ दुप्पभिति अणेग सत्त बहुगावा । कालगत गाम पंथे वा जाणग उज्झण विहीए ॥४२२॥

एकस्तावदेक एव तस्यैकत्वेन भेदाभावात् द्विप्रभृतयो यावत्सप्ततावदनेके ततः परं बहवः एतेषां मध्ये कदाचिदेको ग्रामे पथि कालगतो भवेत् तत्र उज्झनविधिः परिष्ठापनविधेर्ज्ञायकास्ते यथोक्त विधिना परिष्ठापयन्ति । अथानेके द्विप्रभृतयो यावत्सप्तेति कस्मादुक्तं न पञ्च षट्वेति उच्यते । सप्तानामेव समाप्तकल्पत्वादन्यथात्वविधिरिति ज्ञापनार्थं तथा चाह—

चउरोवहंति एगो कुसादिरक्खइ उवस्सयं एगो । एगो य समुग्घातो इति सत्तगहं अहाकप्पो ॥४२३॥

चत्वारो जना विष्वग् भूतं वहन्ति । एकः पंचमकः कुशान् दर्भान् पानं च गृहीत्वा पुरतो याति एकषष्ठ उपाश्रयं रक्षति । एकः सप्तमः समुद्घातः कालगत इति एवममुना प्रकारेण सप्तानां यथाकल्पो विधिकल्पः ।

सत्तगहं हेट्ठेणं अविहीउ न कप्पए विहरिउं जे । एगाणि यस्स अविहीउ अशिवे उगच्छिउं वावि ॥४२४॥

सप्तानामधस्तादविधिस्ततस्तेषां षट्पञ्चप्रभृतीनां विहर्तुं न कल्पते, जे इति पादपूरणे एकाकिनः पुनरासितुं गंतुं नियमादविधिः तेषामपि कदाचित्कारण वशतः स्थितानां यः परिष्ठापनाविधि सोऽग्रेऽभिधास्यते । तथा च एकानेकेषामेव विधिमभिधित्सुः प्रथमतोऽनेकेषां प्रतिजानीते—

नेगाण विहिं वुच्छं नायमनाएव पुव्वखेत्तंमि। दिसि थंडिल झामिय बिंबमादि तीसुं पदेसेसु ॥४२५॥

पूर्वमेकेऽनेके चोक्तास्तत्र प्रथमतोऽनेकेषां विधिं वक्ष्यामि । प्रतिज्ञातमेव करोति । तत्र ज्ञातेऽज्ञाते वा पूर्वक्षेत्रे दिक् परिभावनीया । तथा त्रिषु प्रदेशेषु स्थण्डिलं तच्च स्वाभाविकं शिलातलादिरूपं ध्यामितमग्निना दग्धं बिम्बादीनां समीपं वा तत्र प्रथमतो ज्ञातक्षेत्रविषयविधिमाह—

नाएउ पुव्वदिट्ठं तं चेवय थंडिलं हवति तत्थ। अन्ना ते वेलपत्ता सन्नादिगयाउ पेहंति ॥ ४२६ ॥

ज्ञाते क्षेत्रे यत् पूर्वं दृष्टं तदेव स्थण्डिलं भवति । अज्ञाते यदि वेलायां प्राप्तास्तदा संज्ञादिगताः स्थण्डिलं प्रेक्षन्ते ।

अह पुण विकाले पत्ताइं ता चेव उ करेंति उवओगं। अकरणे हवंति लहुगा वेलं पत्ताण चउगुरुगा॥४२७॥

अथ पुनर्विकाले विकालवेलायां प्राप्तास्तत आगच्छन्त एवं स्थण्डिलविषयमुपयोगं कुर्वन्ति अथ प्रमादतोऽमङ्गलबुद्ध्या वा न कुर्वन्ति तदा उपयोगस्याकरणे चत्वारो लघुकाः प्रायश्चित्तं, वेलाप्राप्तानां पुनः स्थण्डिलविषयोपयोगाकरणे प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः ।

आणादिणो य दोसा कालगते संभमादिसुं हुज्जा। अच्छंतमणच्छन्ना विणासगरिहं च पावेंति॥४२८॥

न केवलं प्रायश्चित्तं किन्त्वाज्ञादयश्च दोषास्तथा तेषां मध्ये कोऽपि रात्रौ कदाचित्कालं कुर्यात्तत्र स्थण्डिलं न प्रत्युपेक्षितमिति न परिष्ठापयन्ति.। अपरिष्ठापयतां च वेतालोत्थानदोषः अथ परिष्ठापयन्ति तदास्थण्डिलदोषासंगः। तथाहि रात्रौ वह्नि संभवो वा स्तेन संभ्रमो वा परचक्रविभ्रमो वा जातः सोऽपि च व्रती कालगतः स्थण्डिलं न प्रत्युपेक्षितामिति न परिष्ठापितस्तत्र यदि अग्निसंभ्रमादिषु कथमनाथकलेवरमिति त्यक्त्वा व्रजामो मा प्रवचनस्योड्डाहो भूदिति विचिन्त्य तिष्ठन्ति तस्य समीपे तदा तेषामग्न्यादेर्विनाश उपधिर्वा स्तेनादिभिरपग्रहणं अथ न तिष्ठन्ति। किन्तु तस्यक्त्वा पलायन्ते तदा ते जनमध्ये गर्हां प्राप्नुवन्ति। अथवा स्थण्डिलं न प्रत्युपेक्षितमिति प्रभाते परिष्ठापयन्ति। तदा मलिनैर्वस्त्रैस्तस्मिन्परित्यज्यमाने प्रवचनस्यापभ्राजना अहो अमी वराका अदत्तदाना मृता अपि शोभां न लभंते,। संभमादिसु होज्जा इत्यादिकमेव व्याख्यानयति—

तेणग्गि संभमादिसु तप्पडिबंधेण दाहो हरणं वा। मइलेहिव च्छड्डुंती गरिहाय अथंडिलेवावि॥४२९॥

स्तेनाग्निसंभ्रमादिष्वादि शब्दात्परचक्रसंभ्रमादि परिग्रहः तत्प्रतिबन्धेन कालगतप्रतिबन्धेन तिष्ठतामग्निदाहं स्तेनैर्वाहरणं स्यात्। अथ स्थण्डिलं न प्रत्युपेक्षितमिति प्रभाते परिष्ठापयन्ति। तदा मलिनैर्वस्त्रैरुपेतं छर्दयन्तीति गर्हा स्यात्। अथैतद्दोषभयाद्वा तद स्थण्डिलेऽपि परिष्ठापयन्ति तदा अस्थण्डिले परिस्थापनादोषः।

एएदोस अपेहिय अह पुण पुव्वं तु पेहितं होंति । ता ताहिच्चिय निंभाए ते दोसा न होंता य ॥४३०॥

एते अनन्तरोदिता दोषा अप्रेक्षिते स्थण्डिले भवन्ति । अथ पुनः पूर्वं प्रत्युपेक्षितमभविष्यत्त एते अनन्तरोदिता दोषा ना भविष्यन् ।

अह पेहिएवि पुव्विं दिया व रातो व होज्ज वाघातो । सावय तेण भया वा ढक्कि या ताहे अत्थावि [तो]।४३१।

अथ पूर्वं प्रेक्षितेऽपि स्थण्डिले दिवा वा रात्रौ वा भवेत् व्याघातः कथमित्याहस्वापदभयात् स्तेनभयाद्वा यदि वा रात्रौ द्वाराणि ढक्कितानि पिहितानि तदा आस्थापयन्ति धरन्ति न परिष्ठापयन्तीत्यर्थः । तदा बन्धनच्छेदनजागरणादिका पूर्वोक्ता यतनापि, (वा) स्थण्डिलस्य व्याघातः तर्हि यावत्स्तेनादि भयापगमो भवति स्थण्डिलं वा किमपि कालोचितं प्राप्यते, तावत्सैव प्राक्तनी यतना कर्त्तव्या ॥

असतीए सुक्किलाणं दिणकालगयं निसिं विवेचंति । परिहारियं च पच्छा कडादि कोडीदुगेणं वा ॥४३२॥

अथ दिवसे कालगतः परं शुक्लानि वस्त्राणि न विद्यंते तर्हि शुक्लानां वस्त्राणामभावे दिनकालगते बन्धनादियतना विषयं कृत्वा निशि रात्रौ विवेचंति परिष्ठापयन्ति । अथ रात्रौ पूर्वोक्त कारणैर्व्याघातस्तर्हि यदन्यत एवमेव याचने शुक्लं वस्त्रं न लभ्यते, । तदा पश्चात्कृतादिषु प्रातिहारिकं शुक्लं वस्त्रं याच्यते । अथ तदपि न लभ्यते तर्हि कोटीद्विकेनाप्युत्पादयेत् । किमुक्तं भवति ? पूर्वं विशोधिकोट्यामृग्यते तदभावे अविशोधिकोट्यापीति ।

असती नीणेउ निसिं ठवेतु सागारिथंडिलं पेहे। थंडिलवाघायंमिवि, जयणा एसेव कायव्वा ॥४३३॥

कोटीद्विक प्रकारेणापि शुक्लवस्त्राणामभावे निशि रात्रौ परिष्ठापयन्ति। तत्र सागारिकं शय्यातरं कालगतस्य समीपे स्थापयित्वा स्वयं साधवः स्थण्डिलं तथाविधं प्रत्युपेक्षन्ते। अथ स्थण्डिलव्याघातः तथा एषैवानन्तरोदिता यतना कर्तव्या रात्रिद्वारं गतमथ दिग्द्वारमाह—

महल्लपुरगामे वा दिसा वाडग साधीतो। इहरादुव्विभागाउ कुग्गामे सुविभाविया ॥ ४३४ ॥

महानगरस्य महाग्रामस्य वा महत्वेन दिग्विभागो दुःखेन विभाव्यते। तत् उपाश्रयात् वाटकात् साहेर्वा दिग्विभागः परिभावनीयः। इतरथा दुर्विभागा भवेयुः कुग्रामे तु सुविभाव्यादिशस्ताः पुनरिमादिशः।

दिशा अवर दक्खिणा य अवरा य दक्खिणा पुव्वा। अवरुत्तरा य पुव्वा उत्तरपुव्वुत्तरा चेव ॥४३५॥

दिक् प्रथमतोऽपरदक्षिणा नैऋती निरीक्षणीया तदभावे दक्षिणा तस्या अभावे अपरा पश्चिमा तस्याप्यभावे दक्षिण-पूर्वा आग्नेयी इत्यर्थः। तस्या अभावे अपरोत्तरा वायवीति भावः। तस्या अलाभे पूर्वा तस्या अप्यभावे (उत्तरा तस्या अप्यभावे) उत्तरपूर्वा। सम्प्रति प्रथमायां दिशि सत्यां शेषदिक्षु परिष्ठापने दोषमाह—

समाही य भत्तपाणे उवगरणे ज्झायमेव कलहो उ। भेदो गेलण्णं वा चरमा पुण कड्ढते अण्णं ॥४३६॥

प्रथमायां अपरदक्षिणायां परिष्ठापने प्रचुरान्नपानलाभतः समाधिरुपजायते। तस्यां सत्यां द्वितीयस्यां दक्षिणायां

परिष्ठापने अभक्तपानं भक्तपानालाभः तृतीयस्यामनुपकरणमुपधेरभावः। चतुर्थ्यां दक्षिणपूर्वस्यां स्वाध्यायाभावः। पञ्चम्यामपरोत्तरस्यां कलहः। षष्ठ्यां पूर्वस्यां गच्छभेदः। सप्तम्यामुत्तरस्यां ग्लानत्वं चरमा अष्टमी पूर्वोत्तराकृतमृतकपरिष्ठापना अन्यत् मृतकं कर्षयति मरणमापादयतीत्यर्थः। एतदेवस्पष्टतरमाह—

पउरण्ण पाणपढमा बितियाए भत्तपाण न लभन्ति। ततियाए उवहिमादी नत्थि चउत्थीए सज्झातो ॥४३७॥
पंचमियाए असंखड छट्ठीए गणस्स भेयणं नियमा। सत्तमिया गेलण्णं मरणं पुण अट्ठमीबेंति ॥४३८॥

गाथाद्वयमपि व्याख्यानार्थत्वात्सुगमम्। नवरं पउरण्णपाणपढमा इत्यत्र प्राकृतत्वात् सप्तम्या लोपस्ततः प्रथमायामिति द्रष्टव्यम्। अष्टमीति अष्टम्यामिति। साम्प्रतमुक्तानुक्तद्वार संग्रहार्थमाह—

रत्तिंदिसा थंडिल्ले सिल विंचा झामिए य उस्सण्णे। छेत्ता विभत्ती सीमा सीयाणा चेव ववहारो ॥४३९॥

प्रथमं रात्रिद्वारं। तच्च प्रागेव सप्रपञ्चमुक्तं। द्वितीयं दिग्द्वारं तच्च भण्यमानमास्ते। तृतीयं स्थण्डिलद्वारं त्रिधा शिलारूपं बिम्बादि वृक्षादीनामधो ध्यामितं च चतुर्थमुच्छन्नद्वारं। पञ्चमं क्षेत्रैर्विभक्ते भूमिभागे द्वयोर्ग्रामयोः सीमायां परिष्ठापनीयमित्येवं लक्षणं षष्ठे श्मशाने इति द्वारं। तत्र च व्यवहारो वक्तव्यः। एष द्वारगाथा संक्षेपार्थः। साम्प्रतमेनामेव विवरीतुकामो रात्रिद्वारं किल प्रागेव सप्रपञ्चमुक्तमतो दिग्द्वारस्य वक्तव्यशेषमाह—

लब्भमाणे वा पढमाए असतीए वाघाते वा। ताहे अन्नाए विदिसाए पेहेज्ज जयणाए ॥ ४४० ॥

लभ्यमानायां गाथायां पुस्त्वं प्राकृतत्वात् । प्रथमाया अपरदक्षिणस्या अभावे व्याघाते वा सति ततस्तस्याः प्रथमाया दिशोऽन्यस्यां दिशि द्वितीयस्यां स्थण्डिलं यतनया प्रेक्षेत । तस्या अपि लभ्यमानाया अभावे व्याघाते वा सति तृतीयस्यामेवं यावच्चरमायामपि न प्रागुक्तो दोषः । तीर्थकराज्ञानुपालनपुरस्सरं यतनया प्रवृत्तेर्यदि पुनर्द्वितीयस्यां सत्यां तृतीयस्यां दोष उक्तः स प्रसजति चतुर्थ्यां तृतीयोक्त एवमुत्तरोत्तरदिक्ष्वपि भावनीयं । गतं दिग्द्वारमधुना स्थण्डिलद्वारमाह—

सिलायलं पसत्थं तु जत्थत्थाविफासुयं । झामं थंडिलमादिच्च बिंबादीण समीवे वा ॥ ४४१ ॥

शिलातलं शिलातलरूपं यत्प्रशस्तं स्थण्डिलं तत्र परिष्ठापयन्ति । अथवा यत्र गोकुलमजा वा उषिता आदिशब्दादन्यथा यत् प्रासुकं तत्र यदि वा ध्यामिते अग्निना दग्धे प्रदेशे आदिशब्दात्करीषादिप्रदेशरूपे वा स्थण्डिले यदि वा बिम्बादीनां वृक्षाणां समीपे यत्र महान्सार्थ उषितस्तत्र परिष्ठापयति । गतं स्थण्डिलद्वारमधुना उस्सण्ण उ द्वारमाह—

उस्सण्णा चिण्णा कप्पा उ होंति खेत्तेसुकेसुई । अत्थंडिलादिसासुं वा तेवि जाणेज्ज पण्णवं ॥ ४४२ ॥

केषुचित्क्षेत्रेषु उसण्णेन बाहुल्येन बहुकालाचीर्णाः कल्पा भवन्ति । किं विशिष्टा इत्याह—अस्थण्डिलास्तथाहि केषुचित् ग्रामेषु नगरेषु वा एवं रूपा मर्यादा यथा एतावति प्रदेशे मृतकं त्यक्तव्यं नान्यत्र तत्र च स्थण्डिलाभावः । ततस्तत्र धर्मास्तिकायप्रदेशनिश्रामुपकल्प्य परिष्ठापयेत् । यत्रापि नदीपूरेण वर्षासु स्थण्डिलप्रदेशः प्लावितो अन्यासु विदिक्षु स्थण्डिलव्याघातः । तत्रापि धर्मास्तिकायप्रदेशनिश्रया परिष्ठापनं कुर्यात् । एतच्च प्रस्तावादुक्तमन्यथा नायमाचीर्णः कल्पः तथा केषुचित् क्षेत्रेषु दिक्षु बहुकालाचीर्णाः कल्पा भवन्ति । यथा आनन्दपुरे उत्तरस्यां दिशि संयताः परिष्ठा-

पयन्ति । ततस्तत्र तथैव परिष्ठापनं कर्तव्यं नास्ति कश्चिद्दोषः । तानपि अस्थण्डिलान् दिक्षु वा अकल्पान् प्रज्ञावान् जानीयात् । ज्ञात्वा च तथैव समाचरेदिति । गतमुत्सन्नद्वारमिदानी क्षेत्र विभक्ते सीमायामिति द्वारमाह—

खेत्ते विभत्ते गामे राय भए वा अदेंतसीमाए । भोइयमादीपुच्छा रायपहे सीममज्झे वा ॥ ४४३ ॥

क्वचित् ग्रामे कौटुम्बिकैः क्षेत्रभूमयः सर्वा अपि सीमाच्छेदेन विभक्तास्ततः समस्तं भूमण्डलं क्षेत्रैर्निरुद्धं क्षेत्रसीमासु च न लभ्यते परिष्ठापयितुं कुत इत्याहः—रायभए वा अदेंतसीमाए । यदि क्षेत्रसीमायां परिष्ठाप्यते तदा येषां कुटुम्बिनां सा सीमा ते राजकुले गृह्यन्ते । यथा युष्माभिरयं मारितः । ततः सीमायां राजभयेन वा शब्दः समुच्चये अददत्सु कौटुम्बिकेषु तस्य ग्रामस्य यो भोजिको महत्तरः स पृच्छयते यथा क्षेत्रसीमायां वयं मृतकं परिष्ठापयाम आदि शब्दात् यदि स ब्रूयात् आयुक्तो जानाति नाहमिति ततस्तं पृच्छ तदा स पृच्छयते । यदि सोऽनुजानाति ततः सुन्दरमथनानुजानाति तदा राजपथे परिष्ठाप्यते । अथवा द्वयोर्ग्रामयोर्मध्ये सीमायां स राजावग्रह इति कृत्वा । अधुना श्मशानद्वारमाह—

असती उ सीयाणे सभण अन्नत्थ अपरिभोगंमि । असती अणुसट्ठादीणं तिग अंताइ इयरे वा ॥ ४४४ ॥

राजपथस्य ग्रामद्वयमध्यस्य वा कथमप्यभावे सीयाणे श्मशाने परिष्ठाप्यते । अथ श्मशानपालकः श्मशानद्वारे स्थितो निरुणद्धि यथा यत् दातव्यं तत् दत्वा श्मशानमभिगच्छथ तदा अन्यत्र अपरिभोगे यत्रानाथमृतकानि परिष्ठाप्यन्ते दह्यन्ते वा तत्र परिष्ठापयन्ति । अथ तादृक् स्थानं न विद्यते तदा तस्य असत्यभावे तस्य श्मशानपालकस्य अनुशिष्टिरनुशाशनमादि-

शब्दात् धर्मकथा च क्रियते। अथ तथापि न ददाति तर्हि से तस्य मृत्यस्य यानि णंतिगानि अन्तानि प्रान्तानि तस्मै दीयन्ते। अथ तानि नेच्छति तर्हि इतराणि नवानि दीयन्ते। कथं भूतानीत्यत आह—

अदसाइय णिच्छंते साहारणवयणदारमुत्तूणं। सति लंभमुवारुहणं सव्वे व विगिंचणा लंभे ॥४४५॥

अदशानि दशारहितानि दीयन्ते। अथ तानि नेच्छति तर्हि साधारणं वचनं भण्यते-यथा यं कालगतो अवतारितस्तिष्ठतु वयं ग्रामं प्रविश्य मार्गयामो यदि लभ्यामहे दास्यामो नो चेत्तर्हि तवायत्तमिदं मृतकमिति एवं साधारणं वचनमुक्त्वा तत्कैवर्तं श्मशानद्वारे अवतार्य ग्राममध्ये गमनं कुर्वन्ति। सति लंभेत्यादि यदि लब्धानि सदशानि वस्त्राणि ततः प्रत्यागत्य दत्वा परिष्ठापयन्ति। अथ न लब्धानि तदा राजकुले उपारोहणं चटनं चटित्वा निवेद्यते यथा युष्मदीयः श्मशानपालकः श्मशाने व्रतिनं कालगतं मोक्तुं न ददाति, साधवो हि निःकिञ्चनाः सन्नसभ्यं याचते। एवं निवेद्य तस्य पुरुषमानीय परिष्ठापयन्ति। एतेन यदधस्तात् द्वारगाथायां व्यवहार इत्युक्तं तद्भावितम्। अथ राजकुलं ब्रूयात् श्मशानपालस्यै तदायत्तं ततोयत्स ब्रूते तत्कर्तव्यम्। एवं राजकुले व्यवहारस्यालाभे सैव विवेचना। किमुक्तं भवति पुनस्तत्र न गम्यते।

सीयाणस्सवि असती अलंभमाणे उवरि कायाणं। निसिरंता जयणाए धम्मादिपदेसनिस्साए ॥४४६॥

अथ श्मशानपालकः श्मशानद्वारे मृतकस्य स्थापनं न ददाति तदा श्मशानस्याभावे श्मशाने द्वारे च स्थापयितुमलभ्यमाने ऽस्थण्डिलेऽपि कायानां हरित (?) कायादीनामुपरियतनया धर्मादिप्रदेशनिश्रया धर्मास्तिकायादि प्रदेशेष्विदं परिष्ठापयाम इति कल्पनया निःसृजंतः परिष्ठापयन्तः शुद्धाः।

एस सत्तगहमज्झाया ततो वा जे परेण य । हट्ठा सत्तगह थोवाउ तेसिं वुच्छामि जो विही ॥४४७॥

एषा अनन्तरोदिता मर्यादाविधिः सप्तानां तेभ्यो वा सप्तभ्यः परतो येऽष्टप्रभृतयः तेषां द्रष्टव्या ये तु सप्तानामधस्तात् स्तोकास्तेषां यो विधिस्तं वक्ष्ये प्रतिज्ञातमेव करोति ।

पंचगह दोण्हि हारा भयणा आरेण पालहारेसु । ते चेव य कुसपडिमा नयंति हारावहारो वा ॥४४८॥

यदि सप्तानामधस्तात् षट् भवन्ति तदा त्रयो विश्रम्य द्वौ द्वौ भूत्वा वहन्ति, एको वसतिपाल एकस्तृणानि मात्रकं च गृह्णाति पञ्चानां विधिं साक्षादाह–पञ्चानां साधूनां संभवे द्वौ हारौ वहत इत्यर्थः । तृतीयः कुशादि नयति, चतुर्थो वसतिपालः पञ्चमः कालगतः पञ्चानामारतो ये चतुः प्रभृतयस्तेषां वसति रक्षणे वहने च विकल्पना, किमुक्तं भवति, यथा संभवमशून्यां वसतिं कृत्वा शय्यातरस्य वा निवेद्य शून्यामपि कृत्वा यथा शक्नुवन्ति, तथा परिष्ठापयन्ति, तथा चाह, तएव हरा मृतवाहकाः कुशप्रतिमा नयन्ति, इयमत्र भावना शय्यातरस्य वसति निवेदने कृते त्रयो विश्रम्य विश्रम्य वहंति, यस्तु विश्राम्यति सकुशादि नयतीति । अथवा एक एव यः समर्थः स हरो भवेत्स वहतीति भावः ।

एक्को व दो व उवहिं रत्तिं वेहा सदि य असुण्णंमि । एक्कस्स य तह चेवा छड्डणे गुरुगा य आणादी ॥४४९॥

यदि त्रयः साधवो भवेयुस्तदा एकः कालगतो ये च द्वौ तौ रात्रावुपधिं विहायसि कृत्वा एकौ द्वौ वा वहतो, अथ दिवा परिष्ठाप्यते तदा एकस्य मोचनेन शय्यातरभालनेन वा अशून्ये उपाश्रये कृते सति द्वाभ्यामेकेन वा उद्ढ्वा परिष्ठा-

पयितव्यः । एकस्यापि परिष्ठापने विधिः तथैव द्रष्टव्यो यथा द्वयोरनन्तर मुक्तः । किमुक्तं भवति ? रात्रावुपधिं विहायसि कृत्वा परिष्ठापयति । दिने शय्यातरभालनेन वसतिमशून्यां कृत्वा परिष्ठापयेत् । यद्येकद्वित्रिप्रभृतयः स्तोका वयं कथं वोढ्याम इति विचिन्त्य न परिष्ठापयन्ति । किन्तु त्यक्त्वा गच्छन्ति तदा तेषां प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः न केवलं प्रायश्चित्तमेव किन्त्वाज्ञादयश्च दोषास्तन्निमित्तमपि तेषां प्रायश्चित्तमिति भावः । इमे चान्ये दोषाः ।

गिहिगोणमल्लराउल निवेयणा पाणकड्ढणुड्डाहो । छक्कायाण विराहण ज्झावणसुक्खेय वावन्ने ॥४५०॥

साधूनामभावे गृहिणस्तं त्यजन्ति यदि वा गावौ बलीवर्दौ योक्त्रयित्वा ताभ्यां गृहस्थाः कर्षयन्ति । अथवा मल्लैः परित्याजयन्ति यदि वा गृहस्था राजकुले निवेदयन्ति । तत्र पाणैराकर्षणे प्रवचनस्योड्डाहः । यथा प्राप्तमीदृशेन धर्मेण यत्रेदृशी अवस्था प्राप्यते, एते प्रवचनविराधना विरूपा दोषा इयं संयमविराधना असंयतैर्नीयमानैः षट्कायविराधना, ध्यामनादहनं तस्य कलेवरस्य गृहस्थैः क्रियते । ततस्तत्रापि षट्कायविराधना तथा व्यापन्ने कुथिते कृमिजालसंसक्ते शुष्के शोषमुपगते द्वीन्द्रिय विराधना उपसंहारमाह—

तम्हा उवहि तं चेव वोढुं जे जई पच्चला नयंति । दोवि निद्दोवे सद्दोवे ठावए निसिं ॥४५१॥

यस्मादेते अनन्तरोदिता दोषास्तस्मात् स्तोकैरपि परिष्ठापयितव्यं । तत्र विधिः प्रागुक्त एवं यथा यदि चत्वारस्तदा एको वसतिपालः शेषास्त्रयो विश्रम्य विश्रम्य तत्कलेवरं वहन्ति । यस्तु विश्राम्यति स तृणानि मात्रकं च वहंति । अत्र

योजना यदि वा द्वौ तदा यदि रात्रौ निर्भयं तर्हि निद्रोचे निर्भये ये यतय उपधिं कलेवरं वोढुं प्रत्यलाः समर्थास्ते द्वावपि नयतः उपधिं तच्च कलेवरं नयन्तीत्यर्थः। नीत्वा च कलेवरं स्थगयित्वा परिष्ठापयन्ति । अथ बहिरुपकरणस्तेन भयं तदा रात्रावुपकरणं विहायसि विलम्ब्य द्वारं बध्वा परिष्ठाप्य प्रत्यागच्छन्ति । यदि वा सद्रोचे सभये रात्रौ तत्कलेवरं स्थापयन्ति स्थापयित्वा बन्धनच्छेदनजागरणादिकां यतनां कुर्वन्ति ततो दिवसे यदि शक्नुवन्ति । तदा उपकरणं गृहीत्वा परिष्ठापयंति । अथोपकरणं वोढुं न शक्नुवन्ति तदा शय्यातरादीनां परिनिवेद्य द्वारं स्थगयित्वा परिष्ठापयन्ति । परिष्ठाप्य भूयो वसतौ प्रत्यागच्छन्ति ।

अह गंतुमणा चेव तो नयंति ततो च्चिय । उलोयणमकुव्वंतो असढो तत्थ सुज्झए ॥ ४५२ ॥

अथान्यं ग्रामं ते गन्तुमनसस्तत उपकरणं सह नयन्ति नीत्वा तत्कलेवरं परिष्ठाप्य तत एव परिष्ठापनप्रदेशात्परतोऽन्यं ग्रामं गच्छन्ति। तत्र यदुक्तमधस्तात्कल्पाध्ययने अवरज्जूयंमि अवलोयणा कायव्वा इति तदन्यग्रामगमनेना शठोऽकुर्वन् शुध्यति न दोषभाग् भवति ।

छड्डेउं जइ जंती नायमनायाणनाए परलिंगं । जइ कुव्वंती गुरुगा आणादीभिक्खु दिट्ठंतो ॥४५३॥

यदि कालगतं छर्दयित्वा अपरिष्ठाप्य गच्छन्ति तर्हि ते विचारणीयास्तेन ग्रामेण ते ज्ञाताऽज्ञाता वा तस्य परिचिता अपरिचिता वा इत्यर्थः। तत्र ज्ञाते ग्रामस्य परिचये सति यदि कालगतस्य परलिङ्गं कुर्वन्ति कृत्वा वा परिष्ठाप्य गच्छन्ति। तदा

प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुका आज्ञादयश्च दोषा अथाज्ञाते परलिङ्गं कृत्वा अपरिष्ठाप्य गच्छन्ति। तदा कालगतस्य परलिङ्ग दर्शनतो मिथ्यात्वगमनमत्र च श्रावकभिक्षु दृष्टान्तः। स चावश्यकटीकातो भावनीयः। तत्र ज्ञातेऽन्ये च दोषास्तानेवाह—

अचियत्तमादिवोच्छेयमादि दोसा उ होंति परलिंगे। अन्नाए उहि काले अकए गुरुगा य मिच्छत्तं ॥४५४॥

ज्ञाते सति परलिङ्गे क्रियमाणेऽचियत्तादयोऽप्रीत्यादयो व्युच्छेदादयश्च दोषा भवन्ति तथाहि ग्रामेयकास्तत् परलिङ्गं कृतमितरांश्च साधून् दृष्ट्वा अप्रीतिं कुर्वन्ति। अहो इमे संयता निःशूका निर्लज्जामापरिष्ठाप्यो भूदिति परलिङ्गमारोप्यापरिष्ठाप्य त्यक्त्वा गताः। आदिग्रहणेनागाढमिथ्यादृष्टीनां प्रतिरूप जायते इति परिग्रहस्तत्र च व्युच्छेदादयो दोषास्तथाहि ते आगाढमिथ्यादृष्टयः प्रीतिं ब्रूवते। अहो सुन्दरमात्मनैव तैः प्रवचनस्य हीलना कृता मा एतेषामाहारादीनि प्रयच्छथ। आदिग्रहणान्मा अत्र कोऽपि प्रव्रज्यां प्रतिपद्येत मा सोऽप्येवं विधामवस्थां प्राप्नुयात्। एते ज्ञातानां दोषा अथाज्ञाता यतनां कृत्वा तत्कलेवरमपरिष्ठाप्य व्रजन्ति। यदि क्षिप्रमेव गतास्ततः पश्चात्कालगतो देवलोके उत्पन्नो अवधिं प्रयुङ्क्ते ततः स एवं मन्येत। अहमेतेन लिङ्गेन देवोजात एवं (ममता) माननान्तरं मिथ्यात्वगमनं। अत्र काले कृते तेषां गमने प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः। यस्मादेते दोषास्तस्माद्विधिना परिष्ठाप्यः सम्प्रति यः कथंचन एकाकी जातस्तस्य परिष्ठापना विधिमाह—

एगाणि तो जाहे न तरेज्ज विविंचिउं तयं सोउ। ताहे य विमग्गेज्जा इमेण विहिणा सहा उ ॥४५५॥

यदा स एकाकी त्यक्तकलेवरं विवेक्तुं न शक्नुयात् तदा अनेन वक्ष्यमाणेन विधिना सहायान् विमार्गयेत्, तमेव विधिमाह—

संविग्गमसंविग्गे सारुविय सिद्धपुत्त सराणीय। सग्गामंमि य पुव्वं सग्गामे असती परग्गामे ॥४५६॥
अप्पाहेइय सयं वा विगच्छई तत्थं वा विया अराणं। असती निरच्चए वा काउं ताहेव वच्चेज्जा ॥४५७॥
संविग्गइ तेच्चिय असतीए ताहे इत्थीवग्गेण। सिद्धीसाविग संजति किढि मज्झिमकायतुल्ला वा ॥४५८॥

यदि तस्मिन् ग्रामे अन्येऽपि संविग्ना असांभोगिकाः सन्ति तदा तैः सह परिष्ठापयन्ति तेषामभावे असंविग्नैः पार्श्वस्थादिभिः समं तेषामप्यभावे सारूपिकसिद्धपुत्रैस्तेषामप्यप्राप्तौ संज्ञिभिः श्रावकैः समं एवं पूर्वं स्वग्रामे मार्गणा कर्तव्या। तत्र स्वग्रामे संज्ञिनामप्यसति अभावे यदि परग्रामे स्वपक्षोऽस्ति तत्र कंचित् प्रेषयति अन्यस्य वा तथाविधस्य प्रेषणयोग्यस्याभावे अप्पाहेसेति अन्यं गच्छन्तं सन्दिशति। अन्यस्यापि गच्छतोऽसंभवे कालगतस्य पार्श्वे कंचित्स्थापयित्वा स्वयमन्यग्रामं गच्छति गत्वा स्वपक्षमन्यमानयति अथ स कोपि न विद्यते, यः कालगतस्य पार्श्वे स्थाप्यते तर्हि यत्र काकादिभिर्न भक्ष्यते तत्र निरत्यये निरपाये स्थाने कालगतं कृत्वा ततोऽन्यंग्रामं व्रजेत्। गत्वा संविग्नादीना नयति प्रथमतः सांविग्नान् सांभोगिकानानीय तैः समं परिष्ठापयति। तेषामलाभे असांभोगिकैरपि तेषामप्यभावे असंविग्नैः पार्श्वस्थादिभिः तेषामप्यसति सारूपिकसिद्धपुत्रैस्तेषामप्यप्राप्तौ श्रावकैः समं तेषामप्यभावे स्त्रीवर्गेण। तत्र क्रममाह—प्रथमतः सारूपिकीभिः सिद्धपुत्रिभिरतुल्यवयोभिस्तासामप्यलाभे श्राविकाभिर तुल्यवयोभिस्तासामप्यभावे वृद्धाभिः संयतीभिस्तासामप्यप्राप्तौ मध्यमवयोभिःसंयतीभिस्तासामप्यलाभे तुल्याभिरपि तुल्यवयोभिरपि संयतीभिः।

गणभोइएवि जुंगिते संवरमादी मुहा अणिच्छंते। अणुसट्ठिं अदसादी तेहिं समं तो विविंचेउ ॥४५९॥

तुल्यवयसामपि संयतीनामभावे मल्लगणं वा हस्तिपालगणं वा कुंभकारगणं वा समुपतिष्ठति ततो यान् ते सहायान् ददति तैः समं परिष्ठापयति। गणानामभावे भोजिकं ग्राममहत्तरमुपतिष्ठते, । ततो यान् सहायान् ददाति तैः सह परिष्ठापयति। तत्रापि सहायानामलाभे ये जुङ्गिका हीनजातयो हीनकर्माणश्च सम्बरादयश्च सम्बराः कचवरोत्सारका आदिशब्दान्नखशोधकाः स्नानकारकचालप्रचालकादि परिग्रहस्तेषामनुशिष्टिं ददाति । ततस्तैः सहायैः परिष्ठापयति । अथ ते मुधानेच्छन्ति तदा येऽन्ये जातिजुङ्गिका वरुडादयस्तेषामनुशिष्टिं ददाति । अथ तेऽपि मुधानेच्छन्ति तदा तेषामदशानि वस्त्राणि मूल्यं दीयते। अदशानामनिच्छायां सदशान्यपि ततस्तैः समं विवेचयेत् ।

अथ रुंभिज्जदारट्ठे मुल्लं दारुण दीवाहा। अणुसट्ठादितु तहियं अणो वा भणती जती ॥ ४६० ॥

तस्मिन् कालगते कदाचित् रात्रौ नीयमाने द्वारस्थो द्वारं न दद्यात् । यदि किञ्चित्प्रयच्छ ततो निष्काशं ददामि । क्वचिद्देशे पुनरयमाचारो दिवसेऽपि मृतं द्वारपालस्य किंचित् दत्वा निष्काश्यते । तस्य रुन्धतोऽनुशिष्टिः कर्तव्या । आदिशब्दात् धर्मकथापि । तत्र यदि नेच्छति ततो यद्यन्यः कोऽपि धर्मकथामनुशिष्टिं वा श्रुत्वा ब्रूते । किं ब्रूते इत्याह—

मुंच दाहामहं मुल्लं उवेहं तत्थ कुव्वती । अदसादीणि वा देती असती साहारणं वदे ॥ ४६१ ॥

जइ लप्भामो अणेमो अलद्धे तं वियाणतो । सो वि लोगरवाभीतो मुंचते दारपालतो ॥४६२॥

मुञ्चामुं साधुमहं ते मूल्यं दास्यामि। तत्रोपेक्षां साधुः कुरुते न तं मूल्यं प्रयच्छन्तं वारयति। अथान्यः कोऽपि नैवं भणति तदा अदशानि वस्त्राणि ददाति तेषामनिच्छायां सदशान्यपि अथ वस्त्राणि सदशान्यदशानि वा सन्ति तदा तेषामभावे साधारणं वदेत्। तथाहि यदि लप्स्यामहे तत् आनेष्यामो अलाभे त्वमेतस्य कलेवरस्य विज्ञायक एवं साधारणे उक्ते सोऽपि द्वारस्थो लोकरवभीतो नियमात् मुञ्चति अमोचने तत्त्रैव मुक्त्वा वस्त्रोत्पादनाय गच्छन्ति। गत्वा अन्तं प्रान्तं वा वस्त्रमानयन्ति। अलाभे सोऽपि द्वारपालो मृतकेन हील्यते ततो मुहूर्तानन्तरं स स्वयमेव मुञ्चति अज्ञातविषयेऽपवादमाह—

अणाए वावि परलिंगं जयणाए काउ वच्चती। उवयोगठ नाऊणं एसविही असहायए॥ ४६३ ॥

अथवा अज्ञाते अपरिचये ग्रामरूपयतना कालगतस्य परलिङ्गं कृत्वा व्रजति। कया यतनयेत्याह—उपयोगार्थं ज्ञात्वा एतावता कालेन तस्य कालगतस्य उपयोगलक्षणोऽर्थोऽभूत्। नातः परं परलिङ्गकरणेऽपि कश्चिद्दोष इति ज्ञात्वा एषविधिरसहायेष्वसहायस्य एकाकिनो द्रष्टव्यो न तु द्विप्रभृतीनामपि।

एएण सुत्ते न गयं सुत्तनिवा तो उ पंथगामे वा। एगो व अणेगो वा हवेज्ज वीसुंभिय। भिक्खू ॥ ४६४ ॥

यदेतद्व्याख्यानमेतेन न सूत्रं गतं किन्तु सामाचारी प्रकाशनिमित्तं सर्वमेतद्व्याख्यातं। सम्प्रति यदधः प्रतिपादितः सूत्रनिपातः पथि ग्रामे वेति तदिदानीं व्याख्यायते। एको वा अनेके वा भवेयुर्विष्वग्भूता भिक्षवः। इयमत्र भावना—अत्र चत्वारो भङ्गाः एकेन साधुना एकः कालगतो दृष्टः १ एकेनानेके २ अनेकैरेकः ३ अनेकैरनेके० ४। तत्र प्रथमभङ्गमधिकृत्य विधिमाह—

एगाणियं तुग्गामे दठुं सोउं विगिंचणा तहेव । जा दाररुंभणं तू एसो गामे विही वुत्तो ॥ ४६५ ॥

ग्रामे एकाकी एकाकिनं कालगतं संविग्नमसंविग्नं वा दृष्ट्वा श्रुत्वा वा विवेचनं परिष्ठापनं तथैव कुर्यात् यथोक्तमनन्तरं तावत् यावत् द्वारे निरोधनम् । एवं शेषेष्वपि भङ्गेषु संविग्नशरीरं वा ऽसंविग्नशरीरं वा प्रागुक्तेन विधिना परिष्ठापयितव्य एष ग्रामे विधिरुक्तः सम्प्रति पथि विधिमभिधित्सुराह—

एमेव य पंथंमि वि एगमणेगे विगिंचणा विहिणा । एत्थं जो उ विसेसो तमहं वुच्छं समासेणा ॥४६६॥

एवमेव अनेनैव प्रागुक्तेन प्रकारेण पथ्यपि एकस्यानेकस्य च विधिना विवेचना परिष्ठापना द्रष्टव्या । नवरमत्र यो विशेषस्तमहं समासेन वक्ष्ये ।

एगोएगं पासति एगो णेगे णेगे एगं । णेगाणेगे तेपुण संविग्ग तरेव जे दिट्ठा ॥ ४६७ ॥

तत्र एकोऽनेक प्रतिपादनार्थमाह—दिठा एक एकं पश्यतीति प्रथमो भङ्गः १, एकोऽनेकान् २, अनेके एकं ३, अनेके अनेकान् ४ । तत्र ये दृष्टास्ते संविग्ना भवेयुरसंविग्ना वा सर्वथा परिष्ठापना कर्तव्या । अन्यथा प्रवचनोपघातसंभवात् । सम्प्रति विशेष प्रतिपादनार्थमाह—

वीइक्कंते भिन्ने नियट्टे सोऊण पंचविपयाइं ॥ मिच्छुत्त अन्न पंथेण कड्डणा उज्झामणाजं च ॥४६८॥

व्यतिक्रान्तं व्यपगतजीवमिति भावः । भिन्नंश्वादिभिर्विकीर्णं कुथितमकुथितं वा तस्मिन् व्यतिक्रान्ते भिन्ने उपलक्षण-

मेतत् । अभिन्ने वा श्रुते निवृत्त्य यथोक्तविधिना तत्परिष्ठापयेत् । यदि पुनः श्रुत्वा एकमपि पदं गच्छति तदा आज्ञादीनि पञ्चापि पदानि तस्य प्रसजन्ति, न केवलमाज्ञादीनि पञ्चपदानि किन्त्वन्यान्यपि मिथ्यात्वादीनि प्रसजन्ति । तद्यथा श्रुत्वा यदि परिष्ठापना भयादन्यपथेन उन्मार्गेण वा अन्यथा ग्रामाभिमुखं व्रजति तदा न स यथा वादकारीति तस्य मिथ्यात्वं, कड्ढणत्ति गृहस्थाद्याकर्षणे यत्प्रायश्चित्तं तदपि प्राप्नोति । तथा झामणेत्ति ध्यामनं अग्निकायेन यदि तस्य कलेवरस्य क्रियते तदा ध्यामननिष्पन्नमपि अन्तस्य प्रायश्चित्तमापद्यते । यच्चान्यत्तदपि प्राप्नोति । किं तदिति चेत् यावन्तः प्राणा विमूर्च्छंति तावन्तो विराध्यन्ते । यावन्तश्चागन्तुकाः प्राणविराधनामाप्नुवन्ति तत्सर्वमपरिष्ठापयन् प्राप्नोति । अथवा श्रुत्वा पदमात्रातिक्रमेऽपि पञ्चापि पदानि प्राप्नोति । कानि तानीत्यत आह मिथ्यात्वमयथावादकारित्वात्, अन्यपथेन व्रजने तन्निमित्तं प्रायश्चित्तं २ गृहस्थादिभिः कर्षणं तन्निष्पन्नं ३ अग्निकायेन दहने तद्धेतुकं ४ यच्चान्यत्संमुर्च्छितागन्तुकप्राणजाति विराधना, जं तदपि ५ । साम्प्रतमेनामेव गाथां व्याचिख्यासुराहः—

तं जीवातिक्कंतं भिन्नं कुहितेयरं व सोऊणं । एगपयंपिनियत्ते गुरुगामग्गमादिवा ॥ ४६९ ॥

तत्कलेवरं जीवातिक्रान्तं व्यतिक्रान्तमुच्यते; । भिन्नं श्वादिभिर्विकीर्णं तच्च कुथितमकुथितं वा उपलक्षणमेतत् अभिन्नं वा श्रुत्वा एकपदमपि न गच्छति किन्तु निवर्तते । अन्यथा एकपदातिक्रमेऽपि प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः । उन्मार्गादौ वा प्रत्येकं प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः ।

आणादी पंचपदे नियत्तणे पावए इमे । अन्नोमिच्छत्तादीवपदे कमविक्खेवावजे पंच ॥ ४७० ॥

न केवलमनिवर्त्तने प्रायश्चित्तं किन्त्वाज्ञादीनि पञ्च पदानि प्राप्नोति। तद्यथा आज्ञा १ नवस्था २ मिथ्यात्व ३ मात्मविराधना ४ संयमविराधना ५ च। न केवलममूनि पदानि किन्त्वमून्यपि मिथ्यात्वादीनि पदान्यन्यानि प्राप्नोति। तानि च प्रागेव विभावितानि अथवा पञ्चापि पदानि प्राप्नोति इत्युक्तं। तत्र तान्येव पञ्चपदानि द्वारगाथया दर्शयति—क्रमविक्षेपात्पादविक्षेपाद्यानि पञ्चपदानि मिथ्यात्वादीनि मिथ्यात्वमन्यपथेन प्रव्रजनं २ गृहस्थादिभिराकर्षणं ३ अग्निकायेन दहनं ४ यच्चान्यत्संमूर्च्छितागन्तुकप्राणजातिविराधनमिति तानि प्राप्नोति तदेवं पञ्चपदानि तस्य व्याख्यानं द्विधा कृतं सम्प्रति कर्षणपदं यच्चेति पदं च व्याख्यानयति।

गोणादिजत्तिया लोयं पाणजादीउ तत्थ मुच्छति। आगंतुगावपाणाजं पावेंते तयं पावे ॥ ४७१ ॥

गवादयो यत्समाकर्षयन्ति यावन्तो वा प्राणजातयस्तत्र कलेवरे मूर्च्छन्ति। आगन्तुका वा प्राणा यत्प्राप्नुवन्ति तदेतत्सर्वं सोऽनिवर्तमानः प्राप्नोति शेषपदानि सुगमानीति कृत्वा न व्याख्यातानि। अधुना विवेचनामाह—

दट्ठुं वा सोउं वा अव्वावण्णं विगिंचए विहिणा। वावण्णे परलिंगं उवहीनातो अनातो वा ॥४७२॥

पथि कालगतं दृष्ट्वा यदि कालगत इति अन्यतः श्रुत्वा यदि तत्कलेवरमव्यापन्नमविभिन्नमित्यर्थस्ततः पूर्वोक्तेन विधिना विवेचयेत्। अथ स एकाकी ततः परिष्ठापयितुं न शक्नोति यदि वा शक्नोति परं बहवो मृतास्ततः परलिङ्गं कृत्वा व्रजति। अथ तत् व्यापन्नं तदा तस्मिन्परलिङ्गं कर्तव्यं। परलिङ्गकरणं नाम यस्तस्योपधिग्रहणं। स चोपधिर्द्विधा—ज्ञातोऽज्ञातो वा।

श्री व्यवहारसूत्रस्य पीठिकाऽनंतरः । ॥ ८२ ॥

ज्ञातो नाम यथैतत्सांभोगिकस्य साधोरुपकरणमज्ञातो नाम यो न ज्ञायते किमेष सांभोगिकस्य साधोरुपकरणं किंवा असांभोगिकस्येति । तत्र ज्ञातोऽज्ञातो वा तस्योपधिर्गृहीतव्यः । अथ कस्मात्परलिङ्गं क्रियते तत आह—

माणं पिच्छंति बहूइति नाएवी करेइ परलिंगं । गहिउंमि वि उवगरणे परलिंगं चेव तं होइ ॥४७३॥

मा अमुं बहवोजनाः प्रेचन्तामिति कृत्वा ज्ञातेऽपि तस्मिन् कालगते परलिङ्गं क्रियते । किंतत्परलिङ्गकरणमिति चेदतआह—गृहीते चोपकरणे परलिङ्गमेव तद्भवति साधुलिङ्गाभावात् । सम्प्रति ज्ञातस्य वाज्ञातस्य चोपधिग्रहणे विधिमाह—

सागारकडे एक्को मणुण्णदिण्णो ग्गहो भवे बिइतो । अमणुण्णे अप्पिणतो न गेण्हती दिज्जमाणं पि ।४७४।

सागारकृतं नाम यत्स्वयं नात्मामार्थीकृतं किन्त्वाचार्या एतस्य विज्ञायका इति बुद्ध्या परिगृहीतं तस्मिन् सागारकृते एकप्रथमोवग्रहः । यदि सांभोगिकस्योपधिरयमिति ज्ञातस्तदा आचार्यसमीपं गत्वा निवेद्य आचार्यस्य समर्पयति । तत्र यद्याचार्यो ब्रूते त्वमेवामुमुपधिं परिभुंक्ष्व ततो मस्तकेन वन्दे इति भणित्वाऽन्येषां साधूनां निवेदयति । यथा क्षमाश्रमणैरेतत् वस्त्रं पात्रं वा मह्यं दत्तमिति ततस्ते ब्रुवते—आरोग्यधारणीयं क्षमाश्रमणानां गुणैर्वर्धस्व । एवंमनोज्ञस्य सांभोगिकस्योपधेर्दत्तस्यावग्रहो द्वितीयः । अथामनोज्ञस्य स उपधिस्तर्हि तं गुरोः समर्पयति । तं च गुरुणा दीयमानमपि न गृह्णाति । असांभोगिकसत्कत्वात्तर्हि कथं तत्कर्तव्यमित्याहः—

इयरे सिं घेत्तूणं एगं ते परिठवेज्ज विहिणा उ । अण्णए संविग्गो बहिंमि कुज्जाउ घोसणयं ॥४७५॥

सप्तम विभागः। स० उ० ॥ ८२ ॥

इतरेषामसांभोगिकानां लिङ्गमात्रोपजीविनां वा संबन्धी यदि ज्ञातोभवति, तर्हि आचार्याणां तथैव निवेदनीयं, । तत्र यद्यन्य उपधिर्नास्ति ततः कारणे आचार्यो ब्रूते परिभुंक्त्वामुपधिमिति । तेन च तथेति प्रतिपत्तव्यं । अथान्य उपधिः समस्ति तदा सूरिवचनात्तं गृहीत्वा एकान्ते परिष्ठापयेत् । अथ न ज्ञातो भवति किमयमुपधिः संविज्ञानामिति तदा अज्ञाते संविज्ञोपधौ विधिना घोषणां कुर्यात् ।

सूत्रम्—सागारिए उवस्सयं वक्कएणं पउंजेज्जा, सेयवक्कइयं वएज्जा इमम्हिय इमम्हिय ओवासे समणा निग्गन्था परिवसंति से सागारिए पारिहारिए, सेयनोवएज्जा वक्कइए वएज्जा, से सागारिए पारिहारिए दोवितेवएज्जा दोविसागारिया पारिहारिया, सू–१८ ॥ सागारिए उवस्सयविक्किणेज्जा, सेय कइयंवएज्जा इमम्हिय इमम्हिय ओवासे समणानिग्गन्था परिवसन्ति, से सागारिए, पारिहारिए, सेयनोवएज्जा कइए वएज्जा सेसागारिए पारिहारिए दोविते वएज्जा दोविसागारियापारिहारिया ॥१६॥

सागारिए उवस्सय इत्यादि सूत्रद्वयं । अस्य सम्बन्धमाह—

उग्गह एव अहिकितो इमे उ सुत्ताउ ऊग्गहो चेव । साहम्मिय सागारिय नाणत्तमिणं दुवेग्गहंपि ॥४७६॥

अवग्रहः पूर्वसूत्रेऽधिकृते इमे अपि चाधिकृते द्वे अपि सूत्रेऽवग्रहविषये ततोऽवग्रहप्रस्तावादस्य सूत्रद्वयस्यात्रोपन्यासो

नवरं पूर्वसूत्रे साधर्मिक उक्तोऽस्मिन्सागारिकः शय्यातर इति नानात्वं द्वयोरपि तदेवमुक्तः सम्बन्धोऽनेन सम्बन्धेनायातास्य व्याख्या सागारिक शय्यातर उपाश्रयमवक्रयेण कियत्कालं भाटकप्रदानेन प्रयुञ्जीत व्यापारयेत् स च सागारिकोऽवक्रियकं भाटकेन प्रतिग्राहिकं वदेत् । अस्मिन् अस्मिन् अवकाशे श्रमणा निर्ग्रन्थाः परिवसन्ति तस्मादेतत्परिहारेण त्वया भाटकेन गृहीतव्यमेवमुक्ते स सागारिकतया परिहार्यः परिहर्तव्यः । अथ तेन पूर्वस्वामिना सागारिकेण सर्वमपि भाटकेन प्रदत्तं ततो न किमपि वदेत् । केवलमवक्रियको वदेत् । अस्मिन्नस्मिन्नवकाशे श्रमणा निर्ग्रन्था परिवसन्तु तदा अवक्रियकः शय्यातर इति परिहार्यः परिहर्तव्यः । अथ द्वावपि वदेयातां यथा पूर्वस्वामिनोक्तमेतावत्येकदेशे श्रमणाः सन्तु तावत्यऽमातः साधून् दृष्ट्वा अवक्रियको ब्रूयादेतावति मदीयेऽपि प्रदेशे तिष्ठन्तु एवं विक्रिय सूत्रमपि भावनीयं । तदा द्वावपि तौ सागारिकौ शय्यातराविति परिहार्याविति सूत्रद्वयाक्षरार्थः । सम्प्रति भाष्यकारः—

वक्कइयसालट्ठाणे चउरो मासा हवंति तणुग्घाया । दियरातो असिवा पुण भिक्खगते भुंजणगिलाणे ॥४७७॥

वक्रयेण कियत्कालं भाटकप्रदानेन निवृत्ता वाक्रयिकी सा चासौ शाला च वाक्रयिकशाला तद्रूपे स्थाने शालाग्रहणमुपलक्षणं तेनापद्वारिकास्थाने वा गृहे वा इत्यपि द्रष्टव्यं यदि तिष्ठन्ति साधवस्तदा तेषां प्रायश्चित्त चत्वारो मासा अनुद्घाता गुरवो भवन्ति यतस्तत्र इमे दोषाः । सा शाला अपद्वारिका पूर्वं संयतानां दत्वा पश्चात्कोऽपि ग्रहणाय रूपकान् ददाति । ममेमां शालामपद्वारिकां गृहं वा कियत्कालं भाटकेन प्रयच्छ ततः सरूपकलोभेन संयतान् निष्काशयेत् । यदि वा रात्रौ वा उभयत्रापि निष्काशेन स्पर्धकपतेराचार्यस्य वा प्रत्येकं प्रायश्चित्तं चतुर्गुरुकं रात्रौ निष्काशनेश्वश्वापदद्विविधस्तेनतोऽशि-

वापनं विनाशप्राप्तिरित्यर्थः । अन्यां च वसतिं मार्गयतामप्यलभ्यमानानां जनगर्हायद्येतेषां शुभं कर्म ततः पूर्वोपाश्रयादपि न निष्काशयेरन् । अन्यां वा वसतिं लभेरन् । भिक्खगयत्ति संयता एकं वसतिपालं मुक्त्वा शेषा भिक्षार्थं गताः । पश्चात्स एकाकी वसतिपालो निष्काश्येत । भुंजणत्ति भोक्तुकामा वा निष्काश्येरन् । तत्र चोभयत्रापि जनगर्हा ग्लानो वा कोऽपि वर्तते सोऽकाण्डे निष्काशितः कथं क्रियते । तदेवं शालामधिकृत्योक्तमिदानीमुपलक्षणव्याख्यानसूचितान्यपद्वारिकां गृहं च वाक्रयिकमधिकृत्योक्तदोषयोजनां साक्षादाह—

उवरिं च गिहं वाविवक्कएण पउंजए । पउत्तेतत्थ वाघातो विणासगरिहा धुवा ॥ ४७८ ॥

अपद्वारिकां गृहं वा यत् शय्यातरो वक्रयेण प्रयोजयति तत्र स्थाने तदेव पूर्वोक्तं प्रायश्चित्तं यतो वक्रयेण प्रयुक्ते तत्र गृहादौ बलादकाण्डनिष्काशने सूत्रार्थव्याघातो रात्रौ निष्काशने श्वश्वापदस्तेनैर्विनाशोऽन्यवसत्यलाभे भिक्षागतादिनिष्काशने वा ध्रुवा लोके गर्हा । एतच्च सर्वं प्रागेव भावितमिति न भूयो भाव्यते ।

एगदेसंमि वा दिन्ने तन्निस्सहोज्ज तेणगा । रसालदव्वगिद्धा वा सेहमादीउजं करे ॥ ४७६ ॥

शालाया अपद्वारिकाया गृहस्य वा एकदेशे दत्ते अन्तरा कटके प्रक्षिप्ते यदि तिष्ठन्ति तदा तन्निश्रयाः संयतानिश्रयाः स्तेनकाश्चौरा भवेयुः । संयतेषु कायिकभूमिं गतेषु स्तेनाः प्रविश्य गृहस्थानां भाण्डकमपहरेयुरथवा रसालं रसवत् यत्तत्र द्रव्यं तद्गृद्धाः शैक्षकादयो वा यत्कृत्यं तत्कुर्युः । ततो गृहस्थेन संयता वा शंक्यंते यथा नूनमेतैरस्मद्भाण्डमपहृतमथवा एतेषां

द्वारेण स्तेनैरपहृतं यदि वा एतैरेव संयतैः कस्यापि दुस्थितस्य सम्प्रदत्तमिति । एवं शङ्कायां स विनाशं वा कुर्यात् । यदि वा राजकुलेऽन्यत्र वा नीत्वा वा ग्रामवृहत्पुरुषपार्श्वे कर्षणं तत्र भूयसी जनगर्हेति—

पेहाविया रज्जायादी जे य दोसा उदाहिया । अच्छंते ते भवे तत्थ वयए भिरणकप्पता ४८० ॥

ये दोषाः पूर्वं कल्पाध्ययने मद्योदकधान्यशालादिषु सागारिके चोपाश्रये प्रेक्षायां विचारभूमौ स्वाध्यायादौ वाऽभिहितास्ते तत्र शालादीनामेकदेशे तिष्ठति भवेयुरथैतद्दोषभयादन्यत्र व्रजति तर्हि भिन्नकल्पता दोषो मासकल्पे वर्षाकालकल्पे वा अपरिपूर्ण एव सति निर्गमात् । सम्प्रति भिक्खंवगतेत्तेत्येवव्याख्यानार्थमाह—

भिक्खं गतेसु वा तेसु वक्कती बेति णीहमे । णीणिएवा विपाले णं उवहिस्सासिवावणा ॥ ४८१ ॥

भिक्षां गतेषु वा तेषु साधुषु वक्रयीभाटकेन गृहीतशालादिको ब्रूते । यथा निर्गच्छत यूयं मम गृहात्तदा भिक्षाटन व्याघातस्तत्कालमन्यवसत्यलाभेजनगर्हा सूत्रार्थव्याघातश्च । अथवा तेषु भिक्षांगतेषु पश्चादागत्य वसतिपालं निष्काशयन्ति तस्मिन् निष्काशने णमिति वाक्यालङ्कारे उपधिः स्यादाशिवापन स्तेनैरपहरणं विसरणतो वा नशनमिति ।

अहवा भरियभाणाउ आगत जइ निच्छुभे । भत्तपाणविणासोउ भुञ्जएसागते इमे ॥ ४८२ ॥

अथ भक्तभृतभाजनानागतान् यदि निष्काशयति तदा गृहीतभक्तपानं विनाशो गतं भिक्षाद्वारमधुना भोजनद्वारमाह-अथ भुञ्जानेषु स वक्रयी समागतस्तदा इमे वक्ष्यमाणा दोषाः तानेवाह:—

जिया अट्ठि सरक्खावि लोगो सव्वोवित्रोट्टितो। पगासिए य अन्नेसिं हीला होइ पवयणे ॥ ४८३ ॥

साधून् साधुक्रियया भुञ्जानान् दृष्ट्वा स विपरिणतभावो ब्रूते जिता एतैरस्थिसरजस्का अपि कापालिकास्तेभ्योऽप्यमी हीनाचारा इति भावस्तथा लोकः सर्वोऽप्येतैः पाणकैरिवैकत्र भुञ्जानैर्त्रोट्टितो विट्टालितो न केवलं स एवं तत्र ब्रूते—किन्त्वन्येषामपि जनानां स प्रकाशयति, प्रकाशिते वान्येषां प्रवचनस्य हीला भवति तदेवं भुंजणत्ति व्याख्यातमधुना ग्लानद्वारमाह--

सीयवायाभितावेहि गिलाणो जंतु पावई। अमंगलं भउक्खित्ते ठाणमन्नोवि नो दए ॥ ४८४ ॥

शीतेन वातेन अभितापेन च यत् ग्लानो आगाढादि परितापनं प्राप्नोति तन्निष्पन्नं स्पर्धकपतेराचार्यस्य वा प्रायश्चित्तं तथा तैर्निष्काशितैर्ग्लान उत्क्षिप्तस्तास्मिन् उत्क्षिप्ते वसतिमन्यां मार्गयतां मृतोऽयामित्यमङ्गलमितिकृत्वा मारिस्पृष्टोऽयमिति भयेन वाऽन्योऽपि कश्चित्स्थानं न ददाति।

गहिते उत्थाणरोगेण अच्छंते नीणियंमि वा। वोसरियंमि उड्डाहो धरणे आयविराहणा ॥ ४८५ ॥

तथा ग्लाने उत्थाणरोगेणातीसाररोगेण गृहीते तिष्ठति निष्काशिते वाऽतीसारे दोषस्तथा चाह—व्युत्सृष्टे उड्डाहो धरणे चात्मविराधनामरणागाढतरग्लानस्य वा भावात्। उपसंहारमाह—

एए दोसा जम्हा तहियं होंति उठायमाणाणं। तम्हा न ठायव्वं वक्कयसालाए समणेहिं ॥ ४८६ ॥

यस्मात्तत्र वक्रयशालादौ तिष्ठतामेते अनन्तरोदिता दोषा भवन्ति तस्मात्तस्यां वक्रयशालायामुपलक्षणमेतत् वक्रयाप-

द्वारिकायां वक्रयगृहे वा श्रमणैर्नस्थातव्यं । अत्र परस्यावकाशमाह—

एवं सुत्तं अफलं सुत्तनिवातो उ असती वसहीए। बहियावि असिवादी उ कारणे तो न वच्चंती ॥४८७॥

यदि नाम वक्रयशालादौ न स्थातव्यं तर्हि सूत्रमधिकृतमफलं सूत्रे वक्रयेऽपि श्रमणानामवस्थानानुज्ञानात् सूरिराह–नेदं सूत्रमफलं । यतोऽन्यसूत्रस्य निपातोऽवकाशो वसतेरन्यस्या अभावे बहिरपि निर्गच्छतामशिवादिकं कारणं ततो न व्रजन्ति किन्तु तत्रैव वक्रयशालादौ तिष्ठन्ति । तत्र यतनामाह—

एएहिं कारणेहिं ठायंताणं इमो विही तत्थ । च्छिंदंति तत्थकालं ऊउबद्धे वासवासे वा ॥ ४८८ ॥

एतैरनन्तरोदितैरन्यत्र वसत्यलाभे बहिरशिवादिलक्षणैस्तत्रा वक्रयशालादौ तिष्ठतामयं वक्ष्यमाणो विधिस्तमेवाह–तत्र कालं च्छिन्दन्ति ऋतुबद्धे वर्षावासे वा इयमत्र भावनाऋतुबद्धे शय्यातरं प्रति भण्यते–यदि सम्पूर्णं मासं ददासि । वर्षाकाले भण्यते–यदि चतुरो मासान् ददासि तर्हि तिष्ठामोऽथ न ददासि तर्हि न तिष्ठामः । एतदेवाह—

मासचउमासियं वा न विनिच्छोढव्वा उ अम्हे नियमेणं । एवं च्छिन्नठियाणं वक्कइतो आगतो हुज्जा ॥४८९॥

ऋतुबद्धे काले मासं वर्षाकाले चातुर्मासं नियमेन वयं न निष्काशयितव्याः । एवं च्छिन्नकाले शय्यातरेण तथैव प्रतिपन्ने तिष्ठन्ति तेषां च तथा तिष्ठतां वक्रयिको वक्रयेण ग्राही आगतो भवति ।

दिन्नावचुण्णएणं अहवा लोभा सयंपि देज्जाहि । अणुलोमिज्जइ ताहे अदेंते अणुलोमे वक्कइयं ॥ ४९० ॥

स शय्यातरो वसतिं दत्वा प्रवसितः पश्चात्पुत्रस्य समीपे वक्रयी समागतः स ब्रूते—यत्र संयतास्तिष्ठन्ति तन्मे भाटकेन प्रयच्छ सा वसतिर्दत्ताभूत् । केन पुत्रेण अथवा स शय्यातरः प्रभूतभाटकलोभेन स्वयमपि वक्रायिणो दद्यात् दत्वा च निष्काशयेत् । तत्र यद्यन्या वसतिर्लभ्यते तर्हि न तत्र स्थातव्यं अन्यवसत्यलाभे स धर्मकथया अनुलोम्यतेऽनुकूलः क्रियते । अथ स धर्मकथयानुलोमो न भवति तर्हि यस्तस्यार्हतो गरीयान् पितामहमातामहप्रभृतिकस्तेनानुलोमी क्रियते । अथैवमपि स न ददाति स्थातुं तर्हि तस्मिन्नददति वक्रयिकमुक्तप्रकारेणानुलोमयेत् ।

तंमिवि अदेंते ताहे च्छिन्नमच्छिन्नेव नेंति उउबद्धे । वासासुं ववहारो उउबद्धे कारणज्जाते ॥४९१ ॥

तस्मिन्नप्यवक्रयिणि पूर्वप्रकारेणानुलोम्यमानेऽप्यददति ऋतुबद्धे काले च्छिन्ने अच्छिन्ने वा परिपूर्णेऽपूर्णे वा अवधौ निर्गच्छन्ति वर्षाकाले यद्यन्यः कोऽपि साधूनामनुकम्पको न विद्यते । यो वसतिं प्रयच्छति तर्हि गत्वाराजकुले व्यवहारः कर्तव्यः । न केवलं वर्षासु किन्तु ऋतुबद्धेऽपि काले कारणजाते सति कर्तव्यः, कारणजातमेव पृच्छति ।

किं पुण कारणजातं असिवोमादी उवाहि होज्जाहि । एएहिं कारणेहिं अणुलोमणुसट्ठि पुव्वं तु ॥४९२॥

किं पुनः कारणजातं यद्वशात् ऋतुबद्धेऽपि काले व्यवहार आश्रीयते । अशिवावमौदर्यादिकमादिशब्दात् म्लेच्छपरचक्रादि भयपरिग्रहो बहिः कारणजातं भवेत् ? तत एतैः कारणैर्ऋतुबद्धेऽपि काले पूर्वमनुशिष्ट्यानुलोमनं क्रियते। कथं क्रियते इत्याह

सगिं जंपंति रायाणो सगिं जंपंति धम्मिया । सगिं जंपंति देवावि तंपि ताव सगिं वदा ॥ ४९३ ॥

सकृज्जल्पन्ति राजानः सकृज्जल्पन्ति धार्मिकाः सकृज्जल्पन्ति देवा अपि, त्वमपि तावत्सकृद्ददसि ततः स्वयमुक्त्वा कथमकस्मान्निष्काशयसि ।

अणुलोमिए समाणो तं वा अन्नं वज्जइ उ देज्जाहि । अणोवणुकंयाए देज्जाहीवक्कयं तस्स ॥ ४९४ ॥

एवमुक्तेनप्रकारेणानुलोमिते सति तामन्यां वा यदि वसतिं दद्यात् यदि वा अन्योनुकम्पया तस्य वक्रयं भाटकं दद्यात् ।

अन्नं व देज्ज वसहिं सुद्धमसुद्धं च तत्थ ठायंति। असती पुरुसा विज्जइ ननीमो दाउण को तंसि॥४९५॥

अन्यां वा वसतिं मन्योऽनुकम्पया दद्यात् किं विशिष्टामित्याह–शुद्धामशुद्धां वा शुद्धां विशुद्धय विशुद्धि कोटिरहितामशुद्धां विशुद्धय विशुद्ध कोटिदूषितां वा तत्र तिष्ठन्ति अथ स तामन्यां वा वसतिं न ददाति नापिकोप्यन्यो भाटकं शुद्धामशुद्धां वसतिं, तदाऽसति एकस्या प्युक्तरूपस्य प्रकारस्याभावे स परुष्यते पोरुषीक्रियते कथमित्याह छिन्न कालां वसतिं दत्वा संप्रत्य सम्पूर्ण एव काले अस्मान्निष्काशयसि न निर्गच्छामः। कः स्वं वसतिं दत्वा साम्प्रतमसि दत्वा दानमनीश्वर इति वचनात् अथ किञ्चिद्वक्तव्यं तर्हि राजकुले गच्छामः एवं परुषितो यदि तिष्ठति ततः सुन्दरमथ न तिष्ठति तदा राजकुले गन्तव्यं तथा चाह—

रायकुले ववहारे चाउम्मासं तु दाउनिच्छुभती । पच्छाकडाय तहियं दाऊणाभणीसरो होति ॥४९६॥

राजकुले गत्वा व्यवहारः क्रियते । कथमित्याह–चतुर्मासं दत्वा एषोऽस्मान्निष्काशयति तत्र राजपुरुषैर्दत्वा दानमनीश्वरो भवतीति न्यायमनुसरद्भिः पश्चात्कृतः ।

पच्छा कडो भणेज्जा अच्छउ भंडं इहन्निवायंमि । अहयं करेमि अएणं तुब्भं अहवा वि तेसिं तु ॥४९७॥

स उक्तप्रकारेण राजकुले पश्चात्कृतः सन् ब्रूयात् इह यत्र यूयं तिष्ठथ च तत्र निवाते भाण्डं क्रयाणकं तिष्ठतु अन्यथा कोपिष्यति । युष्माकं पुनरन्यां वसतिं करोमि । अथवा तेषां क्रयाणकानां योग्यमन्यत्स्थानं करोमि ॥

असती अएणाए ऊ ताहे उवेहा न पच्चणीयत्तं । ठायंति जत्थ जंपति चोए कम्मादि तहिं दोसा ॥४९८॥

एवमुक्ते यदान्या वसतिः प्राप्यते तदा तत्र गन्तव्यमथान्या वसतिर्नास्ति तदाऽन्यस्या वसतेरभावे उपेक्षा कर्तव्या । किमुक्तं भवति ? यद्यन्यां वसतिं क्रीत्वा ददाति अविशोधिकोटिकृतां वा तदा तत्रापि स्थातव्यं न पुनः तत्रैवास्माभिः स्थातव्यमित्याग्रहपरतया तस्य प्रत्यनीकत्वमुत्पादनीयं स हि प्रत्यनीकीकृत्यः सन् साधूनामन्यस्य वसतिदायकस्य वा प्रतिकूलमाचरेत् । अत्र चोदको जल्पति । यत्र तिष्ठन्ति साधवस्तत्रकर्मादय आधाकर्मादयो दोषाः आदिशब्दान्मिश्रक्रीतादि दोषपरिग्रहः । अत्र सूरिराह—

भण्णइ निंताण तहिं बहिया दोसा उ बहुत्तरा हुंति । वासासु हरिय पाणा संजमे आयाए कंटादी ॥४९९॥

भण्यते अत्रोत्तरं दीयते । ऋतुबद्धे काले निर्गच्छतां तत्र यदि बहुतरा दोषा अशिवाद्युपद्रवलक्षणा भवन्ति, वर्षाकाले निर्गच्छतां संयमविराधना आत्मविराधना स (च) तत्र यत् हरितकायोपमर्दनं द्वीन्द्रियादिप्राणाक्रमणं वा, सा संयमे संयमस्य विराधना, कण्टकादिभिरात्मनो विराधना, । तदेवं च्छिन्ने काले तिष्ठतां विधिरुक्तोऽथ कालच्छेदो न कृतो अथ च वर्षाकालो

वर्तते, अथवा ऋतुबद्धे काले बहिरशिवादि आगाढं कारणं तदा अन्यस्यां वसतौ गन्तव्यं न पुनः शय्यातरं प्रति किमपि वक्तव्यम् । अथान्या शुद्धा वसतिर्न प्राप्यते तदा विशोधिकोटिदूषितायां स्थातव्यं तस्या अप्यलाभे अविशोधिकोटि दूषितायामपि स्थातव्यमिति । सम्प्रति सागारिक वक्रयकयोः शय्यातरत्वचिन्तां कुर्वन्नाह—

सोचेवयतरो तेसिं ठाणं तु मोत्तु जइ दिन्ने । अह पुण सव्वं दिन्नं तो वक्कई उ तरो ॥ ५०० ॥

शालगृहस्य वा अपद्वारिकाया वा अर्धत्रिभागो वावक्रयेण दत्तः शेषं संयतानां दत्तं यथा अत्र यूयं तिष्ठथ तत्र च साधवः सर्वेऽपिमान्ति, सएव स्वामी शय्यातरो भवति । अथ पुनस्तेन पूर्वस्वामिना सर्वमपि शालादि भाटकेन प्रदत्तं तदा निर्गच्छतः साधून् दृष्ट्वा यदि वक्रयी ब्रूते मा निर्गच्छत यूयमहं युष्माकमवकाशं दास्यामि । तर्हि सोऽवकाशं ददानो वक्रयीतरः शय्यातरः

अह पुण एगपदेसे भणेज्ज अत्थह तहिं न मायंति । वक्कतिओ बेति इत्थं । अत्थहनो खित्ते भंडेणं ५०१

अथ स पूर्वस्वामी भणेत् यथा यूयमस्मिन्नेकप्रदेशे तिष्ठथ तत्र च साधवो न मान्ति । ततोऽमातः साधून् दृष्ट्वा वक्रयिकोनुकम्पया ब्रूते । अत्र तिष्ठत यूयं न किं नोऽस्माकं भाण्डेन क्षिप्तेन प्रयोजनम् ।

तहियं दोवितराऊ अहवा गेह्लेज्जणागइं कोइं । दुल्लह अच्चग्घतरं नाउतहिं संकमइ तस्स ॥ ५०२ ॥

तत्रानन्तरोक्ते प्रकारे द्वावपि शय्यातरौ अथवा कोऽपि चिन्तयति यदा भाण्डं नेष्यति तदा बहवः क्रयिका भविष्यन्ति ततोऽत्यर्घतरा शाला भविष्यति। यदि बहुकेनापि मूल्येन दुःखेन लप्स्यते तत् दुर्लभामत्यर्घतरां वा शालां ज्ञात्वा अनागतं

साधूनामनागमनकाले एव भाटकप्रदानेन गृह्णाति । एतच्च साधुभिरागतैर्ज्ञातं यथा शालाभाटकेनामुकस्यायत्ता जाता ततस्तं गत्वा याचन्ते सोऽपि ब्रूयात् ।

जाव नागच्छते भण्डं ताव अत्थह साहवो । एवं वइक्कतो साहू भणंतो होइ सारितो ॥ ५०३ ॥

यावन्नागच्छति भाण्डं तावत्साधवो यूयं तिष्ठथ, । एवं वक्रयिकः शय्यातरो भवति ।

देसं दाऊण गतो गलभाणं जइछएज्ज वइक्कतो । अस्मोत्रणुकंपाए ताहे सागारितो सोसि ॥ ५०४ ॥

पूर्वस्वामी शालादेर्देशमेकं दत्वा क्वाप्यन्यत्र गतो वर्षाकाले च स देशो गलति ततस्तं गलन्तं प्रदेशं वक्रयिकोऽन्योवानुकम्पयाच्छादयति तदा स तेषां साधूनां सागारिकः शय्यातरः । एतदेव सविस्तरं भावयति ।

मुत्तूणं साधूणं गहितो पुण वक्कतो पउत्थंमि । हेठा उवरम्मि ठिते सीसंमि पडालि ववहारो ॥५०५॥

साधूनामवकाशं मुक्त्वा तेन पूर्वस्वामिना शय्यातरेण वक्रयो भाटकं गृहीतः । गृहीत्वा च प्रोषितस्तस्मिन् प्रोषितेऽधस्तात् वक्रयिकस्य भाण्डमुपरि माले साधवः । अथवा अधस्तात् शालायां स्थिताः साधव उपरि माले वक्रयिकस्य दत्तं एतन्मिश्रमुच्यते । एवं मिश्रे रूपे मिश्रे स्थितानां यदा शालायां साधव उपरि माले वक्रयिकस्य भाण्डं तदा पडाली गलति भाण्डस्योपरीति न काचित्साधूनां क्षतिः । अथ वक्रयिकस्य भाण्डमधस्तात् शालायामुपरि माले तिष्ठन्ति साधवः । पडाली च गलति तदा वक्रयिकश्चिन्तयति । उपरि माले पडाली गलति तत्र साधूनां कष्टं मम तु भाण्डमधस्तात् शालायां ततो न

विनश्यतीति एवं चिन्तयित्वा पडाली न च्छादयति । तत्र यद्यन्योऽपि कश्चित् न च्छादयति तदा व्यवहारः कर्तव्यः व्यवहारेण छादयितव्य इति । एतदेवाह—

हेट्ठाकयं वक्कइएण भंडं तस्सोवरिं वावि वसंति साहू । भंडं न मेउल्लइ मालबद्धे नोतं छयंतंमि भवेविवाओ ॥

अधस्तात् शालायां कृतं वक्रयिकेण भाण्डं तस्य भाण्डस्योपरि माले वसन्ति साधवस्ततो नाम भाण्डमस्मिन् माले बद्धेनार्द्र्यते न तिम्यते । इति विचिन्त्य न तां पडालीं च्छादयति । भवेद्विवादो व्यवहारो जायते कथमित्याह— ॥ ५०६ ॥

वक्कइय छएयव्वे ववहारकयंमि वक्कयं बेंति । अकयंमि य साहीणं बेंतितरं दाइयं वावि ॥ ५०७ ॥

यदि पूर्वमवक्रयकाले एवं वागन्तिको व्यवहारः कृतो यः वक्रयिकेण छादयितव्यमिति तदा वक्रयिकं साधवोऽनुकूलेन प्रतिकूलेन वा वचसा ब्रूवते । यथा त्वया छादयितव्या पडालीति अथ न कृतस्तथारूपो वागन्तिक व्यवहारस्तत्राह—अकृते यथोक्तरूपे वागन्तिके व्यवहारे स्वाधीनं शय्यातरं ब्रुवते यथा च्छादयत पडालीमिति अथ स शय्यातरः क्वापि प्रोषितो भवेत् तदा तस्य शय्यातरस्य दायादं वा गोत्रिणं ब्रुवते—

अच्छयंते च दाऊणं सयं सेज्जायरे घरं । अणुसट्ठाईहणिच्छं तं ववहारेण छावए ॥ ५०८ ॥

अथ शय्यातरः प्रमाद्यति न च्छादयति, तदान्यः कश्चिदभ्यर्थ्यते ततो येन सा पडाली च्छादिता सोऽपि शय्यातरो भवति । अथान्यः कश्चनापि च्छादयिता न विद्यते तदा शय्यातरे स्वयं गृहं दत्वा प्रमादेनानाच्छादयति अनुशिष्टिरनुशासनं

क्रियते । आदिशब्दात् धर्मकथा च तथापि च्छादयितुमनिच्छंतं व्यवहारेण येन गृहं दत्तं तेन च्छादनमपि कर्तव्यं । न च पूर्वमाच्छादनं विचारितं, न चास्माकमकिञ्चनानां किञ्चिदस्ति येन च्छादयाम इत्येवं राजकुलेऽपि गत्वा व्यवहारकरणेन च्छादयेत् । तदेवमवक्रयसूत्रं भावितमिदानीं क्रयिकसूत्रमतिदेशतो व्याख्यानयति—

एसोवकमो नियमा कइयंमि वि होइ आणुपुव्वीए । नवरं पुण नाणत्तं उच्चत्ता गेण्हती सोऊ ।५०९।

य एव क्रमोऽवक्रयिकेऽभिहितः स एव क्रमो नियमात् क्रयिके शय्यातरत्वचिन्ता कृता तथा तयैव रीत्या क्रयिकेऽपि कर्त्तव्येति नवरं पुनर्वक्रयकात् क्रयिकस्य नानात्वं इदं वक्रयिकः कियत्कालं मूल्यप्रदानतो गृहीतः स तु क्रयिकः पुनरुच्चत्वेन गृह्णाति यावज्जीवं मूल्यप्रदानत आत्मसत्ताकी करोति ।

सूत्रम्—विहवधूया नायकूलधूयवासिणी सावियावि ओग्गहं अणुन्नवेयव्वा किमंगपुणपिया वा भाया वा पुत्तेवासेवि याविओगाहे ओगेण्हियव्वे । अस्य सूत्रस्य सम्बन्धमाह——

सागारिय अहिगारे अणुवत्तं तंमि कोति सो होत्ति । संदिठो व पभूत्रा विहवा सुत्तस्स संबंधो ॥ ५१० ॥

इह पूर्वसूत्रात्सागारिकाधिकारः शय्यातराधिकारोऽनुवर्तते । तस्मिन् अनुवर्तमाने अनेन सूत्रेण कोऽपि सागारिकः । कोऽपि प्रभुरिति प्रतिपाद्यमित्येष विधवासूत्रस्य सम्बन्धः । अस्य व्याख्या—न विद्यते धवो भर्ता यस्याः सा विधवा धूता दुहिता ज्ञाति-कुलवासिनी पितृगृहवासिनी पितामहगृहवासिनी वा इत्यादि । अथवा समासकरणादिदं द्रष्टव्यं—या दुहिता विधवा या च ज्ञाति-

कुलवासिनी दुहिता नाम या गृहजामातुर्दत्ता साप्यवग्रहमनुज्ञापयितव्या किमङ्ग पुनः पिता वा भ्राता वा पुत्रो वा ससुतरामनुज्ञापयितव्यः। तथा चाह—सेयाव्रतीत्यादि तौ द्वावप्यवग्रहमवग्रहीतव्याविति सूत्राक्षरार्थे। सम्प्रति भाष्यकारो व्याख्यानमाह—

विगय धवा खलु विधवा धवं तु भत्तारमाहु नेरुत्ता। धारयति धीयते दधाति वा तेण उ धवोत्ति ५११

विगतधवा खलु विधवा विगतो धवोऽस्या इति व्युत्पत्तेः। धवं तु भर्तारमाहुर्नैरुक्ता निरुक्तशास्त्रविदः कया व्युत्पत्त्या इत्याह—धारयति तां स्त्रियं धीयते वा तेन पुंसा वा स्त्री दधाति सर्वात्मना पुष्णाति वा तेन कारणेन निरुक्तिवशात् धव इत्युच्यते—

विधवा वणुस्स विज्जइ किंपुण पियमाइ मायपुत्तादी। सो पुण पभुव्ऽपभुवा अपभू पुण तत्थिमे होइ५१२

विधवाऽप्यनुज्ञाप्यते किं पुनः पिता माता भ्राता पुत्रादिर्वा स सुतरामनुज्ञाप्यः केवलं स पुनः पुत्रभ्रातृप्रभृतिको द्विधा प्रभुर्वा भवेत् अप्रभुर्वा तत्र पुनरप्रभव इमे वक्ष्यमाणा भवन्ति। तानेव निर्युक्तिकृदाह—

आदेसदासभइए विरिक्कजामाइए उदिण्णाय। अस्सामि मासो लहुतो सेस पभूणुग्गहेणं वा ॥५१३॥

आदेशः प्राघूर्णको दासोऽङ्कितो भृतकः कर्मकरो विरिक्तो गृहीतरिक्तादिभागः पुत्रो भ्राता अन्यो वा तथा कन्या अन्यत्र पृथग् गृहे जामातरि एतेऽस्वामिनोऽप्रभव एतान् यदि अनुज्ञापयति तदा प्रायश्चित्तं मासलघु। शेषाः प्रभवः स्वामिनस्तान् अनुज्ञापयेत् आणुग्गहेणं ति अप्रभूणामपि येषां प्रभुणानुग्रहः कृतो यथा त्वया कृतं दत्तं वा तत्प्रमाणमिति तेन वा अनुग्रहेणाप्रभूनपि अनुज्ञापयेत् नान्यथा अप्रभूणामनुज्ञापने दोषानाह।

दियरातो निच्छुहणा अप्पभूदोसा अदिन्नदाणं च । तम्हाउ अणुन्नवए पभुं च पभुणाव संदिठं ॥५१४॥

अप्रभूणामनुज्ञापने दोषाःदिवा रात्रौ वा निष्काशनं तत्र च जनगर्हा विनाशादयो दोषा न केवलं निष्काशनमदत्तादानं च यस्मादप्रभूणामनुज्ञापने एते दोषास्तस्मात्प्रभुं प्रभुसन्दिष्टं वानुज्ञापयेत् । तमेव दर्शयति—

गहपति गहवतिणि वा अविभत्तसुतो अदिन्नकन्ना वा । पभवति निसिट्ठविहवा आदिट्ठे वा सयं दाउं ॥

गृहपतिर्गृहपत्नी वा अविभक्तसुतो वा अदत्तकन्या वा वाशद्धादविभक्त द्रव्यभ्रातृभ्रातृव्यादि र्वा प्रभवति, । अथवा या दुहिता विधवा निसृष्टागृहे प्रमाणीकृता सापि प्रभवति, यदि वा यः स्वयं दातुं प्रभुणा आदिष्टः सोऽपि प्रभवति । एतानन्नुज्ञापयेत् ॥ सूत्रं पहेवि उग्गहो अणुन्नवेयत्तो । अस्य सम्बन्धमाह—

उग्गह पहुंमि दिठे कहियं पुण सो अणुन्नवेयव्वो । अद्धाणादीएसुवि संभावणसुत्तसंबंधो ॥ ५१६ ॥

अवग्रहस्य प्रभोर्दृष्टे क्व पुनः सोऽवग्रहमनुज्ञापयितव्य, इति चिन्तायामधिकृतसूत्रेणोच्यते पथ्यप्यवग्रहमनुज्ञापयितव्यः । अपिशद्धः ग्रामे नगरे वा किंतु संभावनाया अध्वन्यपि । तथा चाह—अध्वादिकेष्वप्यनुज्ञापयितव्यः । एष संभावना सूत्रसम्बन्धः । सम्प्रति भाष्यविस्तरः

अद्धाण पुव्वभणियं सागारियमग्गणा इहं सुत्ते । एगेण परिग्गहिए सागारियसेसए भयणा ॥५१७॥

अध्वनि यद्वक्तव्यं तत्सर्वं पूर्वं कल्पाध्ययने भणितमितीह—पुनः सूत्रेऽध्वानं व्रजतां सागारिकमार्गणा शय्यातरमार्गणा

क्रियते । तथा एकेन परिगृहीते वृक्षादौ सति शेषे सागारिके भजना यदि संस्तरन्ति तर्हि यावद्भिस्तत् गृहीतं वृक्षादि तावतः शय्यातरान् करोति । असंस्तरणे एकमपि शय्यातरमिति भावार्थः । सम्प्रति पूर्वार्धव्याख्यानमाह–

दिणे दिणे जस्स उवल्लियंती भंडी वहंते व पडालियं वा । सागारिए होति स एगएव रीढागएसुं तु जहिं वसंति

दिने दिने यस्य भण्डीं गन्त्रीं वहन्तीमुपलीयन्ते आश्रयन्ति साधवो यदि वा पडालिकां पडालिका नाम यत्र मध्याह्ने सार्थिकास्तिष्ठन्ति यत्र वा वसन्ति तत्र वस्त्रादिमयं कुटलयनं कुर्वन्ति तां वा यस्य दिने दिने उपलीयन्ते तदा स एवैकः सागारिकः शय्यातरो भवति । रिट्ठागतेषु तु अवज्ञया यत्र तत्र गतेषु तु साधुषु यत्र रात्रौ वसन्ति तद्दिवसं शय्यातरः । इयमत्र भावना । यस्य न नियमेन भण्डीं वा पडालिकां वा प्रतिदिनमुपलीयन्ते किन्तु यदृच्छयाकस्मिन् दिने कस्यापि तदा यां यां रात्रिं यस्य भण्ड्यादिकमुपलीयते तस्मिन् तस्मिन् दिने स शय्यातरः ।

वीसमंतात्ति छायाए जे तहिं पढमं ठिया । चिट्ठंति पुच्छियंतेवि पंथिए किमु जहिं वसे ॥ ५१९ ॥

विश्राम्यन्तोऽपि च्छायायां ये तत्र पथिकाः प्रथमं स्थितास्तिष्ठन्ति तानपि पृष्ट्वा तत्र तिष्ठेत् नान्यथा । किं पुनर्यत्र वसेयुस्तत्र सुतरां ते अनुज्ञातव्यास्ततो भवन्ति ते शय्यातराः । सम्प्रति एगेण परिग्गहिए सागारियसेसए भयणा इति व्याख्यानमाह

वसतिवाजहिं रत्तिं एगाणेगपरिग्गहे तत्तिए उत्तरे कुज्जा वावंतेगमसंथरे ॥ ५२० ॥

यत्र वृक्षस्याधस्तादन्यत्र वा एकस्य वा परिग्रहे अनेकस्य वा पथिकसंघातस्य परिग्रहे अनेकस्य वा पथि संघातस्य परि-

ग्रहे साधवो रात्रौ वसन्ति तर्हि सर्वानपि तान् शय्यातरान् कुर्युरथ न संस्तरन्ति तदातन्मध्ये एकं शय्यातरं स्थापयति शेषान् निर्विशन्ते एषा शेष सागारिके भजना ।

सूत्रम्——सेरज्जपरियट्टेसु संथडेसुअव्वोगडेसु अवोच्छिन्नेसु अपरपरिग्गहिएसु सच्चेवओग्गहस्स पुव्वाणुन्नवणा चिट्ठइ अहालदमवि ओग्गहे ॥ २२॥ सेरज्जपरियट्टेसु असंथडेसु वोगडेसु वोच्छिन्नेसु परपरिग्गहिएसु भिक्खुभावस्स अट्ठाए दोच्चंपि ओग्गहे अणुन्नवेयव्वेसिया ॥ २३ ॥

से रज्जपरियट्टेसु इत्यादि सूत्रद्वयस्य सम्बन्धप्रतिपादनार्थमाह—

सागारियसाहम्मिय उग्गहगहणेसु उत्तमाणंमि । सत्तम अंतिमसुत्तं ठवंति राउग्गहे थेरा ॥ ५२१ ॥

पूर्वसूत्रेभ्यः सागारिकावग्रहणमनुवर्तते ततोऽपि परतरेभ्यः साधर्मिकावग्रहग्रहणं तस्मिन् अनुवर्तमाने अवग्रहग्रहणप्रस्तावात् सप्तमोद्देशकस्यान्तिमं सूत्रद्वयं—राजावग्रहेस्थविराः सूत्रकर्तारः स्थापयन्ति । एषोऽधिकृतसूत्रद्वयसम्बन्धोऽनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या—से तस्य भिच्चो राजपरावर्तेषु राजपरावर्तो नामाग्रेतनो राजा कालगतो नवोऽभिषिक्तस्तेषु पुनः कथंभूतेषु इत्याह—संस्तृतेषु न कोऽपितत्राज्यं विलुम्पतीति भावः । तथा अव्याकृतेषु येषां दायादानां सामान्यं तद्राज्यं तैरविभक्तेषु अव्यवच्छिन्नेषु तस्मिन् वंशे अनुवर्तमानेषु अत एवापरगृहीतेषु सैवावग्रहस्य पूर्वानुज्ञापना तिष्ठति । या तस्य वंशस्यादावनुज्ञापना कृता कियन्तं कालं पुनः सैव पूर्वानुज्ञा तिष्ठति तत आह—यथा लन्दमप्यवग्रहः किमुक्तं भवति यावन्तं

कालं स वंशोऽनुवर्तते तावन्तमपि कालमवग्रहे राजावग्रहे सैव पूर्वानुज्ञापना वर्तते । न पुनरस्मिन् राज्ञि उपविष्टे स भूयोऽवग्रह मनुज्ञापयितव्यः । एष प्रथमसूत्रस्यार्थः, । सम्प्रति द्वितीयस्योच्यते–से तस्य भिक्खो राज्यपरावर्तेषु अन्येषु राज्यं प्रतिपन्नेषु असंस्थितेषु तुटितपूर्वराज्य संस्थितिषु व्याकृतेषु अन्यवंशीयैर्दायादैर्वा स विभज्य समीकृतेषु व्यवच्छिन्नेषुव्यवच्छिन्नपूर्ववंशेषु अत एव परपरिगृहितेषु भिक्षुभावस्यार्थाय भिक्षुभावो नाम ज्ञानदर्शनचारित्राणि तेषामेव भिक्षुशब्दप्रवृत्तिनिमित्तत्वादेतच्च प्रथमोद्देशके सप्रपञ्चं भावितम् । तस्यार्थाय स भिक्षुभावः परिपूर्णो भूयादित्येवमर्थमित्यर्थः । अन्यथा सचित्तादीनामननुज्ञापने अदत्तादानं स्यात् द्वितीयमपि वारमवग्रहोऽनुज्ञापयितव्यः । एष द्वितीयस्यापि सूत्रस्यार्थः साम्प्रतमेनामेव व्याख्यां भाष्यकृदप्याह—

संथड मो अविलुत्तं पडिवक्खो वा न विज्जती जस्स । अणहिट्ठियन्नेण व अव्वोगडदाइ सामन्नं ॥५२२॥

संस्तृतं नाम राज्यं यदविलुप्तं मो इति पादपूरणे । यस्य वा प्रतिपक्षो न विद्यते नाप्यन्येन केनाप्यधिष्ठितं अव्याकृतं नाम दायिनां सामान्यं न पुनस्तैर्विभक्तं ।

अव्वोगडं अविगडं संदिट्ठं वावि जं हवेज्जाहि । अव्वोच्छिन्न परंपरमागय तस्सेव वंसस्स ॥५२३॥

अव्याकृतं नाम यदविकृतं केनापि विकारमनापादितं यदि वा यद्भवेत् पूर्वराजेन सन्दिष्टं यथा एतस्मै राज्यं देयमिति तदव्याकृतम् । अव्यवच्छिन्नं नाम यत्तस्यैव वंशस्य परम्परया समागतमिति ।

पुव्वाणुन्ना जा पुव्वएहिं राईहिं इह अणुन्नाया। लंदं तु होइ कालो चिठइ जा वुग्गहो तेसिं ॥५२४॥

पूर्वानुज्ञाता मया पूर्वकैः राजभिरनुज्ञाता जहालन्दमवीत्यत्र लन्दो नाम भवतिकालस्ततोऽयमर्थो यावन्तं कालं तेषामवग्रहस्तावन्तमपि कालं सैवावग्रहे पूर्वानुज्ञा तदेवं प्रथमसूत्रव्याख्या कृता। सम्प्रति द्वितीयसूत्रव्याख्यानार्थमाह—

जं पुण असंथडं वा सगडंव तहवोगडं व वोच्छिन्नं। नंदमुरियाणव जहा वोच्छिन्नो जत्थ वंसोउ ॥५२५॥

यत्पुनरसंस्तृतं शकटमिव विशरारूतया संतरीतुमशक्नुवन् यथा व्याकृतं दायादैरन्यवंशजैर्वा विभज्यभङ्गीकृतं व्यवच्छिन्नं यत्र नन्दमौर्याणामिव वंशो व्यवच्छिन्नः

तत्थ उ अणुन्नविज्जइ भिक्खूभावठमोग्गहो नियमं। दिक्खादि भिक्खुभावो अहवा तइयव्वयादीउ ॥५२६॥

तत्र नियतमवश्यंभावेन भिक्षुभावार्थं यथावस्थितभिक्षुभावसम्पादनायानुज्ञाप्यते। अथ कोऽसौ भिक्षुभाव इत्याह–दीक्षादिरादि शब्दात्सम्यक् ज्ञानादि परिग्रहो भिक्षुभावोऽथवा तृतीयव्रतादिकं भिक्षुभावः। तत्रैव भिक्षाशब्दस्य परमार्थत्वात्-रूढत्वात्तदेवं कृता सूत्र व्याख्या। सम्प्रति निर्युक्तिविस्तरः।

रण्णाकालगयंमी अथिरगुरुगा अणुण्णवि तंमि। आणादिणोयदोसा विराहणा इमेसु ठाणेसु ॥५२७॥

राज्ञि कालगते ये द्वौ वा त्रयो वा दायिनस्तेषां मध्येयः स्थिरः सोऽनुज्ञापयितव्यः। यदि पुनरस्थिर मनुज्ञापयन्ति

तदा तेषां प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः आज्ञादयश्च दोषास्तथा विराधना आत्मविराधना संयमविराधना वा एषु वक्ष्यमाणेषु स्थानेषु तान्येवाह—

धुवमरणे तस्स मज्झेव एक्केव मुक्कसंनाहो। दद्देरणोगयरपदोसो अणणुरणवणे थिरे गुरुगा ॥५२८॥

ध्रुवमन्यास्मिन् अन्यवंशजे आस्थिरे तस्य वा पूर्वराजस्य सम्बन्धिनां दायिनामेकस्मिन् अस्थिरे संयतैरनुज्ञापिते स चिन्तयति । एते भट्टारका जानन्ति यो राजा भविष्यति ततोऽहमनुज्ञापितो यदि पुनरितरस्यापि राज्यमभविष्यत् । ततो नाहमनुज्ञापयिष्ये इति स तथा विचिन्त्य नास्ति तथा भावस्यान्यथा भाव इति स एको मुक्त सन्नाहो वर्त्तते । तं च विश्वस्तं ज्ञात्वाऽन्यादासोऽन्येन दायादादिना मारितो राज्यमाधिष्ठितं ततः स राजा चिन्तयति । संयतैर्ममामित्रः परिगृहीतो येन कारणेनसोऽवग्रहमनुज्ञापितस्ततः स प्रद्विष्टो द्वयोरेकतरस्य प्रद्वेषं कुर्यात् । किमुक्तं भवति ? निर्विषयत्वादि कुर्यात् जीवचारित्रयोर्वा भेदं कुर्यात् तस्मात् यः स्थिरः सोऽनुज्ञापयितव्योऽननुज्ञापने प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः ।

अणणुस्रविह दोसा पच्छावा अप्पितो अवणणा वा। पत्ते पुव्वममंगलनिच्छुभण पदोसपत्थारो ॥५२९॥

यदि स्थिरो नानुज्ञाप्यते तदा एतस्मिन्ननुज्ञापिते दोषाः सर्वे सामान्ये पाषण्डाः समीपमागता निर्ग्रन्थाः पुनरवज्ञां कृत्वा स्थितास्ततः प्रद्वेषतो निष्काशनादि कुर्यात् । तस्मादव्यवच्छिन्ने वंशे सोऽवश्यमवग्रहमनुज्ञापयितव्यः । किं पूर्वं पश्चान्मध्ये वा तत्र यदि सर्वैरन्यैः पाषण्डैरनुज्ञापिते स पश्चादनुज्ञाप्यते ततः स चिन्तयति—अहमेतेषामप्रियोऽवज्ञा वा ममैतैः क्रियते तेन

पश्चादागताः। अथ प्राप्ते राज्ये पूर्वमनुज्ञाप्यते। तदा कदाचिदमङ्गलंमन्येत ततो निच्छुभणं निष्काशनं कुर्यात्प्रद्वेषतः प्रस्तारो जीविताद्व्यपरोपणं क्रियते। तस्मान्मध्येऽनुज्ञापयितव्यो यदि पुनर्भद्रक इति ज्ञातो भवति पूर्वं चानुज्ञाप्यमानो मङ्गलमिति मन्यते तदा पूर्वमप्यनुज्ञापनीयः। अथ कथं स स्थिरो ज्ञातव्यः कथं वा भद्रकः कथं वा पूर्वमनुज्ञाप्यमानो मङ्गलं मन्यते इति तत आह—

उहादी आभोगण निमित्तविसएण वावि नाऊणं। भद्दगपुव्वा मणुसा वर्श्वतमणाएय मज्झंमि ॥५३०॥

अवध्यादिनाऽतिशयेनादिशब्दान्मनः पर्यवज्ञान श्रुतातिशयविशेषपरिग्रहोऽथवा निमित्तविशेषेणाथात्मनोऽवध्याद्यतिशयो निमित्तविशेषो वा न विद्यते तदा अन्यानवध्याद्यतिशयिनो निमित्तविशेषं ज्ञात्वा पृष्ट्वा भद्रकंपूर्वमनुज्ञापयेत् प्रान्तमज्ञातं वा मध्ये—

एएणं विहिणाउ सोणुन्नवितो जयावएज्जाहि। राया किं देमित्ति यं जं दिन्नं अन्नराईहिं ॥ ५३१ ॥

एतेनानन्तरोदितेन विधिना सोनुज्ञापितो राजा यदा वदेत् किं ददामीति तदा वक्तव्यं यद्दत्तमन्यै राजभिस्तद्देहीति।

जाणंतो अणुजाणइ अजाणतो भणति तेहिं किं दिन्नं। पायोग्गंतिय भणिए किं पाउग्गं इमं सुणसु ॥५३२॥

एवमुक्ते जानानः सर्वमनुजानाति, अज्ञायको ब्रूते तैरन्यैराजादिभिः किं दत्तं तत्र प्रायोग्यमिति भणितव्यं तस्मिन् भणिते पुनर्ब्रूत्ते-किं प्रायोग्यमिति। ततो वक्तव्यं शृणुत इदं प्रायोग्यं तदेवाह।

आहार उवहि सेज्जा ठाणनिसीयण तुयट्टगमणादी। थीपुरिसाण य दिक्खा दिण्णा णोपुव्वराईहिं ॥५३३॥

यो अस्माकं पूर्वराज्ञैराहारउपधिः शय्यास्थानमूर्ध्वस्थानं निषदनं त्वगवर्तो गमनमादिशब्दादागमनपरिग्रहस्तथा स्त्रीपुरुषाणां दीक्षाऽनुज्ञाद्वारेण दत्ता ।

भद्दो सव्वं वियरइपंतो पुण दिक्खवज्जमियराणि । अणु सठाइम काउ निंतेगुरुगाय आणादी ॥ ५३४ ॥

एवं कथिते सति यो भद्रकः स सर्वं वितरति प्रान्तः पुनर्दीक्षावर्जमितराणि सर्वाण्यप्याहारादीनि अनुजानाति प्रव्रज्यां पुनर्नानुजानाति । तत्र यदि तस्य राज्ञोऽनुशिष्टिमकृत्वा आदिशब्दात् विद्यादि वा प्रभुकरणं वा अकृत्वा यदि तद्विषयात् निर्गच्छन्ति तदा तेषां प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः आज्ञादयश्च दोषाः ।

चेइय सावगपव्वइउ कायअतरंत बालवुड्ढाय । चत्ता अजंगमावि य अभत्ति तित्थस्स परिहाणी ॥५३५॥

अन्यच्च चैत्यानितेन परित्यक्तानि श्रावका ये च प्रव्रजितुकामास्तथा अतरन्तोग्लाना बाला वृद्धा अजङ्गमाश्च ते सर्वे परित्यक्ता अभक्तिस्तीर्थकराज्ञा खण्डनात् । तीर्थस्य च परिहानिरापादिता । तथा हि—ये तत्र विषये परिव्रजितुकामास्ते न प्रव्रजिष्यन्ति श्रावका अपि सम्यक्त्वमणुव्रतानि च गृह्णन्तो न ग्रहीष्यन्ति ततो भवति तीर्थस्य व्यवच्छेदः । यद्येवं तर्हि तत्रैव तिष्ठन्तु । तत्राप्याह—

अत्थंताण वि गुरुगा अभत्तितित्थस्सहाणि जा वुत्ता । भणमाण भणत्रित्ता अच्छंति अणिच्छि वच्चंति ५३६

तत्र तिष्ठतामपि प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुका मासाः देशान्तरे भव्यपौण्डरीक प्रतिबोधनलाभतो भ्रष्टत्वात्तथा तीर्थकराणा-

मभक्ति स्तिष्ठद्भिः कृता तदाज्ञा खण्डनात् तीर्थस्य हानिरापादिता। स्वयमेव तेन राज्ञोक्ता स्त्रीपुरुषा न दीक्षितव्या इति यद्येवं तर्हि किं कर्तव्यमत आह—स्वयं भणन्तः प्रज्ञापयन्तेऽन्यैर्भणयंत स्तिष्ठन्ति तथापि चेत् स नेच्छेत् तर्हि ततो देशात् व्रजन्ति—

अहपुण हवेज्ज दोन्नी रज्जाइं तस्स नरवरिंदस्स। तहियं अणुजाणंतो दोसुविरज्जेसु अप्पबहुं ॥५३७॥

अथ पुनस्तस्य नरवरेन्द्रस्य स्वयमन्यैर्वा प्रज्ञाप्यमानस्य कदाचित् द्वे राज्ये भवतस्तत्र तयोर्द्वयो राज्ययोर्मध्ये एकत्र काप्यनुजानाति यथा मम द्वे राज्ये तत्र तयोर्द्वयोर्मध्ये यत्रैकत्र भवद्भ्यो रोचते तत्र प्रव्राजय द्वितीये नानुजानामि। एवमुक्तेऽल्प बहु परिभाव्य यत्र भूयात्तीर्थ प्रवृद्ध्यादिलाभस्तत्र स्थातव्यमेतदेव स्पष्टतरमाह—

एक्कहिं वि दिन्नरज्जे एगत्थ होइ अविदिण्णं। एगत्थ इत्थियातो पुरिसज्जायायएगत्थ ॥ ५३८ ॥

एकत्र एकस्मिन् राज्ये वितीर्णमनुज्ञातं भवति। एकस्मिन् राज्येऽवितीर्ण।यत्रानुज्ञातं तत्र स्त्रियः पुरुषा वा अनुज्ञाता। अथवा एकत्र राज्ये स्त्रियो अनुजानीते एकत्र पुरुषजनान्।

थेरा तरुणा य तहा दुग्गया य अड्ढयाय कुलपत्ता। जाणवया नागरया अभंतरया कुमाराय ॥ ५३९ ॥

अथवा एकत्र राज्ये स्थविराननुजानात्येकत्र तरुणान्, अथवा एकत्र दुर्गतकान् परत्र आढ्यान् यदि चैकत्र कुलपुत्रान् परत्राभीरान् एवमेकत्रजानपदानन्यत्र नागरकान् एकत्राभ्यन्तरकान् अभ्यन्तरका नाम ये राजानमति प्रत्यासन्नीभूयावलगन्ति कुमारा राज्ञो दायादाः। एवमनुज्ञाते किं कर्तव्यमित्याह—

उहीमादीणाउं जे बहुतरयाउ पव्वयंति तहिं । ते वेत्ति समणुजाणसु असती पुरिसेव जे बहुगा ॥५४०॥

अवध्यादिनादिशब्दात् श्रुतातिशयविशेषेण निमित्तविशेषेण वा ज्ञात्वा यत्र बहुतरकाः । अत्र अनुजानीहि, असति अवध्यादेर्निमित्तविशेषस्याभावे वा ये बहवः पुरुषास्तानेवानुज्ञापयति न शेषान् स्तोकानष्टप्रभृतीनिति ।

एयाणि वियरति तहिं कम्मघणो पुणभणोज्ज तत्थइमं । दिट्ठाउ अमंगल्लामा वा दिक्खेज्ज अच्छत्ता ॥५४१॥

एतानि अनन्तरोदितानि प्रान्तोऽपि मनाक् भद्रकः सन् तत्रात्मीये राज्ये वितरति । य पुनः कर्मघनो निबिडपापकर्मा स तत्रानुज्ञापनायां क्रियमाणायां इदं ब्रूयात् । दृष्टा अपि सन्तो यूयममङ्गलास्तस्मादप्रतिष्ठन्तो मा कश्चन दीक्षयेयुरिति वा शब्दो वापेक्षया विकल्पते ।

मावादच्छामि पुणो अभिक्खणं बेंति कुणति निव्विसए। पभवन्तो भणाति ततो, भरहाहिवती नसि तुमंति

यदि वा मा पुनर्भूयो द्रक्ष्याम्येतान् अभीक्ष्णं वा ब्रुवन्ति स्वयमन्यैर्वा पुनः पुनर्विज्ञपयन्तीति कृत्वा निर्विषयान् करोति । ततोयः प्रभवत् वक्ष्यमाणगुणोपेतो ब्रूते नासि त्वं सकलस्य भरतस्याधिपतिर्येन निर्विषयत्वाज्ञापनेऽस्माकंभयं स्यादत्र स्थातुं न दास्यसि ततोऽन्यत्र यास्यामः । तथा इदमपि ब्रूते—५४२

केवइयं वा एयं गोपयमेत्तं इमं तुहं रज्जं । जं पेल्लिउ नासिय गमंति य मुहुत्तमित्तेण ॥ ५४३ ॥

कियद्वा एतत् गोष्पद मात्रमिदं च राज्यं यत्प्रेर्य मुहूर्तमात्रेण नष्ट्वा गम्यते । एवमुक्ते स राजा प्राह—

जं होऊ तं होउ पभवामि अहं तु अप्पणो रज्जे। सो भणइ नीहमिज्जं रज्जातो किं बहूणाओ ॥ ५४४॥

स राजा ब्रूते यत् यावन्मात्रंभवतु तावन्मात्रं वा भवतु आत्मनो राज्ये तावदहं प्रभवामि तस्मात् किमत्र बहुना मम राज्यात् यूयं निर्गच्छततेति एवमुक्ते यत्कर्तव्यं तदाह—

अणुसट्ठी धम्मकहा विज्जनिमित्तादिएहिं आउट्टे। अट्ठिएपभुस्स करणं जहा कयं विण्हुणा पुव्विं ॥५४५॥

अनुशिष्या अनुशासनेन धर्मकथया विद्यया निमित्तेन आदिशब्दान्मन्त्रेण चूर्णयोगैर्वा तं राजानमावर्तयेत्। अनुकूलयेत् अत्रैवमपि न तिष्ठति तर्हि तस्मिन् अस्थिते प्रभोरन्यस्य करणं कर्तव्यं यथा कृतं विष्णुना विष्णुकुमारेण। अथ कीदृशस्तं राजानमन्यप्रभुकरणे प्रेरयतीत्यत आह—

वेउव्वियलद्धी वाई सत्थे विज्जतोरसबलीवा। तवलद्धिपुलाती वापेल्लेति तमेतरे गुरुगा ॥ ५४६ ॥

यो वैक्रियलब्धिमान् यो वादिषु शास्त्रे निर्मातोऽनेकैरपि पुरुषसहस्रैर्दुर्जयः अथवा विद्याबलवान् यदि वौरसबली साहसिकोऽथवा तपो लब्धि पुलाकः स तमन्यप्रभुकरणेन प्रेरयति। यस्तु सत्यामपि शक्तौ प्रभुमन्यं न करोति तस्मिन्नितरस्मिन् प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः। अथ कथं प्रभुमन्यं करोती त्यत आह—

तं घेत्तुं बंधिऊणं पुत्तं रज्जं ठवेति उ समत्थो। असती अणुव्वसमंते निग्गंतव्वं ततो ताहे ॥५४७॥

तं राजानं गृहीत्वा बन्धनेन च बध्वा समर्थस्तस्य पुत्रं राज्ये स्थापयति असति सामर्थ्ये अनुशिष्यादिभिरुपशमयति । स च तथोपशम्यमानोऽपि नोपशाम्यति तर्हि ततो देशान्निर्गन्तव्यं तत्राध्वनि यतनामाह—

भत्तादिफासुएणं अलब्भमाणे य पणगहाणीए । अद्धाणे कायव्वा जयणा उ जा जहिं भणिया॥५४८॥

अध्वनि मार्गे प्रासुकेन भक्तादावलभ्यमाने पञ्चकहान्या यतना कर्तव्या । या यत्र ग्रामे नगरे अरण्येवा पूर्वं कल्पाध्ययने भणिता ॥ इति श्रीमलयगिरि विरचितायां व्यवहार टीकायां सप्तम उद्देशः समाप्तः

सप्तमोद्देशके ग्रंथा—३११६.